

บทที่ 2

วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปัจจุบันมีผู้ทำวิจัยเกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนสังคมศึกษากันมากทั้งในประเทศและต่างประเทศ แต่งานวิจัยส่วนมากเกี่ยวกับหนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศิลปกรรมและหนังสือเรียนสังคมศึกษาหลักสูตรพุทธศักราช 2521 ที่มีลักษณะบูรณาการ แต่การวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนสังคมศึกษาเรื่อง พระพุทธศาสนา ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นโดยตรงยังไม่มี เนื่องจากเป็นหลักสูตรวิชาบังคับเพิ่มเติมจากหลักสูตรพุทธศักราช 2521 ซึ่งประกาศใช้ในปีพุทธศักราช 2526

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพหนังสือเรียนและการวิเคราะห์หนังสือเรียน เพื่อเป็นแนวทางในการทำการวิจัยเรื่องนี้ ซึ่งได้สรุปประเด็นสำคัญและนำมาเรียบเรียงไว้เป็นสองเรื่องใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

- 1. วรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย แบ่งออก เป็น
 - 1.1 วรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียน
 - 1.1.1 ความหมายของหนังสือเรียน
 - 1.1.2 ประวัติความเป็นมาของหนังสือเรียน
 - 1.1.3 ความสำคัญและประโยชน์ของหนังสือเรียน
 - 1.1.4 ลักษณะของหนังสือเรียนที่ดี
 - 1.1.5 เกณฑ์ในการวิเคราะห์และเลือกหนังสือเรียน
 - 1.2 วรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับการใช้หนังสือเรียน
 - 1.2.1 การใช้หนังสือเรียน
 - 1.2.2 ปัญหาเกี่ยวกับหนังสือเรียน
- 2. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์และประเมินหนังสือเรียน
 - 2.1 งานวิจัยภายในประเทศ
 - 2.1.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์หนังสือเรียน
 - 2.1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียน
 - 2.1.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้หนังสือเรียน

2.1.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการสอนศีลธรรมและการสอนสังคมศึกษา

ในสถานศึกษา

2.2 งานวิจัยต่างประเทศ

2.2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์หนังสือเรียน

2.2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียน

2.2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้หนังสือเรียน

1.1 วรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียน

1.1.1 ความหมายของหนังสือเรียน

จินตนา ไบกาชุย (2520: 20-23) ได้ให้ความหมายของหนังสือเรียนว่า

หนังสือแบบเรียนคือหนังสือที่รวบรวมวิชาความรู้ในหมวดวิชาใดวิชาหนึ่งซึ่งมีเนื้อเรื่องตรงตามหลักสูตรที่กำหนดไว้อย่างถูกต้องและครบถ้วน หนังสือแบบเรียนมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้ในการเรียนการสอนโดยเฉพาะจึงมีหลักเกณฑ์การเขียนเป็นพิเศษ เช่น เขียนเป็นรายวิชาสำหรับเรียนตามระดับชั้นต่าง ๆ มีความยากง่ายตามวัยของผู้เรียน ลักษณะการเรียบเรียงเป็นพิธีการเชิงวิชาการให้แต่ข้อเท็จจริงเที่ยงธรรม เมื่อจบบทเรียนแต่ละบทท้ายเล่มมักจะมีกิจกรรมเสนอแนะการเรียนการสอน

วัลลีย์ ปราสาททองไอสถ (2520: 37) ได้ให้ความหมายของหนังสือเรียนดังนี้

แบบเรียนหมายถึงหนังสือที่จัดทำขึ้นใช้เฉพาะวิชาใดวิชาหนึ่งตามหลักสูตรวิชานั้น ๆ หนังสือที่ใช้เป็นแบบเรียนได้นั้นจะต้องผ่านการตรวจอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการเสียก่อน มิฉะนั้นแล้วโรงเรียนจะบังคับให้นักเรียนซื้อเป็นแบบเรียนไม่ได้ หนังสือเล่มใดที่ผ่านการตรวจอนุญาตแล้วให้ใช้เป็นแบบเรียนได้จะมีใบประกาศของกระทรวงศึกษาธิการพิมพ์ไว้ในเล่มในที่ตั้งเกิดได้ง่าย เช่น บนปกหลัง ด้านในปกหลัง หลังปกใน เป็นต้น การที่กระทรวงศึกษาธิการต้องควบคุมหนังสือเรียนอย่างใกล้ชิดก็เพื่อจะคอยดูแลให้หนังสือแบบเรียนมีคุณภาพถูกต้องทางวิชาการและราคาไม่แพง

โกชัย สาริกบุตรและสมพร สาริกบุตร (2521: 4) กล่าวว่า

"แบบเรียน คือ หนังสือที่ได้รับการคัดเลือกแล้วโดยครูนำมาใช้เป็นหลักในการสอน และนักเรียนจำเป็นต้องใช้นั้นเอง"

เฉลิม มลิลา (2521: 92) ได้ให้ความหมายของหนังสือเรียนไว้ดังนี้

แบบเรียน หมายถึง หนังสือหลักที่ใช้เรียนในชั้นต่าง ๆ หนังสือส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่กระทรวงกำหนดให้ เช่น แบบเรียนสังกัดศึกษาธิการประวัติศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เป็นต้น แบบเรียนเป็นอุปกรณ์อย่างหนึ่งที่ครูจะต้องใช้มาก คือใช้ในการทำโครงการสอน ใช้สอน สิ่งสำคัญอย่างยิ่งคือ ครูจะต้องไม่สรุปเอาว่าเนื้อหาในแบบเรียนนั้นคือความรู้ทั้งหมดที่ครูจะให้แก่นักเรียน แต่ครูจะต้องมีความรู้ลึกซึ้งกว้างขวางกว่านักเรียนมาก ซึ่งจะเสาะแสวงหาได้จากการอ่านตำราและหนังสืออ่านประกอบต่าง ๆ

ฉวีลักษณ์ มุณเฑาะฎณ์ (2522: 76) ให้ความหมายของหนังสือเรียนไว้ดังนี้

หนังสือแบบเรียน คือ หนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการบังคับไว้ตามประกาศหรือคำสั่งของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งจะกำหนดออกมาทุกปีการศึกษามีชื่อว่า คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ

หนังสือเรียนแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ

1. หนังสือแบบเรียนบังคับใช้ หมายถึง หนังสือที่นักเรียนต้องใช้เรียนเป็นประจำ รวมทั้งการที่ต้องเรียนในห้องเรียนและที่อ่านนอกห้องเรียน
2. หนังสือเรียนที่ไม่บังคับใช้ หมายถึง หนังสืออ่านประกอบเฉพาะวิชาเพื่อประโยชน์ในการขยายความรู้ในวิชานั้น ๆ ให้ลึกซึ้งและกว้างขวางขึ้น ซึ่งหนังสือเรียนประเภทนี้แล้วแต่ครูผู้สอนหรือบรรณารักษ์แนะนำให้อ่านหนังสือเรียนประเภทนี้ทางห้องสมุดควรจัดซื้อไว้ให้เด็กได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ซึ่งนอกเหนือจากแบบเรียนที่บังคับใช้

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2523: 249) กล่าวถึงเรื่องของตำราและแบบเรียนไว้ ดังนี้

"แบบเรียนหรือตำรา เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาสาระที่เป็นความรู้ตามหลักสูตรการศึกษา ระดับใดระดับหนึ่ง สำหรับเมืองไทยคำว่า "แบบเรียน" หมายถึง ตำราสำหรับนักเรียนระดับอนุบาลไปถึงมัธยมศึกษา"

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (อ้างถึงใน ปราณี สินธ์สะอาด 2523: 2) ได้ให้

ความคิดเห็นเกี่ยวกับหนังสือเรียนไว้ดังนี้

หนังสือเรียนมีความหมายกว้างกว่าหนังสือแบบเรียน หนังสือเรียนจะเป็นหนังสือทั่วไปที่ใช้ในการเรียนการสอนและเปลี่ยนมาใช้คำว่าหนังสือเรียนแทน เพราะประสงค์จะเปลี่ยนทัศนคติเรื่องหนังสือที่ใช้ในห้องเรียนว่าไม่จำเป็นต้องเป็นแบบอย่าง เพราะอาจมีผู้อื่นเห็นต่างไปจากสิ่งที่ปรากฏในหนังสือนั้น และสิ่งที่อยู่ในหนังสือนั้นอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าคำว่าแบบเรียน เป็นคำซีถึงแบบแผนตายตัวเกินไป

หนังสือคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการกำหนดหนังสือเรียนสำหรับ เลือกใช้ใน
โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในปีการศึกษา 2524 กำหนดว่า

หนังสือเรียนคือหนังสือที่ระบุไว้ในหลักสูตรอย่างถูกต้องอาจมีลักษณะ เป็นเล่ม เป็นแผ่น
หรือเป็นชุดก็ได้ และอาจมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันคือ หนังสือเรียน แบบเรียน แบบสอนอ่าน
หนังสือประกอบการเรียน เป็นต้น หนังสือเรียนเป็นหนังสือที่บังคับใช้ที่โรงเรียนอาจกำหนด
ให้นักเรียนทุกคนจัดหามาไว้ใช้ประจำตัวได้

ธวัช ภูณโฑทก (2526: 3) กล่าวว่า

"แบบเรียน คือ หนังสือที่มีเนื้อหาความรู้ หลักการและวิธีการเรียนการสอนที่กำหนด
ขึ้นใช้สำหรับการเรียนระดับชั้นใดชั้นหนึ่ง ฉะนั้นหนังสือแบบเรียนจึงหมายถึงหนังสือที่ใช้ประกอบ
การเรียนในโรงเรียนทุกสาขาวิชาการและส่วนใหญ่จะจำกัดอยู่ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา"

ในอา เวบสเตอร์ (Noah Webster 1955: 2614) ได้ให้ความหมายของหนังสือ
เรียนไว้ดังนี้

"หนังสือเรียนคือ หนังสือที่บรรจุเนื้อหาตามหลักวิชาการและใช้เป็นหลักในการเรียน
การสอนระหว่างครูกับนักเรียน"

คาร์เตอร์ วี กูด (Carter V. Good 1973: 605) ได้ให้ความหมายของหนังสือ
เรียนไว้ว่า

"หนังสือเรียนหมายถึง หนังสือที่เกี่ยวกับการศึกษาวิชาใดวิชาหนึ่งโดยเฉพาะมีการจัด
เนื้อหาอย่างมีระบบมุ่งหมายที่จะใช้เฉพาะการเรียนการสอนในระดับใดระดับหนึ่ง และเป็นข้อมูล
ที่สำคัญในการเรียนการสอน"

จากความคิดเห็นของนักการศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่าหนังสือเรียนที่ครูและนักเรียน
นำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนในปัจจุบันก็คือหนังสือที่มี เนื้อหาสาระตรงตามหลักสูตร
และจุดประสงค์รายวิชาที่กำหนดไว้เพราะผู้เขียนต้องให้หลักสูตรและจุดประสงค์รายวิชา เป็นตัว
กำหนดในการเขียน มีเนื้อหาเหมาะสมกับวัยและระดับชั้นของผู้เรียน ลักษณะการเขียนเป็น
เชิงวิชาการให้ข้อเท็จจริงและข้อมูลที่ต้องการกับหลักวิชา และจะต้องผ่านการตรวจสอบจาก
หน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบของรัฐบาลว่ามีคุณภาพและราคาที่ เหมาะสมสำหรับครูในการใช้
เป็นสื่อการเรียนการสอนและเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับนักเรียนในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม

1.1.2 ประวัติความเป็นมาของหนังสือเรียน

ตำราเรียน แบบเรียนหรือหนังสือเรียน เป็นสิ่งที่สำคัญในการจัดการเรียนการสอน นับแต่อดีตถึงปัจจุบัน เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงสุโขทัยสถาบันที่มีบทบาทในการให้การศึกษาก็คือวัดและวัง การเรียนที่ผ่านมามีได้มีแบบเรียนที่แน่นอน ความรู้ที่ใช้ในการเรียนการสอนก็คือ การอ่าน การเขียน ภาษาไทยและภาษาบาลี โดยมีพระผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีเป็นผู้สอน ใครเล่าเรียนรู้พระธรรมวินัยแตกฉานก็นับว่าเป็นปราชญ์ (ศักดิ์ศรี ปาณะกุล 2524: 8) การศึกษาของไทยยังคงรูปเดิมมาโดยตลอดจนกระทั่งถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชอาณาจักรของไทยก็ยังมีหนังสือเรียนใช้ในการเรียนการสอนและการจัดการศึกษาก็ยังไม่เป็นระเบียบแบบแผน ครั้นมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา การศึกษาของไทยจึงได้เปลี่ยนแปลงไปคือ ได้มีชาวตะวันตกหลายชาติเข้ามาทำการค้าขายติดต่อกับไทย ชาติที่ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญทั้งทางด้านการค้าขาย การเมือง การทหาร และการศึกษาของไทยได้แก่ชาวฝรั่งเศส พวกบาทหลวงชาวฝรั่งเศสได้ตั้งโรงเรียนสอนหนังสือขึ้น เพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนาหลายโรงเรียนเมื่อชาวต่างชาติเข้ามาตั้งโรงเรียนและสามารถทำการสอนอย่างมีระบบขึ้น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเกรงว่าคนไทยจะถูกชักจูงไป เลื่อมใสชาวต่างชาติจึงมีรับสั่งให้พระโหราธิบดีแต่งแบบเรียนหนังสือไทยขึ้น หนังสือดังกล่าวคือ จินตตามณี ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นแบบเรียนไทยเล่มแรก (กฤษณา สินไชย และรัตนว ฤชาฤทธิ์ 2520: 2)

หนังสือจินตตามณีกล่าวถึงการให้เรียนรู้เรื่องสาระ พยัญชนะ แจกลูกและผันอักษร การใช้เครื่องหมายต่าง ๆ ส่วนใหญ่กล่าวถึงฉันทลักษณ์ หนังสือเรียนจินตตามณีจึงนับเป็นแบบเรียนภาษาไทยเล่มแรกและเป็นแม่บทของแบบเรียนสมัยต่อมาอีกหลายเล่มซึ่งใช้กันแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นสมัยรัตนโกสินทร์ปลายรัชกาลที่ 4 (ศักดิ์ศรี ปาณะกุล 2524: 9) สำหรับสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานีนั้นมิมีระยะเวลาสั้นมาก จึงใช้เวলাส่วนใหญ่ในการทำนุบำรุงบ้านเมืองมากกว่าทำนุบำรุงการศึกษา แบบเรียนใหม่ ๆ จึงไม่มีเกิดขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หนังสือเรียนเล่มต่อจากจินตตามณีก็คือหนังสือประถม ก.กา ซึ่งเป็นแบบเรียนเล่มแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ สันนิษฐานกันว่าแต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 และเล่มต่อมาคือประถมมาลาและอักษรนิติ

พุทธศักราช 2414 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง นับว่าเป็นโรงเรียนแห่งแรกและได้โปรดให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งเป็นหลวงสารประเสริฐในขณะนั้น เป็นอาจารย์ใหญ่ การเรียนการสอนเริ่มเปลี่ยนแปลงไปคือมีสถานที่เล่าเรียน (โรงเรียน) โดยเฉพาะ มีขรรษาส เป็นครู วิชาที่สอนได้แก่ ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศและวิชาอื่น ๆ ที่ไม่เคยสอนในโรงเรียนแผนโบราณ เมื่อโรงเรียนหลวงตั้งขึ้นเรียบร้อยแล้วได้มีประกาศยกเลิกแบบเรียนที่ได้กล่าวมาแล้วและให้ใช้แบบเรียนหลวงมี 6 เล่ม ได้แก่ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไพบจน์พิจารณาและพิศาลการันต์ (ภฤชณา สิ้นไชย และรัตนนา ภาษาฤทธิ์ 2520: 5)

หนังสือชุดมูลบทบรรพกิจนี้ นับว่าเป็นแบบเรียนหนังสือไทย เบื้องต้นชุดแรกที่เรียบเรียงขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผนและได้มีการตั้งโรงเรียนเพิ่มขึ้นวิชาความรู้ต่าง เพิ่มขึ้นตามลำดับขั้นการศึกษา เพิ่มขึ้นมีการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรและแบบเรียนหลายเล่ม เพื่อความเหมาะสมและเพื่อให้นักเรียนมีโอกาสเรียนวิชาอื่น ๆ ด้วยเช่น ต้องเรียนเลข หน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์และอื่น ๆ ในการนำวิชาใหม่ ๆ เหล่านี้มาสอนจะไม่สอนเป็นวิชาเฉพาะแต่จะเป็นแบบสอดอ่านเป็นหนังสือในวิชาภาษาไทย ต่อมาภายหลังจึงแยกวิชาต่าง ๆ ออกเป็นเอกเทศ แต่ละวิชาก็มีหนังสือแบบเรียนของตนเอง หนังสือแบบเรียนต่าง ๆ ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและแนวการศึกษา หนังสือแบบเรียนจึงมีหลายชุด (เบญจวรรณ สุนทรากุล 2525: 20) และต่อมาในปีพุทธศักราช 2431 ได้มีประกาศยกเลิกแบบเรียนหลวงชุด 6 เล่มและเปลี่ยนไปใช้หนังสือแบบเรียนเร็วซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นองค์ต้นคิดและเป็นผู้ทรงตรวจตราเรียบเรียง

พุทธศักราช 2435 มีประกาศตั้งกรมธรรมการขึ้นเป็นกระทรวงธรรมการ ต่อมาในปีพุทธศักราช 2438 ได้กำหนดหลักสูตรประโยคการศึกษาต่าง ๆ ขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรนับว่าเป็นต้นเค้าของหลักสูตรปัจจุบัน การศึกษาสามัญแบ่งออกเป็น 3 ชั้นคอน เรียกว่าประโยค 1 ประโยค 2 และประโยค 3 แบบเรียนวิชาภาษาไทยยังคงเป็นวิชาที่มีความสำคัญมากกว่าวิชาอื่น ๆ วิชาที่เพิ่มเติมเข้ามาในหลักสูตรได้แก่ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ พืชคณิต และเรขาคณิต รวมภาษาต่างประเทศคือ ภาษาบาลี ภาษาอังกฤษและภาษามลายู ครั้นมาถึงพุทธศักราช 2454

การศึกษาสามัญได้ขยายเป็น 4 ประโยคโดยเรียกชื่อว่า ประโยคมูลศึกษา ประโยคประถมศึกษา ประโยคมัธยมศึกษาและประโยคมัธยมศึกษา และมีวิชาและแบบเรียนที่เพิ่มขึ้นได้แก่ แบบเรียนวิชา จรรยาและความรู้เบ็ดเตล็ด แบบเรียนวิชาจรรยาได้ผลดีออกมามากที่สุดและการจัดการศึกษา ได้พยายามปรับปรุงแบบเรียนตลอดมาจนถึงปีพุทธศักราช 2475

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพุทธศักราช 2475 ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2475 มีผลให้แบบเรียนมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะทางด้านภาษาไทย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (นายสนั่น เทพหัสดินทร์ ณ อยุธยา) ได้มอบลิขสิทธิ์หนังสือแบบเรียนภาษาไทยชื่อ "แบบเรียนใหม่" ให้กระทรวงธรรมการหนังสือแบบเรียนใหม่นี้แบ่งออกเป็นสองภาค อธิบายวิธีสอนไว้อย่างชัดเจนและแต่ละบทยังมีวิธีสอนกำกับอีกด้วย การเรียนการสอนมุ่งให้ฝึกปฏิบัติให้ได้ผลจริง ๆ นอกจากแบบเรียนของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีแล้วยังมีแบบหัดอ่านหนังสือไทยของหลวงศรณกิจจิวิฐ และนายฉันทน์ ขำวิไล คือ แบบเรียนเร็วเล่มใหม่แบ่งออกเป็น 3 ตอน

พุทธศักราช 2480 มีหลักสูตรการศึกษาพุทธศักราช 2480 เป็นหลักสูตรภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แบบเรียนเร็วได้ยกเลิกไปมีแบบเรียนเร็วเล่มใหม่ของหลวงศรณกิจจิวิฐ แบบเรียนชุดบันไดก้าวหน้าของนายกี กิระดิวิทย์พาร เช่นไปโรงเรียน เที้ยวรถไฟ เป็นต้น การจัดทำแบบเรียนไทยได้มีการปรับปรุงทั้งเนื้อหาวิชาและรูปแบบให้ทันสมัยขึ้น ได้มีการเพิ่มขยายวิชาเรียนมากขึ้น เป็นผลให้มีการเขียนและการผลิตแบบเรียนขึ้นใช้จำนวนมาก

แต่เดิมมาผู้ใดแต่งแบบเรียนขึ้นและประสงค์จะให้ใช้โรงเรียนต้องส่งมาให้กรมตำรา ตรวจสอบเสียก่อน หากใช้ได้เสนาบดีจึงจะอนุญาต แต่เรียกว่าตรวจและบังคับราคาให้ขาย ครั้นมาถึงพุทธศักราช 2468 - 2475 เพื่อส่งเสริมการแต่งแบบเรียนให้ดีขึ้นและมีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งให้โอกาสแก่ครูได้เลือกแบบเรียนสอนตามหลักสูตรในวงกว้าง กระทรวงศึกษาธิการจึงยกเลิกแบบเรียนบังคับทั้งที่เป็นของกรมตรวจและของบุคคลที่อนุญาตให้ใช้ในโรงเรียนจะเลือกใช้แบบเรียนเล่มใดก็ได้เพียงแต่ขอความเห็นชอบเป็นนัย ๆ ไป นอกจากนั้นกระทรวงยังได้ยกเลิกค่าธรรมเนียมตรวจแบบเรียนที่จะใช้ในโรงเรียนเพียงแต่ส่งมาให้กระทรวงอนุมัติก็เป็นการเพียงพอ (กระทรวงศึกษาธิการ 2507: 302)

กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 15 มีนาคม 2493 ว่าด้วยการจัดทำตำราและแบบเรียนขึ้น สารสำคัญของระเบียบนี้มีอยู่ว่า ต่อไปนี้บรรดาหนังสือที่ใช้ในโรงเรียนได้จะต้องเป็นแบบเรียนที่คณะกรรมการประกวดหรือเป็นหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการมอบหมายให้เจ้าหน้าที่หรือบุคคลที่เห็นสมควร เรียบเรียงขึ้นเองเท่านั้น กำหนดให้ผู้ทรงคุณวุฒิของกระทรวงศึกษาธิการมีหน้าที่พิจารณาแบบเรียนและกำหนดวิธีการจัดแบบเรียนตามนโยบายให้โรงพิมพ์คุรุสภาจัดพิมพ์ได้แห่งเดียว (คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา 2518: 44)

ปัจจุบันการเรียนการสอนได้พยายามส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และต้องอ่านหนังสือเรียนหลาย ๆ เล่ม มิใช่อาศัยแบบเรียนเพียงเล่มเดียว รู้จักวิธีใช้/บริการห้องสมุดเพื่อให้นักเรียนมีความสามารถที่จะศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองจากหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองในด้านการประกอบอาชีพความเป็นอยู่และสามารถปรับตัวให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบันได้ตลอดเวลา

พุทธศักราช 2503 มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ ฉบับพุทธศักราช 2503 และหนังสือเรียนของไทยยังคงแยกเป็นรายวิชาต่าง ๆ เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม ภาษาไทยและคณิตศาสตร์ เป็นต้น ตลอดระยะเวลาที่ใช้หลักสูตรปี 2503 เรามิได้มีการเปลี่ยนแปลงหนังสือเรียนหรือปรับปรุงให้ทันต่อสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม จนกระทั่งปีพุทธศักราช 2518 ได้มีคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา ได้ปฏิรูปการศึกษา ประเทศไทยจึงได้มีการประกาศใช้หลักสูตรใหม่ในปีพุทธศักราช 2520 (วัลลีย์ ปราสาททองโอสถ 2520: 38)

เนื่องจากในปีพุทธศักราช 2520 ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติขึ้น ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ปีการศึกษา 2521 เป็นต้นไป กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ปรับขยายชั้นเรียนให้สอดคล้องกับระบบการศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 โดยเฉพาะการศึกษาระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา ได้กำหนดจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาเป็นตอนเดียวตลอดใช้เวลาเรียน 6 ปี และการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ มัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายใช้เวลาเรียนตอนละ 3 ปี การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้จะครบทุกชั้นในปีการศึกษา 2526 ดังนั้นหนังสือเรียนของทุกชั้นจะต้องเปลี่ยนไปทุกปี โดยจะเริ่มจากชั้นประถมปีที่ 1 และชั้น

มัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม. 1) ในปีการศึกษา 2521 และเรื่อยไปตามลำดับชั้นจนถึงปีการศึกษา 2526 ก็จะมีหนังสือเรียนที่แน่นอนทุกชั้น ทั้งระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา (สุณีย์ อัครศาสตร์ 2526: 94)

สำหรับหนังสือเรียนตามหลักสูตรใหม่ในระดับประถมนั้น เริ่มด้วยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 แบบเรียนเก่าทุกเล่มจะเลิกใช้มีแบบเรียนบังคับตามหลักสูตรใหม่มาแทน ซึ่งจะมีเพียง 2 เล่ม เท่านั้นคือ แบบเรียนสำหรับวิชาภาษาไทย เล่ม 1 และเลขคณิต 1 เล่ม นอกจากนั้นจะมีแบบฝึกหัดความพร้อมวิชาภาษาไทยอีก 1 เล่ม สำหรับเด็กเริ่มเรียน สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 จำนวนแบบเรียนบังคับใช้ก็คงจะมีเพียง 2 วิชาเท่านั้น แต่พอถึงชั้นสูง ๆ ขึ้นไป อาจมีเพิ่มมากขึ้นตามความจำเป็นของเนื้อหาวิชา การเรียนรู้ของเด็กมิใช่การเรียนโดยการอ่านหนังสืออย่างเดียว แต่เป็นการเรียนโดยการกระทำ เรียนจากประสบการณ์จริง ๆ ในชีวิตประจำวันของเด็กในระดับประถม 1-2 เนื้อหาวิชาที่เด็กจะต้องเรียนรู้ยังมีไม่มากนัก ไม่จำเป็นต้องมีแบบเรียนสำหรับวิชาอื่น ๆ มีเฉพาะแบบเรียนภาษาไทยและเลขคณิต ซึ่งจะช่วยการเรียนการสอนในด้าน อ่าน เขียนภาษาไทยและคิดเลข ก็เป็นการเพียงพอแล้วสำหรับระยะเริ่มเรียน แต่อาจมีหนังสืออ่านประกอบอื่น ๆ อีกบ้าง ในระดับมัธยมศึกษาเมื่อประกาศใช้หลักสูตรใหม่แล้ว แบบเรียนตามหลักสูตรเก่าก็จะค่อย ๆ ยุบเลิกไป ในระดับมัธยมนั้นจะมีแบบเรียนบังคับประจำวิชาเช่นเดียวกับแบบเรียนตามหลักสูตรเก่า แต่รูปโครงสร้างของหนังสืออาจแตกต่างกันไปบ้างตามแนวของหลักสูตร (วัลลีย์ ปราสาททองไอสถ 2520: 38) นั่นคือโครงสร้างและเนื้อหาหนังสือเรียนจะเปลี่ยนไปในบางหมวดวิชาเช่น วิชาสังคมศึกษา แต่เดิมจะแบ่งเป็นวิชาต่าง ๆ เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เป็นต้น ก็จะนำเอาวิชาต่าง ๆ เหล่านั้นมาบูรณาการเป็นวิชาสังคมศึกษา แล้วเรียกชื่อหนังสือใหม่ว่าเป็น วิชาสังคมศึกษา ส 101 - 102 (ประเทศของเรา) วิชาสังคมศึกษา ส 202 - 203 (เพื่อนบ้านของเรา) และวิชาสังคมศึกษา ส 305 - 306 (โลกของเรา) สำหรับใช้เรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3

จะสังเกตได้อีกประการหนึ่งว่า มีการใช้คำหลายคำเพื่อใช้เรียกหนังสือที่ทั้งครูและนักเรียนใช้ในการเรียนการสอนต่าง ๆ กันไปคือ ตำราเรียน แบบเรียน หนังสือแบบเรียน และปัจจุบันใช้คำว่าหนังสือเรียน ความจริงก็คือคำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน

คำว่า "หนังสือเรียน" เริ่มใช้กันอย่างแพร่หลายเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นในปีพุทธศักราช 2521 ซึ่งจะเห็นได้จากคำว่าหนังสือแบบเรียนที่เคยใช้กันมานั้น เปลี่ยนเป็นหนังสือเรียนทั้งสิ้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวัตถุประสงค์ของการศึกษาตามหลักสูตรใหม่นั้นต้องการส่งเสริมการอ่านและการศึกษาค้นคว้ามาก ๆ โดยใช้หนังสือหลาย ๆ ประเภท หนังสือเรียนจึงน่าจะ เป็นหนังสือประเภทหนึ่งของกิจกรรมการเรียนการสอนหรือ เป็นหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการได้ระบุไว้ว่า "หนังสือเรียน" เป็นหนังสือที่โรงเรียนให้นักเรียนจัดทำไว้ใช้ประกอบการเรียนตามรายวิชา (กระทรวงศึกษาธิการ 2523: 1)

1.1.3 ความสำคัญและประโยชน์ของหนังสือเรียน

หนังสือเรียนสังกัดศึกษา เป็นหนังสือที่มีบทบาทและมีความสำคัญกับครูและนักเรียนในการเรียนการสอนมาก ถึงแม้ว่าจะมีเทคโนโลยีทางการเรียนการสอนที่พัฒนาการก้าวหน้าเพียงใดก็ตามครูและนักเรียนยังต้องอาศัยหนังสือเรียน เป็นสื่อในการสอนของครูและนักเรียนยังต้องใช้เป็นแหล่งค้นคว้าหาความรู้ของนักเรียน ทั้งนี้เนื่องจากหนังสือเรียนเป็นหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ครูและนักเรียนใช้ในการเรียนการสอนวิชาใดวิชาหนึ่งและชั้นใดชั้นหนึ่งตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ นอกจากนี้ได้มีนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอข้อคิดเห็น เกี่ยวกับความสำคัญและประโยชน์ของหนังสือเรียนดังนี้

ก้อ สวัสดิพิพาณิชย์ (2507: 32-36) ได้กล่าวถึงประโยชน์และความสำคัญของหนังสือเรียนสังกัดศึกษาที่ครูและนักเรียนนำไปใช้ในการเรียนการสอนดังนี้

1. เป็นแหล่งข้อมูลที่ให้ข้อเท็จจริงในด้านเนื้อหาที่ถูกต้องและสามารถนำไปใช้อ้างอิงในการค้นคว้าหาความจริงในแต่ละเรื่องได้
2. เป็นอุปกรณ์การสอนที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาการอ่านของนักเรียน เพราะ เป็นสื่อการสอนที่ครูต้องใช้ให้นักเรียนอ่านประกอบกับการเรียนในแต่ละวิชา
3. เป็นคู่มือของนักเรียนที่ช่วยให้ความรู้เพิ่มเติมได้จากการเรียนการสอนของครูในห้องเรียน
4. ทำให้เกิดความคิดรวบยอด (Concept) และพัฒนาความคิดของนักเรียนให้กว้างขวางขึ้น โดยเฉพาะการใช้หนังสือหลาย ๆ เล่มในการเรียน
5. เป็นแนววิทางความคิด ทักษะคิด คำนิยมและการพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน
6. ช่วยให้อ่านจับใจความและกำหนดขอบเขตของเนื้อหาในการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสม
7. ทำให้นักเรียนได้ศึกษาได้ด้วยตนเองตามความสามารถของแต่ละบุคคล
8. มีกิจกรรมการเรียนการสอนที่เป็นการช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ครูผู้สอนมากขึ้น

โกชัย สาริกบุตรและสมพร สาริกบุตร (2521: 8) ได้กล่าวถึงแบบเรียนที่ดีมีประโยชน์นั้นควรมีความสำคัญที่สามารถนำไปใช้เป็นแหล่งหรือเป็นคู่มือในเรื่องต่อไปนี้

1. แบบเรียนเป็นแหล่งข้อมูลที่จะทำให้เนื้อเรื่องและคำตอบในปัญหาต่าง ๆ อย่างมีขอบเขตในวิชานั้น ๆ และเหมาะกับระดับความรู้ของผู้เรียนในชั้นนั้น
2. แบบเรียนเป็นแหล่งสำหรับตรวจสอบผลการทดลองกฎเกณฑ์หรือทฤษฎีต่าง ๆ ว่าตรงกับผลการทดลองจริงหรือตรงกับแหล่งอื่นหรือไม่
3. แบบเรียนเป็นแหล่งกิจกรรม เป็นคู่มือแนะแนวทางให้เกิดการศึกษาสอบสวนหรือค้นคว้าทดลองแก่แบบเรียนก็เฉลยและบอกผลการทดลองไว้แล้ว
4. แบบเรียนมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือที่กระตือรือร้นช่วยสรุป ช่วยย้ำความรู้ความเข้าใจอย่างมีระเบียบ ทั้งยังมีกิจกรรมหรือแบบฝึกหัด เสริมสร้างความเข้าใจให้พัฒนาสูงขึ้นเรื่อย ๆ ตามระดับชั้นเรียน
5. แบบเรียนนับเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยสร้างความคิดอันดับแรกอันทำให้นักวิชาการหลายท่านเกิดแรงบันดาลใจสร้างสรรค์หนังสืออย่างอื่นออกมา เช่น หนังสือแนะนำการใช้แบบเรียนเล่มนั้น หนังสือคู่มือแบบเรียนเล่มนั้น หนังสือแบบฝึกหัดประกอบการเรียนเล่มนั้น หนังสือวิจักษ์วิจารณ์แบบเรียนเล่มนั้นและหนังสืออ่านประกอบหรืออ่านเพิ่มเติมที่ให้เนื้อหาละเอียดขึ้นไปอีก แบบเรียนจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นพื้นฐานหรือเป็นบันไดทางวิชาการ

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2523: 249) ได้กล่าวถึงคุณค่าของแบบเรียนหรือตำราไว้

ดังนี้

1. เป็นสื่อการสอนที่ผู้เรียนสามารถศึกษาด้วยตนเองได้ตามความสนใจและความสามารถของแต่ละบุคคลไม่ต้องรอให้ครูบอกให้อ่านก็สามารถอ่านล่วงหน้าไปก่อนได้เสมอ
2. แนะนำโครงการเรียนให้นักเรียน นักศึกษา เพราะแบบเรียนหรือตำรามักจะมีสารบัญชื้อเนื้อหา คำถามท้ายบทและกิจกรรมเสนอแนะไว้ให้
3. ถ้าพิมพ์ด้วยกระดาษคุณภาพดีจะประหยัดเงินเพราะผู้เรียนสามารถใช้แล้วใช้อีกได้
4. กระตุ้นความสนใจของผู้เรียนเพราะมีภาพ แผนภูมิ แผนที่และการ์ตูนประกอบ
5. เป็นเครื่องแนะแนวทางและช่วยปรับปรุงการสอนสำหรับครูและช่วยให้ครูสามารถแก้ปัญหาการสอนมีความเชื่อมั่นในตนเองสูงขึ้น
6. ช่วยเป็นเครื่องทบทวนความรู้ตามหลักสูตรแก่ผู้เรียน

ประภาศรี สีหอำไพ (2523: 55) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการวิเคราะห์หนังสือเรียนชั้นมัธยมศึกษาและได้เขียนถึงประโยชน์ของหนังสือเรียนไว้ดังนี้

1. ช่วยการสอนรายบุคคลให้ผู้เรียนได้ใช้ความสามารถของตนเองตามความสนใจ เลือกอ่านตามที่ตนต้องการ
2. ด้านเศรษฐกิจมีเนื้อหาที่มีภาพประกอบ แผนที่ แผนภูมิ ตาราง เมื่อเทียบกับ อุปกรณ์อื่น ๆ แล้วหนังสือเรียนมีราคาถูกกว่ามาก
3. บังบอกรูปวิธีการสอนหลายรูปแบบ เพราะในหนังสือเรียนจะมีเนื้อหาประกอบกิจกรรม เสนอแนะ แบบฝึกหัด ใ้หมโนทัศน์และเนื้อหาใหม่
4. ช่วยการทบทวน ครูอาจช่วยการอ่าน การค้นคว้าและการแก้ปัญหามาจากกิจกรรม การเรียนการสอนและอธิบายรายละเอียดของหนังสือบรรณานุกรม เราใจให้ผู้เรียนสนใจ อ่าน
5. ช่วยปรับปรุงการสอนทำให้ครูมีทักษะการสอนและแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้มากขึ้น โดยใช้ การสื่อความหมายด้วยภาษา ถ้อยคำ 4 วิธีคือ การบรรยาย การแนะนำหลักเกณฑ์ การสรุป ความหมายและทฤษฎีของ เนื้อหาวิชานั้น ๆ

ศักดิ์ศรี ปาณะกุล (2525: 7) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหนังสือเรียนสังคมศึกษา ไว้ดังนี้

สำหรับการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาและวิชาต่าง ๆ ในปัจจุบัน แบบเรียนมีอิทธิพลมาก นอกจากจะช่วยพัฒนาทักษะในการอ่านแล้ว ยังช่วยครูในการจัดลำดับรวบรวมเนื้อหาและ ตั้งจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนไว้เหมาะสม ครูได้เคยยึดถือความสำคัญของแบบเรียน ประหนึ่ง เป็นคัมภีร์ที่จะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เมื่อแนวคิดใหม่ทางการศึกษาได้แพร่ หลาย จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เกี่ยวกับการใช้แบบเรียน โดยยึดถือว่าแบบเรียน มีความสำคัญเทียบเท่ากับหนังสืออ่านประกอบและได้มีการนิยมใช้แบบเรียนหลายเล่ม เพื่อให้ ผู้เรียนเกิดความคิดเอนกนัย (Divergent Thinking) ซึ่งเป็นหัวใจของการเรียน การสอนและการศึกษาแนวใหม่ได้มีการปรับปรุงหนังสือเรียนไปในแนวที่ค้ำขึ้นโดยพยายามที่จะ เน้น คุณภาพของแบบเรียนเพื่อเป็นกุญแจสำหรับความคิดที่ศุนคติ คำนิยมและพัฒนาทักษะต่าง ๆ มากกว่าหนังสือแบบเรียนในสมัยก่อน

เจมส์ ดับบลิว บราวน์, ริชาร์ด เจ เลวิส และเฟรด เอฟ ฮาร์คลีโรด (James W. Brown, Richard J. Lewis and Fred F. Harclerod 1973: 335-336) ได้กล่าวถึง ประโยชน์ของหนังสือเรียนที่ครูจะนำไปใช้ในการเรียนการสอนไว้ดังนี้คือ

1. หนังสือเรียน เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยให้เด็กนักเรียนศึกษาได้เป็นรายบุคคลตามระดับ ความสามารถและความสนใจของนักเรียน นอกจากนี้จากจำนวนหนังสือเรียนหลาย ๆ เล่ม นักเรียนมีโอกาที่จะเลือก เนื้อหาได้ตามความต้องการของนักเรียนได้
2. ทางด้านเศรษฐกิจ หนังสือเรียนนั้นนำมาใช้ได้นานแล้วก็นำกลับมาใช้ได้อีกและ เพื่อเปรียบเทียบราคากับเนื้อหาและส่วนประกอบอื่น ๆ ในหนังสือเรียนแล้วหนังสือเรียน มีราคาถูกมาก

3. ช่วยจัดระเบียบการสอนในชั้นเรียน หนังสือเรียนช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้วิธีการศึกษา หนังสือเรียนจะแนะนำกิจกรรมตลอดจน เป็นแหล่งข้อมูลและช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้กับนักเรียนได้ ช่วยส่งเสริมประสบการณ์ในการอ่าน นอกจากนี้ยังช่วยสร้างชั้นในห้องเรียนได้และเสนอเนื้อหาและมโนทัศน์ใหม่ ๆ ที่ผู้เชี่ยวชาญการเขียนหนังสือเรียนได้ให้ไว้สำหรับการเรียนรู้ในห้องเรียน

4. ช่วยส่งเสริมการอ่านหนังสือเรียนช่วยนักเรียนได้เรียนรู้การอ่านได้ดีขึ้น การศึกษาหาความรู้เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ มีกิจกรรมเสนอแนะคำถามต่าง ๆ รวบรวมหนังสืออ่านเพิ่มเติมที่จะช่วยกระตุ้นให้นักเรียนได้มีแนวทางในการเรียนรู้ที่แตกต่างไปจากการเรียนรู้เพื่อความจำเท่านั้น

5. หนังสือเรียนช่วยพัฒนาทักษะในการเรียนการสอนของครู คือมีส่วนช่วยแนะนำแนวทางในการสอนต่าง ๆ และการแก้ปัญหาในการเรียนการสอน

นอกจากที่หนังสือเรียนจะมีความสำคัญต่อครูและนักเรียนในการใช้เป็นสื่อของการเรียนการสอนแล้วหนังสือเรียนยังมีบทบาทและความสำคัญในตัวเอง ซึ่งสรุปจากแนวความคิดของ ลาวัวลย์ วิทยาทติกุล และปราณี โพธิสุข (2526: 170-176) ดังนี้

1. เป็นเครื่องมือประกอบการเรียนการสอน โดยจะทำหน้าที่ในการนำเข้าสู่ศาสตร์ต่าง ๆ มีการนำแผนที่ กราฟ ตาราง มาใช้ประกอบเพื่อช่วยให้เข้าใจในเนื้อหาสาระได้ง่ายขึ้น โดยต้องการให้นักเรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองจากข้อเท็จจริงพื้นฐาน มโนคติและการสรุปหลักการตลอดจนกล่าวถึงเนื้อหาลักษณะต่าง ๆ

2. การจัดระเบียบการสอน เนื่องจากหนังสือเรียนจะมีการเรียบเรียงเนื้อหาสาระ การเสนอ มโนคติ หลักการและเนื้อหาเป็นไปตามลำดับก่อนหลังและเรียบเรียงขึ้นโดยเฉพาะสำหรับนักเรียนในระดับต่าง ๆ ตามทฤษฎีการเรียนรู้ ความสนใจ ความสามารถในการอ่าน ความทันสมัยของเนื้อหาจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชาในหลักสูตร จากการเรียบเรียงนี้จึงเป็นการช่วยจัดระเบียบการสอนให้กับครูไปในตัว

3. เป็นเครื่องมือในการปรับปรุงการสอนคือจะมีเนื้อหาเพิ่มเติมสำหรับครู กิจกรรมการเรียนการสอน วัสดุอุปกรณ์ การวัดผล รายชื่อหนังสือสำหรับค้นคว้าเพิ่มเติมต่าง ๆ ตลอดจนข้อแนะนำเกี่ยวกับปัญหาการสอนต่าง ๆ

4. เป็นเครื่องมือส่งเสริมหลักสูตรคือมีลักษณะ เป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างหนังสืออื่น ๆ

5. เป็นวิถีทางการประชาสัมพันธ์ เนื่องจากในสังคมประชาธิปไตยนั้นประชาชนมีสิทธิในการตัดสินใจเกี่ยวกับการศึกษา ดังนั้นโรงเรียนต้องมีการรับผิดชอบเป็นพิเศษที่จะช่วยให้

ประชาชนได้ทราบถึงวิชาที่สอน เนื้อหาในการสอนตลอดจนหัวข้อปัญหาที่อภิปรายในห้องเรียน ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนแล้วและผู้ปกครองอาจทราบได้จาก การอ่านหนังสือเรียนและหนังสือเรียนยังเป็นกรณีเกี่ยวกับการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาอีกด้วย

6. เป็นเครื่องมือ เผยแพร่ความรู้และ เครื่องช่วยใ้มนุษยชาติ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งนี้เพราะว่า เนื้อหาสาระในหนังสือเรียนจะครอบคลุมไปถึงความรู้ที่ได้สะสมเพิ่มพูนขึ้นรวมทั้งเทคโนโลยีของมนุษย์ในอดีตซึ่งถ่ายทอดจากมนุษย์รุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งและจากชาติหนึ่งไปยังอีกชาติหนึ่ง ดังนั้นในเหตุผลนี้หนังสือเรียนจึงเสมือน เส้นด้ายที่เชื่อมโยงมนุษย์แต่ละช่วงอายุเข้าด้วยกันและเป็นเสมือนสะพานที่เชื่อมระหว่างชาติและสันติสุขของโลกความรู้ในระดับต่าง ๆ ของประเทศที่พัฒนาแล้วสามารถนำมาใช้ได้ในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยผ่านทางหนังสือเรียนหรือหนังสือตำรา เพราะฉะนั้นหนังสือเรียนจึงมีบทบาทช่วยให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเป็นการปรับระดับสังคมให้อยู่ในระดับใกล้เคียง

หนังสือเรียนสังคมศึกษามีความสำคัญและมีบทบาทมากในการจัดการเรียนการสอน กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้ครูและนักเรียนได้นำมาใช้ในห้องเรียน เนื่องจากเป็นหนังสือที่เสนอข้อเท็จจริงที่ถูกต้องและสอดคล้องกับหลักสูตร ซึ่งเขียนขึ้นโดยผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่กำหนดไว้ หนังสือเรียนจึงเป็นแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือและสามารถนำไปใช้อ้างอิงได้ โดยเฉพาะวิชาสังคมศึกษาการเรียนการสอนจะได้ผลเพียงใดนั้น นอกเหนือจากการสอนวิธีต่าง ๆ ที่คนเลือกมาใช้แล้วจำเป็นจะต้องมีหนังสือเรียนสำหรับครูในการกำหนดขอบเขตของเนื้อหาได้อย่างเหมาะสมเพื่อที่นักเรียนจะได้นำไปใช้อ่านทบทวน ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการสอนของครูในห้องเรียนหรือรู้จักแสวงหาความรู้จากหนังสือเรียนอื่น ๆ รวมทั้งหนังสืออ่านประกอบอื่น ๆ ที่มีเสนอแนะไว้ในหนังสือเล่มนั้น ๆ นอกจากนี้นักเรียนสามารถฝึกทักษะความรู้ได้จากกิจกรรมเสนอแนะท้ายบท แบบฝึกหัดต่าง ๆ แผนที่ แผนภูมิหรือภาพประกอบต่าง ๆ ที่ปรากฏในหนังสือเรียนอันจะมีส่วนในการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนให้มากขึ้น แต่ประโยชน์ต่าง ๆ ที่จะได้รับจากหนังสือเรียนจะมีมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับวิธีการใช้หนังสือเรียนของครูและนักเรียนอย่างถูกวิธีนั่นเอง

1.1.4 ลักษณะของหนังสือเรียนที่ดี

นักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึงคุณลักษณะของหนังสือเรียนที่ดีเพื่อประโยชน์สำหรับครูและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้หนังสือเรียนจะได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาหนังสือ

เรียนสำหรับใช้ในการเรียนการสอนและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัยในครั้งนี้ ลักษณะหนังสือเรียนที่ดี สรุปลักษณะที่สำคัญ ๆ ได้ดังต่อไปนี้

ก้อ สวัสดิทานิชย์ (2507: 33-35) กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของหนังสือเรียนไว้ว่า

1. ถูกต้อง เทียงตรงในเรื่องของข้อเท็จจริง ส่วนวนภาษา ตัวสะกดการันต์ การแบ่งวรรคตอน การย่อหน้า นอกจากนี้จะต้องให้ข้อเท็จจริงที่เป็นกลางไม่ลำเอียงหรือชักจูงให้เด็กมีความคิดไขว้เขวไปจากความเป็นจริง
2. ความยากง่ายของภาษาที่ใช้ในการเขียนหนังสือเรียน หนังสือเรียนสำหรับเด็กต้องใช้ภาษาที่ง่าย ถ้อยคำจะต้องเป็นคำที่เด็กใช้ในชีวิตประจำวันมากที่สุดและเป็นประโยชน์
3. การจัดรูปของหนังสือเรียนจะต้องแบ่งออกเป็นบท แต่ละบทแบ่งออกเป็นตอน แต่ละตอนต้องให้ความยาวพอเหมาะแก่การสอนของครู การออกแบบปกนอกต้องให้ดูสวยงามปกในต้องบอกเรื่องราวที่สำคัญให้ครบถ้วน สารบัญและคำนำต้องวางรูปให้ถูกต้อง การจัดหน้าของหนังสือต้องให้สะดวกแก่การอ่าน ตัวพิมพ์ต้องใช้ขนาดใดจึงจะให้เห็นได้ชัดเจน
4. ภาพประกอบหนังสือเรียนสำหรับเด็กต้องชัดเจนและสวยงามถ้าเป็นภาพสอดคล้องตรงกับความจริงได้ก็ยิ่งดี การพิมพ์ภาพประกอบให้ถูกต้องเป็นสิ่งสำคัญ ขนาดของภาพพอเหมาะแผนที่และแผนภาพควรมีตามความจำเป็น
5. ความมั่นคงแข็งแรงของหนังสือควรใช้กระดาษดี การเย็บเล่มที่แน่นหนามั่นคง
6. ราคาควรจะถูกพอสมควร
7. ให้ความรู้ที่ทันสมัย

รัฐจวน อินทรกำแหง (2520: 43) ได้กล่าวถึงลักษณะที่ดีของหนังสือตำราวิชาการ ดังนี้

1. เนื้อหาวิชาและสาระของหนังสือมีสาระเป็นแก่นสารที่แน่นอนมีความสมบูรณ์และสมดุล เหมาะสำหรับผู้อ่านระดับใด เช่นสำหรับบุคคลทั่วไป นักศึกษา ครู อาจารย์หรือผู้เชี่ยวชาญ
2. วิธีเสนอหนังสือชวนให้อ่าน เข้าใจง่าย ส่วนวนสละสลวย ความยากง่ายเหมาะสมกับผู้อ่านในระดับที่ผู้เขียนตั้งใจให้อ่าน
3. การวางเค้าโครงลำดับเรื่องเรียงลำดับความยากง่ายที่ชวนให้เกิดความเข้าใจและความคิดต่อเนื่อง เป็นอันดี ไม่ซับซ้อนจนจับเรื่องหรือใจความไม่ได้
4. คุณวุฒิและประสบการณ์ของผู้เขียนเป็นที่เชื่อถือได้ เพราะมีความรู้จริงและมีประสบการณ์ในเรื่องนี้จริง
5. ส่วนประกอบต่าง ๆ ของหนังสือซึ่งเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านให้สามารถเข้าใจสาระของเรื่องได้รวดเร็ว ค้นคว้าเรื่องที่ต้องการจากหนังสือเล่มนี้รวดเร็วขึ้นและกว้างขวางขึ้น ส่วนประกอบดังกล่าวได้แก่ คำนำ สารบัญ ดัชนี บรรณานุกรม อภิธานศัพท์ เป็นต้น
6. ลักษณะรูปเล่มและคุณภาพของการพิมพ์หมายถึงความถูกต้องชัดเจนในการพิมพ์ทั้งตัวหนังสือและภาพประกอบ

จากข้อคิดเห็นดังกล่าวนี้สอดคล้องกับข้อเสนอแนะของ วารี ธีระจิตร (2522: 12-13) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของหนังสือเรียนที่ดีไว้ดังนี้

1. เนื้อหาในแบบเรียนตรงตามหลักสูตรถูกต้องเที่ยงตรงถูกต้องในเรื่องข้อเท็จจริง ตัวการ์ตูนถูกต้อง การแบ่งวรรคตอนย่อหน้าและการใช้ภาพประกอบถูกต้องกับเนื้อเรื่อง หนังสือเรียนที่ดีควรให้เนื้อเรื่องข้อเท็จจริงที่เป็นกลางไม่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง หรือชักจูงเด็กให้มีความคิดไขว้เขวผิดจากความ เป็นจริงไป
2. เนื้อหาในแบบเรียนควรให้นักเรียนได้อ่านเพื่อความเข้าใจแต่เพียงอย่างเดียว
3. ภาษาที่ใช้ในแบบเรียนควร เป็นภาษาที่อ่าน เข้าใจง่าย เหมาะกับวัยและชั้นเรียน เช่น ในเด็กเล็กควรใช้ภาษาที่ง่าย ๆ ประโยคสั้น ๆ คำที่ใช้ผูกเป็นประโยค ควรเป็น คำพูดที่เด็กรู้จักและ เคยใช้มากที่สุด ใช้คำ จำนวนคำที่ง่าย เพื่อให้อ่าน เข้าใจง่าย
4. ภาพประกอบควรถูกต้องชัดเจนตรงกับเนื้อเรื่อง สวยงาม ภาพสีให้ข้อเท็จจริง ที่ถูกต้องมากกว่าภาพขาวดำ เพราะช่วยให้ เข้าใจง่ายตรงกับความเป็นจริง ภาพที่เด็ก ชอบมากที่สุดคือ ภาพประติมากรรม แรเงา ลักษณะภาพอื่น ๆ ก็มี ภาพประติมากรรมลายเส้น ภาพ เหมือนของจริงหลายสี ภาพถ่ายหลายสีและภาพขาวดำ ขนาดของภาพไม่ควรเล็กหรือ ใหญ่เกินไป การจัดพิมพ์ ภาพควรเหมาะสมถูกต้อง เช่น ภาพกับข้อความควรอยู่ใน หน้าเดียวกัน ควรมีคำอธิบายภาพในแต่ละภาพด้วย
5. การจัดรูปแบบของหนังสือควรให้เหมาะสมกับวัยของผู้ใช้ ถ้าเด็กเล็กไม่ควรใช้ หนังสือหนาเกินไป บทเรียนควรจัดเป็นบทแต่ละบทต้องให้ความรู้เป็นตอน ๆ ไปตามลำดับ ที่ควรเป็น ความยาวพอเหมาะรูปแบบของหนังสือควรให้เหมาะกับช่วงมือเด็กที่จะหยิบ จับได้สะดวก
6. การจัดหน้าของหนังสือควรมีที่ว่างตรงขอบทั้งสี่ด้านให้เหมาะสมกับสายตาของเด็ก ย่อหน้าควรย่อให้พอเหมาะ หนังสือที่ดีจะต้องมีปกนอกที่สวยงามแต่ดู เรียบร้อย ปกใน นอกข้อความสำคัญเกี่ยวกับหนังสือไว้ครบถ้วน สารบัญอ่านง่าย คำนำวงรูปได้ดี
7. มีสารบัญคำหรือที่เรียกว่าดัชนีท้ายเล่มสำหรับค้น เรื่องที่ต้องการได้
8. หนังสือแข็งแรงทนทาน เย็บดี กระดาษดี เด็กเล็กควรใช้หนังสือที่การเย็บคงทน
9. หนังสือมีราคาถูกพอสมควร เพื่อผู้ปกครองซื้อได้ไม่เดือดร้อน
10. จะคงได้รับการแก้ไข ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยอยู่เสมอ เช่น ความก้าวหน้า ทางวิชาการต่าง ๆ

สุนีย์ สินธุเดชะ (2525: 265) ได้กล่าวถึงลักษณะของหนังสือเรียนที่ดีโดยเน้น นักทางด้าน เนื้อหาของหนังสือเรียนที่จะมีประโยชน์กับครูและนัก เรียนในการนำไปใช้ในการเรียน การสอน ดังนี้

1. บรรจุเนื้อหาได้เหมาะสมที่จะนำมาสอนได้คืออย่างไรบ้าง โดยคำนึงว่าทั้งครูและนักเรียนใช้แบบเรียนให้ได้ผลดีคือทำให้ความรู้และรับความรู้ เนื้อหาควรจะได้มีทั้งใจความและทักษะการฟัง การอ่าน การพูดและการเขียนอย่างครบถ้วน
2. ความยากง่ายของเนื้อหาควรให้เหมาะสมกับวัย ความรู้ ความสามารถ ความต้องการ ความสนใจ ของแต่ละระดับชั้น
3. ความสัมพันธ์ของเนื้อหาในบทมีการเรียงใจความได้สัมพันธ์กันเพียงใด สิ่งที่จะให้และรับสัมพันธ์กันหรือไม่และแม้แต่ใจความในบทก็ควรมีความสัมพันธ์รับต่อกันเพื่อสร้างความเข้าใจความคิดให้เกิดแก่ผู้เรียน
4. ความสัมพันธ์ระหว่างบทควรจะได้คำนึงถึงการลำดับความรู้ก่อนหลัง การสร้างความเข้าใจในบทค้นให้พื้นฐานของการเรียนบทต่อไป การรับทอดและสื่อความรู้ระหว่างบทต่อบท เป็นความสำคัญที่ผู้สร้างแบบเรียนควรคำนึงถึงอย่างมาก
5. ความเข้าใจอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของแบบเรียนได้แก่ การสร้างรูปเล่ม ตัวพิมพ์สี ภาพประกอบ ความกระชับชัดเจน ความน่าจับต้องในเรื่องนี้ รวมทั้งความเข้าใจหาเนื้อหา เรื่องและการใช้ภาษาในเชิงอธิบาย เพื่อแรงให้เกิดความสนใจ เนื้อหาเหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนด้วย
6. แบบเรียนควรจะได้วิวัฒนาการอยู่เสมอและไม่ควรจะใช้ภาษาในเชิงตำรามากเกินไป เพราะทำให้ลักษณะดัง เสนอข้างต้นนั้น เสียไป
7. แบบเรียนควรจะใช้ได้ทั้งครูและนักเรียน เป็นแกนกลางในการเรียนการสอนเป็นอย่างดี

คุณภาพของ เนื้อหาและรูป เล่ม เป็นสิ่งที่แสดงลักษณะของหนังสือ เรียนที่ดีได้อย่างชัดเจน แต่สิ่งสำคัญที่ควรพิจารณาอีกก็คือ ในด้านการใช้และการควบคุมคุณภาพของครูและหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิตและการใช้หนังสือ เรียนควรจะได้คำนึงถึงไปพร้อม ๆ กับลักษณะทางด้านเนื้อหาและรูป เล่มด้วย ซึ่งได้มีนักการศึกษาอีกท่านหนึ่งได้ เสนอลักษณะ เฉพาะที่สำคัญของหนังสือ เรียนไว้ดังนี้

ปราวดี ไพธิสุข (2527: 5) ได้กล่าวถึงลักษณะ เฉพาะที่สำคัญของหนังสือ เรียนไว้ ดังนี้

1. ขอบเขตของ เนื้อหาในหนังสือแบบเรียน เป็นการวิเคราะห์และตีความจากคำอธิบายรายวิชาและจุดมุ่งหมายของวิชา ดังนั้นหนังสือแบบเรียนจึงต้องเรียบเรียงเนื้อหาให้สอดคล้องกับแนวทางที่กำหนดไว้ในหลักสูตรซึ่งหนังสือ โดยทั่วไปมิได้อยู่ภายใต้ข้อจำกัดนี้ หนังสือโดยทั่วไปมีอิสระในการเขียนเกี่ยวกับเนื้อหาใด ๆ ก็ได้และจะมีวิธีการเขียนในแนวใด ๆ ก็ได้เช่นกัน
2. การคัดเลือก เนื้อหาเนื่องจากเนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในศาสตร์สาขาใดสาขาหนึ่งไม่อาจเสนอลงไว้ในหนังสือ เรียนเล่มเดียวได้ทั้งหมด ดังนั้นหนังสือแบบเรียนจึง เป็นการ

คัดเลือกเฉพาะเนื้อหาที่จำเป็นซึ่งได้แก่ การกำหนดแนวความคิดพื้นฐาน หลักการเบื้องต้น แล้วทำการอธิบายและยกตัวอย่างประกอบให้เข้าใจชัดเจนถึงการใช้นั้นให้ เป็นประโยชน์

3. การเสนอเนื้อหา หนังสือแบบเรียนเป็นหนังสือที่ใช้สำหรับการเรียนรู้ของนักเรียน ซึ่งวุฒิภาวะยังไม่เจริญเต็มที่ ดังนั้นศาสตร์ต่าง ๆ ที่นำมาใช้จึงใช้แนวทางการเขียนใน ลักษณะที่ง่ายพอเหมาะกับความตั้งใจ ความต้องการ ความสนใจและระดับวุฒิภาวะของ ผู้เรียนในระดับนั้น ๆ สำหรับหนังสือแบบเรียนที่ใช้กับนักเรียนในระดับสูงขึ้นไปในวิชาเดียวกัน ก็จะเป็นการเสนอเนื้อหาในศาสตร์เดิมแต่มีความละเอียดซับซ้อนมากขึ้นและเป็นการใช้ พื้นฐานความรู้จากตอนต้นมาใช้

4. ในด้านการใช้หนังสือแบบเรียน เป็นหนังสือที่ใช้เป็นพื้นฐานการเรียนการสอนของ นักเรียนและครูเช่น ใช้อ่านประกอบคำบรรยาย ใช้เป็นแหล่งค้นคว้าของนักเรียน คำถาม และกิจกรรมที่เสนอแนะท้ายเล่มจะช่วยให้เกิดความเข้าใจบทเรียนในหัวข้อต่าง ๆ ได้ ชัดเจนยิ่งขึ้น

5. ในด้านการควบคุมคุณภาพและราคา หนังสือที่ใช้เป็นหนังสือแบบเรียนได้นั้นจะต้อง ผ่านการตรวจสอบจากกระทรวงศึกษาธิการเสียก่อนว่ามีคุณภาพถูกต้องทางวิชาการและมี ราคาพอสมควรที่ประชาชนระดับต่าง ๆ ชื้อหาได้

จอห์น จาโรลิเม็ค (John Jarolimek 1971: 82) กล่าวถึงลักษณะของหนังสือเรียน ที่คาดหวังว่ากลุ่มครูผู้ใช้นั้นจะทราบ คือ

1. หนังสือเรียนโดยทั่วไป เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นสำหรับนักเรียนในระดับปานกลาง ดังนั้น ครูอาจจะคาดล่วงหน้าได้ว่าจะมีนักเรียนบางคนไม่สามารถอ่านและเข้าใจสิ่งที่เขียนไว้ใน หนังสือในขณะที่นักเรียนบางคนอ่านแล้วรู้สึกว่หนังสือเรียนนี้ไม่มีอะไรท้าทายในการอ่าน เลย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไม่มีหนังสือเล่มใดเล่มหนึ่งที่เหมาะสมกับความต้องการของนักเรียน ทุกคนในห้องเรียน

2. หนังสือเรียนเป็นหนังสือที่มีการเสนอข้อเท็จจริงและเขียนขึ้นในลักษณะที่คิดว่าครูผู้สอน จะต้องเสริมเพิ่มเติมให้สมบูรณ์โดยใช้วัสดุสารมาประกอบ ซึ่งหนังสือเรียนที่ดีจะเสนอรายชื่อ วัสดุต่าง ๆ ที่อาจนำมาใช้ในคำแนะนำตอนท้ายของบทหรือหน่วยต่าง ๆ ด้วย

3. หนังสือเรียนเป็นหนังสือที่เขียนขึ้นเพื่อใช้เป็นแหล่งความรู้มีได้ตั้งใจจะให้ เป็นหลักสูตรสังคมศึกษา ดังนั้นครูบางคนที่มีความรู้สึกว่าจะต้องสอนให้ครบถ้วนตามหนังสือหรือ มีความรู้สึกว่่านักเรียนทุกคนจะต้องรอบรู้ในข้อเท็จจริงที่เสนอไว้ในหนังสือเรียนนั้น แสดงให้เห็นว่ครูผู้สอนยังไม่เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างหนังสือเรียนกับหลักสูตร

4. ผู้แต่งหนังสือเรียนคาดว่าครูผู้สอนจะเป็นผู้แนะนำนักเรียนในการใช้หนังสือเรียน เพราะว่หนังสือเรียนไม่ได้เป็นหนังสือที่ใช้เรียนด้วยตนเองทั้งหมดและถ้านักเรียนใช้ หนังสือเรียน โดยปราศจากการแนะนำจากครูแล้ว คุณค่าส่วนใหญ่ของหนังสืออาจสูญเสีย ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำความเข้าใจเกี่ยวกับทัศนวัสดุ (Visual materials) ต่าง ๆ เช่น ภาพ แผนที่ แผนภูมิ กราฟ เป็นต้น

5. หนังสือเรียนสามารถนำมาใช้ได้หลายวิธีแต่นักเรียนแต่ละคนอาจมีวิธีใช้หนังสือเล่มเดียวกันที่แตกต่างกันไปก็ได้ เช่น หนังสือเรียนสำหรับเด็กคนที่ 1 อาจเป็นแหล่งในการอ่านสำหรับเด็กคนที่ 2 ภาพประกอบอาจมีประโยชน์มากสำหรับเด็กคนที่ 3 แผนที่อาจจะเป็นที่ต้องการสำหรับเด็กคนที่ 4 อาจจะเป็นแหล่งแนวทางความคิดในการศึกษาเพิ่มเติมในทำนองเดียวกันครูผู้สอนก็อาจจะใช้หนังสือเรียนเล่มเดียวกันในลักษณะที่แตกต่างกันไปโดยขึ้นอยู่กับทักษะ ประสบการณ์หรือวิธีการสอน ซึ่งในประเด็นนี้อาจสรุปได้ว่าหนังสือเรียนสามารถใช้แตกต่างกันไปตามความต้องการของนักเรียนและครูแต่ละคน

ลักษณะที่ดีของหนังสือเรียนที่มือนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอไว้ดังกล่าวจะมีคุณค่าเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับผู้ที่ใช้หนังสือเรียนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะครูผู้สอนจะต้องมีความรู้และทักษะในการใช้หนังสือเรียนในการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับการใช้นี้หนังสือเรียนซึ่งคาดหวังว่าเป็นที่ทราบกันในกลุ่มครูผู้ใช้นี้

จากข้อคิดเห็นและแนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะที่ดีของหนังสือเรียนที่กล่าวมาจะเห็นว่าหนังสือเรียนที่ดีมีลักษณะที่สรุปได้ดังนี้

1. มีเนื้อหาสาระตรงตามหลักสูตรกำหนดและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของแต่ละวิชา
2. เนื้อหามีความถูกต้องและเที่ยงตรงในเรื่องของข้อเท็จจริงโดยพิจารณาจากคุณวุฒิและประสบการณ์ของผู้แต่ง การเสนอเนื้อหา มีความเป็นกลาง
3. การเสนอเนื้อหา มีความเหมาะสมกับวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียนในระดับชั้นนั้น ๆ มีลักษณะการเขียนที่ทำให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย
4. เนื้อหาของหนังสือเรียนได้มาตรฐานตามหลักวิชาการ
5. การนำเสนอเนื้อหาสนับสนุนความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาสังคม
6. เนื้อหาช่วยพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจอย่างใช้วิจารณญาณ
7. การเสนอเนื้อหาให้สาระทางด้านความคิดและสติปัญญา เป็นอย่างดี
8. เนื้อหา มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์เดิมของผู้เรียนเป็นอย่างดี
9. ผู้เขียนมีความรู้ความสามารถในด้านวิชาการ มีคุณวุฒิดีและการเขียนเหมาะสมกับระดับชั้นของผู้เรียน
10. วิธีการเขียนมีการใช้ถ้อยคำสำนวนภาษาที่น่าสนใจชวนให้อ่าน ใช้ศัพท์เหมาะสมกับระดับของผู้ใช้และมีความยากง่ายเหมาะสมกับวัยของนักเรียน

11. การเรียบเรียงเนื้อหาและความสมบูรณ์ของเนื้อหา ผู้เรียบเรียงได้มีการเรียบเรียงอย่างมีหลักเกณฑ์ เหตุผลและแสดงแนวคิดที่สำคัญ ๆ ไว้อย่างชัดเจน

12. ความสัมพันธ์ของเนื้อหาในบทเรียนมีการเรียงลำดับตามความสำคัญของเนื้อหาวิชา

13. อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพพอที่จะช่วยกระตุ้นครูและนักเรียนเพียงใด เช่น

- ภาพประกอบควรมีความชัดเจนและตรงตามวัตถุประสงค์ของเนื้อเรื่องและมีจำนวนภาพประกอบเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง

- คำถามในแบบฝึกหัดกระตุ้นให้ใช้ความคิดมิได้ถามแต่ข้อเท็จจริงหรือความจำเท่านั้น

- คำนำ สารบัญ อภิธานศัพท์ เชิงอรรถ ดัชนีและบรรณานุกรม เป็นสิ่งที่ควรมีเพื่อช่วยให้ผู้อ่านมีความเข้าใจในหนังสือเรียนยิ่งขึ้น

14. การเข้าเล่มและการเย็บเล่ม ทนทานเหมาะกับการใช้ของเด็ก คือ ขนาดไม่ใหญ่และหนาเกินไป

15. กระดาษที่ใช้ในการพิมพ์ มีความทนทนต่อการใช้ไม่เปื่อยง่าย

16. การพิมพ์ชัดเจนถูกต้องในเรื่องตัวสะกดการันต์ ตัวอักษรมีขนาดเหมาะสมกับสายตาของเด็กมีการใช้ตัวอักษรขนาดพิเศษเมื่อต้องการเน้นข้อความที่สำคัญ

1.1.5 เกณฑ์ในการวิเคราะห์และเลือกหนังสือเรียน

นักการศึกษาหลายท่านได้เสนอเกณฑ์ในการวิเคราะห์และประเมินหนังสือเรียน รวมทั้งการเลือกหนังสือเรียนไว้ในเอกสารและหนังสือเกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยและการเลือกหนังสือเรียนเป็นอย่างยิ่งและสรุปเกณฑ์ที่สำคัญ ๆ ได้ดังต่อไปนี้

- การวิเคราะห์และการประเมินหนังสือเรียน

นาริรัตน์ อยู่กิจชัย (2520: 37-39) ได้ให้เกณฑ์ในการวิเคราะห์หนังสือเรียนไว้ 2 ด้านคือ

1. ด้านเนื้อหา ควรช่วยส่งเสริมความรู้ตามหลักสูตรให้กว้างขวางและช่วยส่งเสริมการเรียนการสอนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เนื้อหาไม่คุณค่าให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน มีความทันสมัย ภาษาที่ใช้เข้าใจง่ายวิธีการเสนอเนื้อหาชวนอ่าน การเรียงลำดับเรื่องไม่สับสน

2. ด้านรูปเล่ม ขนาดรูปเล่มควรมีขนาดพอเหมาะสำหรับให้เด็กหยิบอ่านได้สะดวก ภาพประกอบมีความสอดคล้องกับเนื้อเรื่องช่วยให้เข้าใจเนื้อหาได้ดียิ่งขึ้นและมีขนาดพอเหมาะ แสดงให้เห็นสิ่งที่ต้องการแสดงชัดเจน ภาพมีสีดึงดูดใจ การจัดวางภาพสวยงาม ภาพอยู่หน้าเดียวกันกับเนื้อเรื่อง ขนาดตัวพิมพ์พอเหมาะกับสายตาเด็ก มีตัวพิมพ์ลักษณะพิเศษเพื่อนำเน้นข้อความสำคัญบางตอน นอกจากนี้กระดาษที่ใช้พิมพ์ควรมีความหนาพอสมควรและนำอ่าน ควรเป็นกระดาษฟอกขาวหรือกระดาษปอนด์ คุณภาพในการพิมพ์ดี มีความชัดเจน ถูกต้อง มีปกและชื่อเรื่องดึงดูดใจ สอดคล้องกับเนื้อเรื่อง การเข้าเล่มดี สามารถเปิดอ่านได้สะดวก มีการเย็บเล่มที่ทนทาน กระดาษไม่หลุดหรือฉีกขาดง่าย

โกชัย สาริกบุตร และสมพร สาริกบุตร (2521: 24-40) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการวิเคราะห์และประเมินผลหนังสือเรียนว่าควรพิจารณาดังต่อไปนี้

1. เนื้อเรื่องมีการจัดหมวดหมู่และเรียงลำดับเนื้อเรื่องเรียบร้อย
2. สารัตถะของเนื้อหาควรนำเสนออย่างตรงไปตรงมาชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าอะไรคือ นิยาม (Definition) อะไรคือ กฎ (Law) อะไรคือหลักการ (Principle) อะไรคือตัวอย่าง (Example) อะไรคือความจริง (Fact) อะไรคือความคิดเห็น (Idea) และอะไรคือการคาดคะเน (Prediction)
3. การใช้ภาษาไม่ซับซ้อน กำกวมและไม่มีศัพท์บัญญัติที่ยากเกินไปและภาษาที่เข้าใจง่าย
4. เนื้อหาควรสนองตอบความมุ่งหมายของหลักสูตรอย่างครบถ้วนมีความหมายครอบคลุมถึง 4 อย่างด้วยกันคือ ความมุ่งหมายตามแผนการศึกษาชาติ ความมุ่งหมายของวิชานั้น ความมุ่งหมายของสาขาวิชานั้นและความมุ่งหมายเฉพาะ เรื่องที่จะสอน
5. คำนิยมที่ปรากฏในเรื่องควรเป็นสิ่งที่คัดเลือกแล้ว เขียนขึ้นอย่างมีหลักเกณฑ์และวิธีการที่จะปลูกฝังค่านิยมบางประการในค่านักเรียนเพื่อจะได้ยกระดับสติปัญญา ระดับจิตใจและความสามารถของผู้เรียนให้สูงขึ้นและสิ่งที่ควรคำนึงก็คือควรเลือกค่านิยมที่สัมพันธ์กับตัวนักเรียนสอดคล้องไว้ในแบบเรียน
6. เนื้อหาที่มีการอ้างอิงหลักฐานอย่างถูกต้อง
7. ควรมีกิจกรรมเสนอแนะท้ายบทและแหล่งค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อให้นักเรียนจะได้ค้นคว้าเพิ่มเติม
8. มีการวัดผลนักเรียนโดยอาจเสนอในรูปแบบต่าง ๆ เช่น คำถามท้ายบท ปัญหาให้แสดงความคิดเห็นและกิจกรรมที่ให้ทำและสามารถวัดผลได้
9. ส่วนประกอบของหนังสือที่ทำให้หนังสืออ่านง่าย อ่านเข้าใจง่ายและเข้าใจได้อย่างรวดเร็วได้แก่ ภาพประกอบ แผนภูมิ ตาราง แผนผัง แผนที่ สถิติ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วรูปเล่มควรกระตัดรัด สีสันสวยงาม กระดาษพิมพ์ดีพอสมควร ตัวพิมพ์ชัดเจนถูกต้อง ขนาดของตัวพิมพ์เหมาะกับสายตาของนักเรียน

10. การรักษารูปแบบ (Format) ของการเขียนผลงานทางวิชาการ รูปแบบของหนังสือเรียนควรมีการเรียงลำดับเข้ารูปเล่มดังนี้ ปกนอก ปกใน คำนำ สารบัญเรื่อง สารบัญภาพหรือตารางประกอบ เนื้อเรื่อง การอ้างอิงหลักฐานในเนื้อเรื่อง บรรณานุกรม ภาคผนวกหรือภาคเพิ่มเติมและดัชนี

ลาวัญย์ วิทยาอุทมิกุล และปราณี โพธิสุข (2526: 194-195) ได้เสนอเกณฑ์ในการวิเคราะห์และประเมินหนังสือเรียนไว้ดังต่อไปนี้

1. สารระด้านความรู้และสติปัญญาในหนังสือเรียน

1.1 เนื้อหาต้องสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายของการสอนวิชาสังคมศึกษา ตลอดจนเป้าหมายของชาติและส่งเสริมค่านิยมทางศีลธรรมและแนวคิดทางสังคมศึกษา

1.2 เนื้อหาควรให้แนวคิดหลายสาขาวิชา ช่วยพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจอย่างใช้วิจารณ์ญาณ เพื่อให้นักเรียนคิดแก้ปัญหาและสนับสนุนความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม

1.3 เนื้อหาส่งเสริมทักษะทางสังคม

1.4 เนื้อหาถูกต้องตามความเป็นจริง สัมพันธ์กับความรู้เดิมของผู้เรียน

1.5 เนื้อหามีความยากง่ายเหมาะกับระดับสติปัญญาปานกลางของนักเรียนในแต่ละระดับชั้น

1.6 เนื้อหาให้รายละเอียดที่ทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันทำให้นักเรียนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างเหมาะสม

1.7 เนื้อหาใช้ภาษาที่เหมาะสม มีความถูกต้องในด้านการใช้สำนวนและตัวสะกดใช้รูปประโยคสั้น ๆ และเข้าใจง่ายใช้ศัพท์เฉพาะซึ่งเป็นที่ยอมรับตลอดจนมีการอธิบายศัพท์เฉพาะเหล่านั้นในหนังสือเรียน

1.8 เนื้อหาควรส่งเสริมให้เกิดความคิดและค้นคว้าต่อไป

1.9 การเสนอเนื้อหาควรเป็นไปตามลำดับมีหลักเกณฑ์ต่อเนื่องกันอย่างมีเหตุผล

1.10 การวางเค้าโครงเรื่องไม่ซับซ้อน เรียงลำดับจากง่ายไปหายาก

1.11 การตั้งชื่อเรื่องแต่ละบทแต่ละตอนควรมีความหมายครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด

2. กิจกรรมการเรียนการสอนและแบบฝึกหัด

2.1 หนังสือเรียนควรแนะนำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับวัยและความสนใจของนักเรียนแต่ละระดับชั้นโดยส่งเสริมนิสัย เจตคติและความประพฤติกี่พึงปรารถนาของผู้เรียน

2.2 กิจกรรมในหนังสือเรียนควรสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของแต่ละวิชาและเนื้อหาของแต่ละบท

2.3 กิจกรรมควรสามารถนำมาใช้ในการประเมินผลความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของนักเรียนและช่วยให้ครูสามารถวางแผนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ

2.4 ควรมีแบบฝึกหัดหลาย ๆ แบบกระจายกันอย่างเหมาะสม แบบฝึกหัดควรมีจำนวนเพียงพอที่จะสรุปสาระสำคัญ

- 2.5 การใช้คำถามควรกระตุ้นให้ใช้ความคิดมิใช่ถามข้อเท็จจริงที่อาศัยเพียงความจำ
- 2.6 คำถามช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเกิดการตั้งปัญหาและค้นคว้าเพิ่มเติมโดยเน้นแนวคิดสำคัญ ๆ อย่างชัดเจนเพื่อช่วยพัฒนาความคิดเชิงวิจารณ์ โดยเฉพาะให้นักเรียนรู้จักคิดแก้ปัญหาด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์

3. รูปแบบของหนังสือเรียน

- 3.1 ลักษณะรูปเล่มมั่นคงแข็งแรง เย็บเล่มแน่นหนา
- 3.2 ปกของหนังสือเรียนควรมีสีสันดึงดูดความสนใจและแสดงสาระสำคัญของหนังสือเรียนเล่มนั้น
- 3.3 ตัวอักษรมีขนาดเหมาะสมกับวัยของนักเรียน
- 3.4 ตัวอักษรแต่ละบรรทัดควรจะมีควายาวพอเหมาะ มีช่องว่างระหว่างบรรทัดที่นักเรียนสามารถกวาดสายตาขณะอ่านได้สะดวก
- 3.5 ตัวพิมพ์ที่ใช้ควรมีขนาดต่าง ๆ กัน เพื่อเน้นความสำคัญเมื่อจะขึ้นหัวข้อตอนหรือบทใหม่หรือเมื่อกล่าวถึงชื่อเรื่องหรือศัพท์เฉพาะ
- 3.6 ภาพประกอบสอดคล้องกับวัย ความสนใจและเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของผู้เรียน
- 3.7 ภาพประกอบควรมีขนาดพอเหมาะกับหน้ากระดาษน่าสนใจวางไว้ถูกที่สัมพันธ์กับเนื้อหาที่มีความชัดเจนและสวยงาม
- 3.8 ภาพประกอบควรตรงกับจุดมุ่งหมายของเนื้อเรื่องมีความสำคัญเพียงเรื่องเดียวและภาพประกอบควรทันสมัย
- 3.9 มีจุดสนใจภายในภาพที่ใหญ่สะดุดตา มีความหมายง่ายไม่มีรายละเอียดที่ยุ่งยากซับซ้อน
- 3.10 ภาพประกอบควรมีสีสันเพราะให้เป็นจริงได้ดีกว่าภาพขาวดำจึงดึงดูดความสนใจได้มากกว่าทำให้เรียนรู้ได้รวดเร็วขึ้น
- 3.11 คำบรรยายใต้ภาพควรเขียนให้สมบูรณ์
- 3.12 ภาพประกอบควรมีจำนวนมากพอเพียงในการทำความเข้าใจความคิดรวบยอดที่สำคัญ

อรุณี ลพพิจารณ์ (2513: 15-17) ได้สรุปหลักเกณฑ์ที่ครูจะใช้พิจารณาในการเลือกหนังสือเรียนสำหรับนักเรียนจากผลงานวิจัยว่าควรมีดังนี้

1. พิจารณาดูชื่อหนังสือว่ามีความหมายตรงตามที่ต้องการหรือไม่
2. พิจารณาเกี่ยวกับผู้เขียนแบบเรียนว่า ผู้เขียนเป็นใครมีประสบการณ์หรือมีความเชี่ยวชาญในเรื่องที่เขียนเพียงใด พิจารณาดูค่านำว่ามีจุดประสงค์สอดคล้องกับเนื้อหาที่เขาเขียนมากน้อยเพียงใด ผู้เขียนเขียนด้วยความ เป็นกลางเพียงใด การเขียนต้องมุ่งในด้านให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบสังคมความสัมพันธ์ทางการเมืองและเพื่อให้เกิดความรู้การศึกษา

3. พิจารณาเกี่ยวกับสิ่งที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในแบบเรียน เช่น รูปภาพ แผนที่ แผนภูมิ ฯลฯ ต้องสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง ภาพจะต้องชัดเจนตำแหน่งในแผนที่จะต้องถูกต้อง สีของภาพ และแผนที่ ถ้าเป็นภาพสีควรจะต้องชัดเจนไม่เลอะเทอะและถูกต้องกับความเป็นจริง ขนาดของภาพ และแผนที่มองเห็นได้ชัดเจน รูปภาพและแผนที่จะต้องมีคำอธิบายหรือคำบรรยายทุกภาพ เพื่อช่วยให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนได้ดียิ่งขึ้น

ตัวอักษรต้องชัดเจนขนาดของตัวอักษรต้องเหมาะสมกับวัยและสายตาของนักเรียน พิจารณาจุดที่พิมพ์ว่านานเพียงพอ เพราะไม่นิยมหนังสือที่พิมพ์มานานแล้ว เนื่องจากเนื้อหาจะล้าสมัย ไม่มีประโยชน์สำหรับนักเรียน หนังสือที่พิมพ์มาแล้วก็ครั้ง เพราะการพิมพ์ครั้งหลัง ๆ ย่อมจะมีการแก้ไขข้อบกพร่องของการพิมพ์ครั้งแรก ทำให้มีความถูกต้องมากขึ้น

4. พิจารณาเนื้อเรื่องการแบ่งเป็นบท ๆ ของแต่ละบทมีเนื้อหาสมดุลกันหรือไม่ ความต่อเนื่องของบทเรียนแต่ละบท การลำดับหัวข้อเรื่อง สารบัญ ดัชนี ความเหมาะสมของเนื้อหา ศัพท์ที่ใช้ควรเข้าใจง่ายเหมาะสมกับวัยของนักเรียน ภาษาที่ใช้ต้องเป็นภาษาสุภาพ เข้าใจง่ายเหมาะสมกับชั้นเรียน กิจกรรมท้ายบท แบบฝึกหัดท้ายบทหรือท้ายเล่มควรมี

5. พิจารณาหนังสืออ้างอิงที่ผู้เขียนได้ใช้ประกอบในการเขียนว่าเป็นหนังสือทั่วไปหรือเป็นหนังสือที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะกับเรื่องที่เขียน เป็นหนังสืออ้างอิงที่จะช่วยให้ความแจ่มแจ้งในบทเรียนหรือไม่ และควรเป็นหนังสือที่หาอ่านได้ง่ายเพื่อผู้อ่านจะได้ติดตามไปค้นคว้าเมื่อมีข้อสงสัยบางอย่างในหนังสือเรียน

เอนก รัตนวิยะภากรณ์ (2528: 33-35) ได้เสนอแนวทางการพิจารณาเลือกใช้หนังสือเรียนสำหรับผู้ที่มีหน้าที่พิจารณาเลือกหนังสือเรียน สรุปได้ดังนี้

1. ความลึกและกว้างในเนื้อหาวิชา เพราะหนังสือเรียนแต่ละเล่มเรียบเรียงโดยบุคคลหรือคณะบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญลึกและกว้างในเนื้อหาวิชาที่แตกต่างกันไปตามสถานภาพ หนังสือบางเล่มเรียบเรียงโดยมีเนื้อหาสาระครบและถูกต้องตามจุดประสงค์คำอธิบายรายวิชา ในหลักสูตรแต่ในรายละเอียดของเนื้อหาวิชายังไม่ลึกซึ้งเมื่อเทียบกับเล่มอื่น ๆ หรือให้รายละเอียดลึกและกว้างในเนื้อหาบางจุดเท่านั้น

2. ความเหมาะสมของสำนวนภาษาและวิธีการ เรียบ เรียง เนื้อหาวิชาของผู้เขียน โดยทั่วไปหนังสือเรียนในระดับมัธยมศึกษาที่ดีจะใช้สำนวนภาษาที่เรียบง่ายไม่ใช้ศัพท์หรือ สำนวนภาษาที่สูง วิธีการเรียบเรียงเนื้อหาที่เริ่มจากง่ายไปยากเป็นไปตามลำดับขั้นตอน

3. การพัฒนาเนื้อหาข้อเท็จจริงและความทันสมัยในหลักวิชา เนื่องจากปัจจุบัน การพัฒนาทางวิชาการและเทคโนโลยีเป็นไปอย่างรวดเร็ว ข้อมูล ตัวเลข สถิติต่าง ๆ ใน หนังสือเรียนควรจะได้รับการพัฒนาให้ถูกต้อง เป็นปัจจุบันและทันสมัยอยู่ตลอดเวลา

4. ภาพประกอบในหนังสือเรียน ภาพประกอบเป็นส่วนช่วยให้นักเรียนมองเห็น ภาพพจน์ของสิ่งที่ เป็นนามธรรม ช่วยให้เข้าใจเนื้อหาชัดเจนยิ่งขึ้น ความแตกต่างของหนังสือ เรียนแต่ละ เล่มจึงอยู่ที่ภาพประกอบด้วย เช่น ภาพสีธรรมชาติ ภาพคมชัดเจนและมีความ สัมพันธ์กับเนื้อหาที่กล่าวถึงก็จะทำให้หนังสือ นั้นสมควรแก่การเลือกใช้

5. ขนาดตัวอักษร ควรเหมาะสมกับวัยของเด็กไม่ควร เล็กหรือใหญ่เกินไปจะทำให้ สายตาเด็กเสียได้ โดยทั่วไปตัวอักษรสำหรับเด็กเล็ก ๆ จะมีขนาดตัวอักษรโตและขนาดจะ ค่อย ๆ ลดลงตามอายุเด็กที่เพิ่มขึ้น

อายุ 6 - 11 ปี (ระดับประถมศึกษา) ขนาดตัวอักษรควรอยู่ระหว่าง 36 - 24 พอนด์

อายุ 12 - 17 ปี (ระดับมัธยมศึกษา) ขนาดตัวอักษรควรอยู่ระหว่าง 24 - 16 พอนด์

6. กระดาษที่ใช้พิมพ์หนังสือเรียนส่วนใหญ่จะใช้กระดาษปรีฟ 49 แกรม ซึ่งมีลักษณะ สีค่อนข้างเหลืองจะมีอายุการใช้งานประมาณ 1 ปี ซึ่งถ้าใช้กระดาษที่หนาและขาวกว่านี้ อายุ การใช้งานของหนังสือเรียนก็ยาวนานขึ้น

7. ปกหนังสือ หนังสือเรียนที่ดีควรมีปกที่หนาแข็งแรง ทนทาน สีและภาพที่ปรากฏ บนหน้าปกควรจะสวยงามดึงดูดความสนใจได้ดี

8. การเข้าเล่มหนังสือ หนังสือที่มีความหนาตั้งแต่ 150 หน้าขึ้นไป ควรเข้าเล่ม แบบเย็บสันทากาวและหนังสือเรียนที่มีขนาดเล่มบาง ๆ นิยมใช้การเข้าเล่มแบบเย็บอกกลาง ซึ่งมีข้อเสียที่หน้ากลางของหนังสือจะหลุดออกมาเป็นคู่ ๆ ดังนั้นการพิจารณา ก็ควรจะต้องดูการเข้า เล่มของหนังสือเรียนประกอบการพิจารณาตัดสินใจด้วย

9. ราคาหนังสือเรียน หนังสือเรียนจะราคาถูกหรือแพงนั้นขึ้นอยู่กับส่วนประกอบหลาย ๆ อย่างเช่น ความหนาของหนังสือ ภาพประกอบหนังสือ กระดาษที่ใช้พิมพ์เนื้อใน และพิมพ์ปกหนังสือ เป็นต้น

อาร์เธอร์ เอส นิโคล และแอนนา โอชัว (Arthur S. Nichols and Anna Ochoa 1971: 290-294) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการประเมินหนังสือเรียนสังคมศึกษาที่มาจากปรัชญาและเป้าหมายที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้ในโปรแกรมวิชาสังคมศึกษา ประกอบด้วยสาระที่สำคัญ 2 ด้านคือ

1. สาระด้านความรู้ (Knowledge Component)

- 1.1 ความรู้ที่พบในหนังสือเรียนได้สนับสนุนให้เกิดความเข้าใจในปัญหาสังคม (Social Issues) เพียงใด
- 1.2 หนังสือเรียนนั้น เรียบเรียงขึ้นโดยการเน้น โน้ตค้นและนำความรู้มาจากหลายสาขาวิชาหรือไม่
- 1.3 ความทันสมัยของเนื้อหา มีการเสนอความรู้และข้อค้นพบใหม่ ๆ หรือไม่
- 1.4 การเสนอเนื้อหาถูกต้องตามความเป็นจริงเพียงใด ผู้แต่งแสดงทรรศนะที่เป็นกลางหรือไม่ ข้อมูลที่เสนอมีความเป็นปรนัยหรือเปล่า

2. สาระด้านสติปัญญา (The Intellectual Component)

- 2.1 ส่งเสริมให้เกิดความสนใจที่จะสืบสอบ (Inquiry) ต่อไปหรือไม่
- 2.2 คำถามในหนังสือเรียนกระตุ้นให้ใช้ความคิดหรือไม่ หรือเป็นเพียงคำถามด้านข้อเท็จจริง ซึ่งเป็นความจำเท่านั้น
- 2.3 เนื้อหาช่วยพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจอย่างใช้วิจารณญาณหรือไม่
- 2.4 เนื้อหา มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้เรียนหรือไม่

เจมส์ ดับบลิว บราวน์ และคณะ (James W. Brown, and Others 1973: 335-336) ได้เสนอเกณฑ์ในการประเมินและการคัดเลือกหนังสือเรียนดังนี้

1. ความตรงของเนื้อหากับผู้เรียน (Learner Verification) เนื้อหาตรงกับจุดประสงค์หรือไม่และสามารถนำไปใช้วัดพัฒนาการของเด็กได้หรือไม่
2. ความเหมาะสมของหนังสือเรียน (Validation) สำนักพิมพ์ได้คำนึงถึงความเหมาะสมและความน่าสนใจและดึงดูดใจนักเรียนเพียงใด
3. ความแตกต่างระหว่างเพศของผู้ใช้หนังสือเรียน (Sexism) หนังสือเรียนได้มีการเสนอเนื้อหาที่มีลักษณะแบ่งเพศของผู้ใช้หรือไม่ เพราะหนังสือบางเล่มจะมีการเสนอเนื้อหาที่เหมาะสมกับผู้หญิงหรือผู้ชายแตกต่างกัน
4. ขอบเขตของเนื้อหา (Scope or Content) เนื้อหา มีความสัมพันธ์กับชื่อเรื่องหรือไม่ ตรงกับจุดประสงค์ของหลักสูตรรายวิชาหรือไม่

5. ความเหมาะสมกับระดับชั้นเรียนและระดับสัมฤทธิ์ผลของนักเรียน (Appropriateness of Grade or Achievement Level) คำศัพท์และสำนวนภาษาเหมาะสมกับวัยและระดับชั้นเรียนหรือไม่ มีอุปกรณ์ในการช่วยเหลือผู้ที่เรียนช้าและมีคำถามที่ท้าทายความสามารถของนักเรียนที่เรียนดีหรือไม่

6. ลักษณะรูปลักษณ์ของหนังสือเรียน (Physical or Mechanical Features) ขนาดของตัวพิมพ์เหมาะสม ชัดเจน ขนาดของช่วงบรรทัดที่พิมพ์เหมาะสมนำอ่านหรือไม่ กระดาษที่พิมพ์หนาและทนทานต่อการใช้ ปกและการเย็บเล่มแข็งแรงทนทาน เครื่องช่วยประกอบในการทำความเข้าใจในเนื้อหา เช่น ดัชนี ตารางที่ถูกต้องสมบูรณ์และอ่านง่าย อภิธานศัพท์ บรรณานุกรมที่ทันสมัย ภาพประกอบมีความสัมพันธ์สอดคล้องกับเนื้อหา

จอห์น ยู ไมเคิลลิส (John U. Michaelis 1980: 99-100) ได้ให้เกณฑ์สำหรับให้คะแนนหนังสือเรียนดังนี้

1. หนังสือเรียนในฐานะเป็นแหล่งการเรียนรู้ในการเรียนการสอน
 - 1.1 เนื้อหามีความสัมพันธ์กับหลักสูตรหรือไม่
 - 1.2 เนื้อหาถูกต้องและทันสมัยเพียงใด
 - 1.3 นักเรียนสามารถเข้าใจและสร้างมโนทัศน์ได้หรือไม่เพียงใด
 - 1.4 ระดับความยากง่ายของศัพท์ ภาษาที่ใช้และวิธีการเสนอ เหมาะสมกับ เด็กเพียงใด
 - 1.5 ช่วยส่งเสริมหรือสร้างทักษะในการแก้ปัญหาหรือไม่
 - 1.6 แผนที่ ภาพประกอบมีความหมายและส่งเสริมเนื้อหาเพียงใด
 - 1.7 กิจกรรมและเครื่องช่วยการเรียนรู้และแหล่งความรู้เพิ่มเติม เหมาะสมเพียงใด
2. ลักษณะทางกายภาพของหนังสือเรียน
 - 2.1 ลักษณะภายนอกของหนังสือเรียนดึงดูดความสนใจหรือไม่
 - 2.2 การเว้นวรรคและการเว้นระยะจากขอบหน้าหนังสือเหมาะสมหรือไม่
 - 2.3 ขนาดตัวพิมพ์ การเว้นช่องว่างระหว่างตัวพิมพ์เหมาะสมหรือไม่

อัลเฟรด ที คอลเลต และยูจีน แอล ชิแอฟเพตตา (Alfred T. Collette and Eugene L. Chiappetta 1984: 248-259) เสนอเกณฑ์ในการประเมินหนังสือเรียนสรุปได้ดังนี้

1. เนื้อหา (Content) เนื้อหาที่มีความทันสมัยสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตร และเหมาะสมกับระดับชั้นเรียนของนักเรียน เนื้อหาสะท้อนให้เห็นแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ เนื้อหาที่มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์รวมทั้งการพัฒนามโนทัศน์และหลักการทางวิทยาศาสตร์ เนื้อหาประกอบด้วยหลักจรรยาและศีลธรรมทางสังคมและเทคโนโลยี สัมพันธ์กับนักเรียนในแต่ละท้องถิ่น

2. การเรียบเรียง (Organization) การเรียงลำดับหัวข้อเรื่องเป็นไปตามลำดับขั้นตอนของเนื้อหารายวิชาและหลักสูตร การเรียบเรียงเนื้อหาที่จะใช้ในการเรียนการสอนนั้น ยึดหยุ่นได้คือให้โอกาสแก่ครูในการเปลี่ยนแปลงและลำดับขั้นตอนเนื้อหาได้ใหม่และเนื้อหาในแต่ละบทมีการรวบรวมและเรียบเรียงไว้อย่างนี้

3. ความน่าอ่านของหนังสือเรียนรูปแบบการเขียนและคำศัพท์ (Readability, Style, and Vocabulary) ระดับการอ่านของหนังสือเรียนเหมาะสมกับระดับชั้นเรียนของนักเรียนมีปริมาณของคำศัพท์ทางวิชาการไม่มากเกินไป ภาษาที่ใช้เหมาะสมกับระดับชั้นเรียนและเป็นคำที่อธิบายได้ชัดเจนต่อการใช้ มโนทัศน์และหลักการต่าง ๆ เหมาะสมกับระดับชั้นเรียนของนักเรียน

4. วิธีการเรียนรู้ (Instructional Approach) การศึกษาเฉพาะการสืบสอบทางวิทยาศาสตร์ การเสนอเนื้อหาที่มีระดับของความรู้ความจำหลาย ๆ แบบ วิธีการศึกษานั้นกว้างและเหมาะสมกับระดับความสามารถของนักเรียน

5. ภาพประกอบ (Illustration) ภาพประกอบควรทันสมัย ชัดเจน มีคุณภาพดี ถ้าเป็นภาพวาดลายเส้นควรชัดเจน ภาพประกอบมีความต่อเนื่องกับเนื้อหาในหนังสือเรียน คำอธิบายประกอบภาพเขียนไว้ดีและเหมาะสมเป็นประโยชน์ต่อการสอนการจัดวางภาพเหมาะสมกับเนื้อหา

6. เครื่องช่วยประกอบการสอน (Teaching Aids) เช่น สารบัญและดัชนี ควรครอบคลุมเนื้อหาในหนังสือเรียน มีอภิธานศัพท์ที่ประกอบด้วยคำศัพท์ที่ยากและจำเป็นในการใช้คำศัพท์มีอยู่สอดคล้องกับเนื้อหาและเป็นประโยชน์กับนักเรียน กิจกรรมท้ายบทเหมาะสมกับความแตกต่างของนักเรียน คำถามท้ายบทดีและเป็นประโยชน์ กิจกรรมเสนอแนะและโครงการ มีลักษณะที่กระตุ้นและท้าทายความคิดของนักเรียน

7. การจัดรูปเล่ม (Mechanical Makeup and Appearance) ปกดึงดูดความสนใจ ขนาดรูปเล่มเหมาะสมกระทัดรัด กระดาษที่ใช้พิมพ์และการเย็บเล่มทนทาน ตัวพิมพ์สวยงาม ดึงดูดใจและมีขนาดที่เหมาะสมกับการอ่าน การจัดรูปหน้าเป็นระเบียบ หน้ากระดาษกว้างควรแจ่มแจ้งเป็นสองคอลัมน์ การเว้นช่องว่างระหว่างบรรทัดมีขนาดเหมาะสมและอ่านง่าย ตัวพิมพ์ชัดเจน กระดาษที่ใช้พิมพ์มีคุณภาพดี

คอนนี มัธเทอร์ (Connie Muther 1984: 82-85) ได้ให้ข้อเสนอแนะในการประเมินหนังสือเรียน สรุปได้ดังนี้

1. สิ่งจูงใจที่มองเห็น (Visual Appeal) พิจารณาลักษณะรูปร่างของหนังสือเรียน ทางด้านต่าง ๆ เช่น รูปภาพชวนดูหรือไม่ ภาพประกอบมีสีสวยงามและมีจำนวนรูปภาพพอเหมาะ น่าสนใจและถูกต้องตามความเป็นจริง การลำดับภาพดีเหมาะสมกับหน้ากระดาษและเหมาะสมกับสายตาของผู้อ่าน

2. ลักษณะการเขียนที่สำคัญและการนำเสนอเนื้อหาในหนังสือเรียน ควรได้มีการเน้น จุดสำคัญ ๆ ของเรื่องยกประเด็นที่สำคัญ ๆ ได้อย่างชัดเจนไม่คลุมเครือ การเขียนนั้นเขียน อย่างมีเหตุผล เสนอข้อคิดเห็นและให้ข้อมูลที่ชัดเจน

3. ความทนทานของหนังสือเรียน (Durability) พิจารณาจากคุณภาพของกระดาษ ที่ใช้พิมพ์จะต้องขาวและไม่มันเป็นเงา ความแข็งแรงทนทานของปก การเย็บปก การเว้นช่องว่าง ระหว่างขอบและการเว้นช่องไฟเหมาะสม ทำให้น่าอ่านและอ่านง่าย

4. การพิมพ์ขึ้นใหม่ของหนังสือเรียน (Copyright) ระยะเวลาในการพิมพ์ใหม่ แต่ละครั้งไม่ควรเกิน 3 ปี เพื่อให้เนื้อหาทันสมัยและทันต่อเหตุการณ์ แต่การพิมพ์ใหม่นั้นควรจะ ได้มีการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาทุกครั้ง

5. ข้อเสนอแนะสำหรับครูผู้สอน (Suggestions for Teacher) ครูควรพิจารณา ว่าหนังสือเรียนนั้นคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลหรือไม่ มีข้อเสนอแนะเพื่อทำให้เกิด การเรียนรู้ที่สมบูรณ์และมีการเสริมแรงเพื่อทำให้เกิดความอยากรู้เพิ่มขึ้นหรือไม่ มีกิจกรรม เสนอแนะหลายรูปแบบ เพื่อช่วยส่งเสริมการเรียนรู้หรือไม่และหนังสือนั้นควรคำนึงถึงความ แตกต่างในเรื่องภาษาที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างผู้เรียนในแต่ละท้องถิ่นหรือไม่

6. การใช้ประโยชน์ (Ease of Use) หนังสือที่สะดวกในการนำไปใช้หรือไม่ ครูสามารถนำเอาเนื้อหาในหนังสือเรียนไปใช้เป็นแนวทางในการสร้างแผนการสอนได้หรือไม่ การยกตัวอย่างและอธิบายเนื้อหาได้ชัดเจนสามารถนำเอาไปใช้เป็นแนวทางการสอนได้หรือไม่ คำถามตรงและชัดเจนในการเรียน ครูสามารถนำเอาเนื้อหาในหนังสือเรียนไปใช้ประกอบกับ คู่มือครูได้หรือไม่

7. ผู้เขียน (Authorship) ผู้เขียนมีชื่อเสียงหรือไม่ มีผลงานการวิจัยที่เป็นปัจจุบัน หรือไม่ คณะผู้เขียนประกอบด้วยบุคคลที่กำลังอยู่ในวงการศึกษาหรือวงการศึกษาการสอนหรือไม่

- เกณฑ์ในการเลือกหนังสือเรียน

เอ็ดเวิร์ด ดับบลิว สมิธ และคณะ (Edward W. Smith, and Others 1969: 652-653) ได้เสนอแนะเกณฑ์ในการเลือกหนังสือเรียนดังนี้คือ

1. รูปเล่มของหนังสือเรียน

1.1 การนำรูปภาพ กราฟ แผนภูมิ แผนที่มาใช้ประกอบในหนังสือเรียน ทำให้เกิดผลสมความมุ่งหมายและใช้ได้กว้างขวางหรือไม่

1.2 ลักษณะปกมีสีสันดึงดูดใจหรือไม่ รูปแบบการพิมพ์หน้ากระดาษหนังสือดูสวยงามและทันสมัย

1.3 การเว้นริมกระดาษและที่ว่างต่าง ๆ มีส่วนช่วยให้หนังสือเรียนน่าอ่านน่าสนใจหรือไม่

1.4 การเข้าเล่มแข็งแรงทนทานมีความเรียบร้อยดีหรือไม่

1.5 กระดาษที่ใช้พิมพ์ทนทานและน่าอ่านหรือไม่

1.6 มีเอกสารอ้างอิงและดัชนีครบถ้วนหรือไม่

2. เนื้อหาหนังสือเรียน

2.1 เนื้อหาเหมาะสมกับระดับวุฒิภาวะ เหมาะสมกับระดับการอ่านและตรงกับความต้องการและความสนใจของนักเรียนหรือไม่

2.2 สามารถดัดแปลงเนื้อหาให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคลของนักเรียน และมีความสัมพันธ์กับพื้นฐานประสบการณ์เดิมของนักเรียนหรือไม่

2.3 การเสนอเนื้อหาสาระต่าง ๆ ในหนังสือเรียนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันดีหรือไม่

2.4 เนื้อหาได้สอดแทรกคุณค่าของประชาธิปไตยไว้อย่างดีหรือไม่

2.5 เนื้อหา มีลักษณะ เป็นประเภทที่ปัญหา เป็นศูนย์กลางและประเภทเนื้อหาวิชา เป็นศูนย์กลางมีความสมดุลกันหรือไม่

2.6 ทัศนคติที่พบใน เนื้อหานั้น เกิดจากข้อปัญหาที่ขัดแย้งกัน ปัญหาข้อขัดแย้งที่ยกขึ้นมา นั้น มีความตรงไปตรงมา

2.7 ภาพประกอบ การอ้างอิงและ เนื้อหา มีความทันสมัย

2.8 การเขียน เนื้อหา เขียนอย่างชัดเจนและน่าสนใจ

2.9 เชิงอรรถในหนังสือเรียนมีจำนวนเพียงพอกับการใช้ประโยชน์ได้

เบอร์นิส แอล ซามาลอนิส (Bernice L. Samalonis 1970: 237-239) ได้เสนอ
เกณฑ์ในการพิจารณาหนังสือเรียนอย่างกว้าง ๆ ดังนี้

1. ขอบเขตของเนื้อหาหลักและเหมาะสมสำหรับนักเรียนสัมพันธ์กับความพร้อม ความสามารถ ความสนใจและประสบการณ์เดิมของนักเรียน
2. ผู้เขียนมีประสบการณ์และเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เขียนโดยพิจารณาจากประวัติของผู้เขียน คำนำ ความนำ (อารัมภบท) ปกหนังสือและข้อเขียนของสำนักพิมพ์
3. เนื้อหาให้ข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง การพิมพ์ถูกต้องชัดเจนและมีการอ้างอิงถูกต้องตามแหล่งความรู้ที่ตรวจสอบ
4. ผู้เขียนเสนอข้อเท็จจริงที่เป็นกลาง
5. เนื้อหาทันสมัยให้ความรู้ที่กว้างขวาง
6. ศัพท์ที่ใช้เหมาะสมและสัมพันธ์กับประสบการณ์เดิมของนักเรียนและสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง
7. เนื้อหามีการเรียบเรียงดีหรือไม่ จุดประสงค์หลักในการเขียนเรื่องราวสอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชาและพื้นฐานความรู้เดิมของนักเรียน
8. ตัวพิมพ์ชัดเจนอ่านง่ายมีขนาดเหมาะสมกับสายตาของนักเรียน
9. ระเบียบวิธีการเขียนนำอ่าน การเขียนรัดกุมชัดเจน
10. เนื้อหาในหนังสือเรียนนำไปใช้กับวิธีการสอนเฉพาะอย่างได้หรือไม่
11. เป็นสิ่งที่จะช่วยในการเรียนหรือไม่ เช่น การใช้คำถามที่ส่งเสริมความคิดของนักเรียน แนะนำการอ่านและมีการเสนอกิจกรรมที่ทำทลายความสามารถของนักเรียน มีดัชนี มีเชิงอรรถ มีคำศัพท์ใหม่ ๆ ให้นักเรียนได้เรียนรู้และมีอภิธานศัพท์ที่จะเป็นประโยชน์สำหรับนักเรียนมาก
12. ภาพประกอบที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ เช่น รูปภาพ ภาพวาด แผนภูมิ ตารางแผนภูมิ และแผนที่ที่ทันสมัยและชัดเจน

ถึงแม้ว่าจะ เป็นหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาแต่ก็สามารถนำเกณฑ์ทางคณิตศาสตร์มาใช้เป็นแนวทางในการเลือกได้เช่นเดียวกันดังนี้

แซมวอล บอร์ดเบลท์ (Samuel Brodbelt 1972: 487-492) ได้กล่าวถึง
เกณฑ์การเลือกหนังสือเรียนสังคมศึกษาในแนวทางของคณิตศาสตร์ สรุปได้ดังนี้

1. พื้นฐานรายละเอียดทั่วไปได้แก่ พื้นฐานเดิมของผู้แต่ง ว่ามีคุณสมบัติอะไรบ้าง เช่น เป็นนักการศึกษา นักสังคมศาสตร์และนักเขียน และมีการแสดงความคิดเห็นที่สำคัญที่เป็นจุดเด่นอะไรบ้าง ปีที่พิมพ์ต้องทันสมัย ภาพทันสมัย ขนาดและราคาเหมาะสม
2. เนื้อหาของหนังสือเรียน การเรียบเรียงเนื้อหาต่อเนื่องกัน มีความเป็นปรนัย ถูกต้องตามข้อเท็จจริง ครอบคลุมเนื้อหาที่สำคัญ ๆ วิธีเขียนน่าสนใจช่วยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางด้านคำศัพท์มากขึ้น

3. การพัฒนาความคิดอย่างวิพากษ์ ช่วยให้ นักเรียนรู้จักคิดแก้ปัญหาโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เสนอแนะให้เห็นจุดเด่นจุดด้อยของข้อถกเถียงของคนต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ อธิบายวิธีการของความรู้ต่าง ๆ รวมทั้งระบุแหล่งที่มาของความรู้ มีวิธีการเขียนอย่างเป็นระบบ มีการวิเคราะห์การโฆษณาชวนเชื่อในจุดต่าง ๆ ที่เหมาะสม มีการเสนอแนะกิจกรรม การตั้งคำถาม และส่งเสริมให้มีการค้นคว้าหาคำตอบ

4. ความน่าอ่านของหนังสือ เขียนไปตามลำดับของเหตุผล เสนอโนทัศน์ที่ชัดเจน และมีการพัฒนานิทัศน์ในหนังสือเรียน มีบทสรุปท้ายบทเรียน มีหัวข้อใหญ่และหัวข้อย่อย ลักษณะรูปเล่มน่าใช้ เช่น ขนาดตัวพิมพ์เหมาะสมอ่านง่าย มีคำศัพท์ แผนที่ แผนภูมิ แผนผัง และภาพประกอบที่ชัดเจนและมีการ เสนอปัญหาที่กระตุ้นความคิด เพื่อก่อให้เกิดการสรุปนิทัศน์ที่สำคัญ ๆ

5. อุปกรณ์ที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้การสอนมี แผนที่ ตาราง แผนผัง ภาพประกอบ รายชื่ออุปกรณ์วัสดุทัศนวัสดุที่สามารถนำมาใช้ประกอบการเรียนได้ มีแบบทดสอบในแต่ละบท ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับโครงการและกิจกรรม รายชื่อหนังสือที่นำมาใช้ประกอบการเรียน มี บรรณานุกรม สารบัญ อภิธานศัพท์ ดัชนีและหนังสือคู่มือครู

นอกจากนี้เรายังสามารถนำเกณฑ์ในการเลือกหนังสือเรียนสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา มาใช้เป็นแนวทางในการสร้างเกณฑ์เพื่อใช้ในการคัดเลือกหนังสือที่ต้องการได้ เช่นเดียวกันซึ่ง

เลียวนาร์ด เอช คลาร์ค และเออร์วิง เอส สตาร์ (Leonard H. Clark and Erving S. Starr 1976: 266-267) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการเลือกหนังสือเรียนไว้ดังนี้

1. มีวัน เดือน ปี ที่จัดลิขสิทธิ์และข้อมูลตลอดจนการตีความนั้นทันต่อเหตุการณ์หรือไม่
2. ผู้แต่งนั้นเป็นใคร มีความรู้ความสามารถในสาขาวิชานั้นหรือไม่และเขียนหนังสือได้ชัดเจนดีหรือไม่
3. หนังสือเรียนนั้นเหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ของรายวิชานั้น ๆ หรือไม่ เนื้อหาครอบคลุมหัวข้อและมีการ เน้นความสำคัญของ เนื้อหาแต่ละหัวข้อได้อย่างเหมาะสม
4. มีการจัดลำดับหัวข้อได้อย่างเหมาะสมหรือไม่ หากการจัดลำดับหัวข้อไม่เหมาะสม สามารถเปลี่ยนแปลงหรือละเว้น เรื่องบางส่วน ได้โดยไม่ทำให้คุณประโยชน์ของหนังสือเสียไปหรือไม่
5. เนื้อหาถูกต้องหรือไม่และการ เสนอ เนื้อหานั้น เสนอได้อย่างถูกต้องและละ เอียดพอควรหรือไม่ หนังสือเล่มนี้มีลักษณะ เป็นอคติคือ เรื่องใด เรื่องหนึ่งหรือไม่

6. มีการเสนอโน้ตค้นได้ชัดเจนหรือไม่ โน้ตค้นนั้นได้มีการขยายความให้ละเอียดชัดเจนเพียงพอหรือไม่หรือมีแนวโน้มที่จะเพิ่มเติมรายละเอียดมากจนเนื้อหามากเกินไปทั้งยังเต็มไปด้วยความคิดและรายละเอียดอีกมากมาย

7. การใช้คำ คำศัพท์ และภาษาเหมาะสมกับนักเรียนที่จะเรียนหรือไม่

8. หนังสือเน้นตีความเอาเองว่านักเรียนมีพื้นฐานความรู้และประสบการณ์หรือไม่

9. ผู้เขียนสามารถใช้กำหนดหัวข้อ สรุปความและวิธีการที่คล้ายคลึงกันนี้ได้เหมาะสมดีหรือไม่ ผู้เขียนได้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เข้าใจมองเห็นภาพสรุป การนำไปใช้ และประเมินเนื้อหาในหนังสือหรือไม่

10. มีสารบัญญ คำนำ ดรรชนี ภาคผนวก และคำอธิบาย ศัพท์พอเพียงหรือไม่

11. หนังสือได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับวัสดุประกอบการเรียนอื่น ๆ หรือไม่

12. หนังสือมีข้อเสนอแนะต่าง ๆ สำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่จะกระตุ้นให้นักเรียนได้รู้จักคิดหรือไม่

13. ข้อเสนอแนะต่าง ๆ นั้นมีความหลากหลายของระดับความยากง่ายและความหลากหลายประเภทกิจกรรมพอเพียงหรือไม่

14. ผู้เขียนได้ระบุแหล่งที่มาของข้อมูลต่าง ๆ ในหนังสือไว้เพียงพอหรือไม่

15. หนังสือเน้นมีภาพหรือรูปประกอบเหมาะสมดีหรือไม่ ภาพประกอบนั้นเที่ยงตรงและจัดไว้อย่างมีจุดประสงค์และมีคำอธิบายประกอบเหมาะสมหรือไม่ ภาพประกอบนั้นจัดวางไว้ใกล้กับเนื้อหาที่ต้องการประกอบหรือไม่

16. หนังสือเน้นมีแผนที่ ตารางหรือแผนภูมิเหมาะสมชัดเจน และจัดทำอย่างประณีตหรือไม่ ผู้เขียนพยายามที่จะไม่ใส่ข้อมูลต่าง ๆ ลงไปในแผนที่และแผนภูมิมากเกินไปหรือไม่

17. การจัดทำหนังสือจัดทำอย่างดีหรือไม่ แข็งแรงและทนทานเพียงใด

18. รูปเล่มหนังสือสวยงามดีหรือไม่ ตัวพิมพ์ชัดเจนอ่านง่ายและการจัดช่วงหน้าดูสวยงามเหมาะสมหรือไม่

ข้อเสนอแนะในการให้เกณฑ์การเลือกหนังสือเรียนดังกล่าว พบว่ามีความสอดคล้องกับข้อเสนอของ

คาร์ล บี สมิธ และคณะ (Carl B. Smith, and Others 1978: 357-359)

ได้ให้เกณฑ์ในการเลือกสิ่งพิมพ์ที่นักเรียนใช้ในการศึกษาและการอ่าน โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

ก. คุณค่าด้านความรู้ (Instructional Values)

1. สิ่งพิมพ์นั้นเหมาะสมกับผู้ใช้หรือไม่

1.1 สิ่งพิมพ์นั้นเหมาะสมสำหรับระดับการอ่านและวัยของนักเรียนหรือไม่

1.2 ความสอดคล้องของมโนทัศน์ที่มีอยู่กับประสบการณ์เดิมในเรื่องของวัฒนธรรมของนักเรียนหรือไม่

1.3 มีวิธีการหลายวิธีการแก่นักเรียนในการคิดและอธิบายคำศัพท์ทางวิชาการต่าง ๆ เช่น มีคำอธิบายศัพท์ (Context) และอภิธานศัพท์ (Glossaries) เพื่อช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ได้เข้าใจยิ่งขึ้น

2. การเรียงลำดับขั้นตอนในการเรียนรู้ที่น่าสนใจและติดตามหรือไม่

2.1 จุดประสงค์ของการเรียนรู้ชัดเจนและเหมาะสมกับระดับชั้นของนักเรียนหรือไม่และช่วยให้นักเรียนได้บรรลุตามจุดประสงค์หรือไม่

2.2 ช่วยให้ครูนำมาใช้ในการให้คำแนะนำแก่นักเรียนได้รู้จักใช้ความคิดในการทำงานอย่างอิสระและความสนใจหรือไม่ รวมทั้งได้มีการสังเกตและตรวจสอบการทำงานของนักเรียนได้บ่อยครั้งหรือไม่

3. การใช้สิ่งพิมพ์นั้นมาช่วยประกอบกับงานที่ได้รับมอบหมายในลักษณะต่าง ๆ กันกับการเรียนในระดับต่าง ๆ

3.1 มีหัวข้อย่อยและมีการใช้เครื่องหมายในการดูต้นฉบับหรือไม่

3.2 ภาพประกอบและอุปกรณ์ประกอบอื่น ๆ ตรงกับความมุ่งหมายและความต้องการหรือไม่

3.3 ปริมาณของการเสนอข้อคิดและแบบฝึกหัดมีเท่า ๆ กันและเหมาะสมกับวัยของนักเรียนหรือไม่

ข. คุณค่าทางด้านเนื้อหา (Content Values)

4. เนื้อหาและวัตถุประสงค์สอดคล้องกับหลักสูตรหรือไม่

5. เนื้อหาแสดงให้เห็นในเรื่องการมีเหตุผลหรือไม่

6. เนื้อหามีการกระตุ้นให้มีความสนใจในเรื่องวัฒนธรรมทางสังคมของประชากรเหมาะสมวัยของผู้ใช้หรือไม่

7. เนื้อหาน่าสนใจและช่วยให้มีความซาบซึ้งในเรื่องนั้น ๆ หรือไม่

ค. ลักษณะของรูปเล่มและประโยชน์ (Format and Utility)

8. วัตถุประสงค์ของสิ่งพิมพ์นั้นน่าสนใจหรือไม่ ขนาดของตัวพิมพ์มีความชัดเจนและเหมาะสมกับสายตาของนักเรียนหรือไม่ ภาพประกอบช่วยส่งเสริมความเข้าใจและให้ความรู้สึกที่มีชีวิตชีวา

9. ตัวพิมพ์ในขนาดต่าง ๆ มีส่วนช่วยผู้อ่านหรือไม่

- ขนาดของตัวพิมพ์ที่ใช้พิมพ์มีการใช้ตัวเอนและตัวหนาที่จะช่วยในการเน้นเรื่องที่สำคัญ ๆ ข้อคิดเห็นและหัวข้อใหญ่

10. สิ่งพิมพ์นั้นนำมาใช้สะดวกหรือไม่ สะดวกต่อการอ่านและการนำไปใช้ประโยชน์ ขนาดของสิ่งพิมพ์เหมาะสมกับระดับชั้นเรียนหรือไม่

แต่มีนักการศึกษาบางท่านที่มีได้แบ่งแยกเกณฑ์ในการคัดเลือกหนังสือหรือประเมินค่าของหนังสือเรียนออกเป็นส่วน ๆ ดังกล่าวข้างต้นแต่จะมองโดยภาพรวม ๆ ทั้งหมดของหนังสือเรียน ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการเลือกใช้หนังสือสำหรับครูได้ เช่นเดียวกัน

รอส แอล นีกเลย์ และเอ็น ดิน อีแวนส์ (Ross L. Negley and N. Dean Evans 1980: 238-239) ได้เสนอเกณฑ์ในการเลือกและประเมินหนังสือเรียนโดยการพิจารณาด้านคุณภาพของหนังสือเรียน การประเมินทางด้านปริมาณจะพิจารณาจากจำนวนคำศัพท์ จำนวนแบบฝึกหัด จำนวนภาพประกอบ ความยาวของแต่ละประโยค และการย่อหน้าข้อความแต่ละตอน และเครื่องช่วยประกอบการสอน สำหรับทางด้านคุณภาพของหนังสือเรียนพิจารณาจากหัวข้อเรื่องคุณภาพกระดาษและภาพประกอบ สิ่งดึงดูดใจอื่น ๆ ที่พบในหนังสือเรียน ซึ่งสรุปเกณฑ์ในการเลือกและประเมินได้ดังนี้

1. ลักษณะรูปลักษณ์ (Physical Features) พิจารณาจากขนาดรูปลักษณ์ดึงดูดสายตาของครูและนักเรียนหรือไม่ ความทนทานใช้งานของหนังสือเรียนเหมาะสมกับวัยของนักเรียนคุณภาพของกระดาษที่ใช้พิมพ์และคุณภาพของภาพประกอบ แผนที่ การพิมพ์รวมทั้งการเข้าเล่มและการเย็บปก

2. ความน่าอ่านของหนังสือเรียน (Readability) พิจารณาว่าเนื้อหาเหมาะสมกับระดับชั้นเรียนหรือไม่ การเสนอเนื้อหาชัดเจนและการเขียนสอดคล้องกับชื่อเรื่องหรือไม่ จำนวนหัวข้อเรื่องและเค้าโครงเรื่องของแต่ละบทเป็นอย่างใดมีการระบุเรื่องที่สำคัญ ๆ ไว้ชัดเจนหรือไม่ คำศัพท์เหมาะสมกับวัยและระดับชั้นเรียนหรือไม่

3. ด้านกราฟฟิก (Graphics) พิจารณาความชัดเจนของภาพประกอบ แผนภูมิกราฟที่เสนอไว้ในหนังสือเรียนว่าช่วยให้เข้าใจเนื้อหาดีขึ้นหรือไม่ การเขียนมีการเสนอเนื้อหาอย่างละเอียดและทันสมัยหรือไม่

4. ผู้เขียน (Authorship) พิจารณาว่าผู้เขียนคนหนึ่งคนใดในขณะควรมีความเชี่ยวชาญในขอบเขตของเนื้อหาหรือมีประสบการณ์ในการเรียนการสอนในชั้นเรียนหรือมีวิธีการเขียนที่น่าสนใจ

5. เนื้อหา (Content) พิจารณาว่ามีส่วนส่งเสริมการพัฒนาตนเองและส่งเสริมความคิดหรือไม่ เนื้อหา มีผลกระทบต่อประสบการณ์ทั่วไปในปัจจุบันของเด็กหรือไม่ กิจกรรมและเนื้อหา มีความสอดคล้องกับประสบการณ์เดิมของนักเรียนหรือไม่ หนังสือมีคุณค่าเหมาะสมกับการอ่านหรือไม่ และบทที่เสนอไว้ในหนังสือเรียนเหมาะสมกับระดับความสามารถของนักเรียนหรือไม่

6. การแบ่งส่วน ตอนในหนังสือเรียน (Book Parts) พิจารณาจากบทเรียนในแต่ละบท เรียนว่ามีข้อเสนอแนะที่น่าสนใจและมีประโยชน์ต่อการอ่านของนักเรียนหรือไม่ มีรายชื่อหนังสืออ่านประกอบอื่น ๆ ที่ทันสมัยหรือไม่ ครรชณที่มีอยู่เพียงพอหรือไม่และมีการ เสนอแนะคำ คำศัพท์ใหม่ ๆ รวมทั้งอภิธานศัพท์ไว้ในหนังสือเรียนหรือไม่

7. คู่มือครู (Manual) พิจารณานักหนังสือคู่มือครูที่มีคู่กับหนังสือเรียนว่ามีคำแนะนำ สำหรับครูและรายละเอียดต่าง ๆ ให้ครูได้ปฏิบัติตามและเป็นประโยชน์สำหรับการนำไปใช้ของ ครูหรือไม่ ลักษณะการเรียบเรียงเป็นอย่างไร มีกิจกรรมและข้อเสนอแนะให้ครูใช้เป็นแนวทาง ในการฝึกหัดหรือปฏิบัติหรือไม่

จากข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเกณฑ์ที่ใช้ในการวิ เเคราะห์และประเมิน เพื่อ เลือกหนังสือ เรียน ของนักการศึกษาดังกล่าว นั้น ครูสังคยศึกษาสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการ เลือกหนังสือ เรียน ให้เหมาะสมกับการ เรียนการสอนของครูและนักเรียนได้อย่าง เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. เนื้อหาควรสอดคล้องกับหลักสูตรและสอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชาของวิชานั้น ๆ
2. เนื้อหามีความยากง่ายเหมาะสมกับวัยและระดับชั้นของนักเรียน
3. การเสนอเนื้อหาถูกต้องตามความเป็นจริงและมีความสัมพันธ์กับประสบการณ์เดิม ของผู้เรียน
4. เนื้อหาช่วยพัฒนาความคิดและการตัดสินใจอย่างมีวิจารณญาณ
5. เนื้อหาที่มีความทันสมัยและสอดคล้องกับสภาพสังคมมากที่สุด
6. การเสนอเนื้อหาเป็นไปตามลำดับขั้นตอนของการ เรียนรู้ การวางเค้าโครงเรื่อง ไม่ซับซ้อน
7. กิจกรรมเสนอแนะควรมีทุกบทเรียน และมีลักษณะช่วยกระตุ้นให้นัก เรียนรู้จักคิด แบบฝึกหัด มีจำนวนเหมาะสมกับเนื้อหา
8. ควรมีดัชนี เชิงอรรถ บรรณานุกรม อภิธานศัพท์ สารบัญ และคำนำที่ให้รายละเอียด ไว้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมของนักเรียน
9. รูปเล่มของหนังสือเรียนน่าสนใจ การเย็บเล่ม คงทนแข็งแรง ขนาดของเล่ม ไม่ใหญ่จนเกินไป เหมาะสมกับการนำไปใช้ของนักเรียน ตัวอักษรมีความชัดเจนและมีขนาด

เหมาะสมกับวัยของนักเรียน และมีการใช้ตัวพิมพ์ขนาดต่าง ๆ ในการเน้นคำหรือข้อความที่สำคัญ ๆ

10. ภาพประกอบควรสัมพันธ์กับเนื้อเรื่อง และช่วยให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อเรื่องเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ภาพประกอบควรมีขนาดพอเหมาะ มีความชัดเจน และมีสีตามธรรมชาติ คำบรรยายประกอบภาพสอดคล้องกับภาพและเนื้อหา

11. ราคาหนังสือเรียนควรเหมาะสมกับลักษณะของหนังสือเรียน

1.2 วรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับการใช้หนังสือเรียน

1.2.1 การใช้หนังสือเรียน

ในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษามีการเปลี่ยนแปลงไปมากเนื่องจากการที่สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป หนังสือต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาเพิ่มขึ้น ทำให้การที่จะให้ครูหรือนักเรียนใช้หนังสือเรียนเพียงเล่มเดียวย่อมจะไม่เป็นการเพียงพอ เพราะสังคมเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลาสิ่งต่าง ๆ ที่นักเรียนพบก็จะเปลี่ยนไป นักเรียนจึงต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดังนั้นในการเรียนการสอนครูจึงควรที่จะได้ใช้หนังสือหลาย ๆ ประเภทมาประกอบการสอนด้วย ถึงแม้ว่าจะมีนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามามีบทบาทในการจัดการเรียนการสอนมากขึ้นก็ตาม ความสำคัญของหนังสือเรียนไม่ได้ลดลงเลยและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า หนังสือเรียนยังคงมีความสำคัญต่อการเรียนการสอนมาก ครูสังคมศึกษาควรที่จะได้รู้จักการใช้หนังสือเรียนเป็นอย่างดีเพราะถึงแม้หนังสือเรียนจะมีคุณภาพดีเท่าใดก็ตามถ้าไม่รู้จักใช้แล้วการเรียนการสอนของครูอาจไม่ประสบผลสำเร็จก็ได้

หนังสือเรียนแต่ละเล่มจะมีข้อดีข้อเสียที่แตกต่างกันไป เพราะฉะนั้นจึงอยู่ที่ครูว่าจะมีวิธีการเลือกและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้อย่างไร ซึ่งครูผู้สอนควรมีความเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนในการใช้หนังสือเรียน ดังนั้นนักการศึกษาและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้หนังสือเรียนได้ให้ข้อคิดเห็นและแนวคิดต่าง ๆ ในการใช้หนังสือเรียน ดังนี้

พนัส หันนาคินทร (2523: 103) ได้ให้ข้อคิดในการใช้หนังสือเรียนให้เกิดประโยชน์ในการสอนดังนี้

สิ่งที่จะต้องเตือนใจในการใช้ตำราเรียนเป็นหลักก็คือ ตำราเรียนนั้นเขียนจากมนุษย์ ซึ่งมีประสบการณ์แตกต่างกัน มองเห็นเรื่องราวต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะถ้าเรื่องนั้นไม่มีมาตรฐานตายตัวถึงแม้ว่าเนื้อหาจะค่อนข้างตายตัว เช่น คณิตศาสตร์ แต่จุดเน้นหรือวิธีอธิบายก็อาจผิดกัน อีกประการหนึ่งเมื่อตำราเขียนโดยมนุษย์ความบกพร่องหรือความผิดพลาดก็อาจเกิดขึ้นได้เสมอ ดังนั้นการเลือกใช้ตำราเรียนจึงต้องกระทำอย่างพิถีพิถันเพราะจะพึงแต่ชื่อเสียงของผู้เขียนเพียงอย่างเดียว นั้น ถึงแม้ว่าจะเป็นวิธีที่ดีที่สุด แต่ก็ไม่ควรจะไว้วางใจเกินไป

ในการที่จะใช้ตำราเรียนเป็นเครื่องประกอบการสอนให้ได้ผลดีนั้น ครูจะต้องพยายามสร้างความสามารถในการอ่านอย่างวิเคราะห์ให้แก่ นักเรียนเสียก่อน ครูอาจจะต้องสรุปเรื่องราวในหนังสือให้นักเรียนทราบ เพื่อเป็นการกรุยทางไว้ก่อนโดยครูทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เช่น เมื่ออ่านไปแล้วตั้งข้อสงสัยในคำศัพท์ที่ใช้เนื้อหาของเรื่อง ที่อ่านความเกี่ยวพันระหว่างตอนต่าง ๆ ที่อ่านผ่านไป การใช้เครื่องหมายแสดงว่าข้อความไหนเป็นใจความสำคัญ ตอนไหนเป็นหัวข้อย่อย ซึ่งบางทีผู้เขียนไม่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจน เช่น ประเด็นต่าง ๆ การหัดให้นักเรียนกระทำดังที่กล่าวมา ก็เพื่อจะได้สะดวกต่อการทบทวน การจับใจความสำหรับการสรุปและบันทึกต่อไป

ระดับการสอนโดยใช้ตำรา เป็นหลักมีหลายระดับ เริ่มจากง่ายไปก่อนคือ

1. ในระดับคำที่สุุดให้นักเรียนไปอ่านและท่องจำมาโดยตรง
2. กำหนดให้ไปอ่านแล้วให้นักเรียนถายสิ่งที่สงสัยจากการอ่าน
3. ให้อ่านแล้ว ย่อ วิจาร์ณ อภิปรายเนื้อ เรื่องในหนังสือ
4. ใช้ตำรา เป็นแนวทางสำหรับค้นคว้าหาความรู้ต่อไป
5. เขียนเรื่องราวขึ้นใหม่โดยอาศัยเนื้อหาจากตำรา เป็นหลักหรือหาข่าวสารมาประกอบและสนับสนุนเรื่องราวที่ได้อ่านพบจากตำรา

พลสันท์ ไพธีศรีทอง (2523: 61-62) ได้เสนอวิธีการอ่านหนังสือและตำราอย่างมีประสิทธิภาพและเพื่อให้นักเรียนได้อ่านตำรา เพื่อต้องการรู้คำตอบ โดยตัวนักเรียนเอง วิธีที่อ่านอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุดคือ แบบ "SQ3R" สามารถทำได้ดังนี้ คือ

1. สำรวจ (Survey) ครูร่วมกับนักเรียนอ่านย่อหน้าแรก ตอนย่อเนื้อหาทำยบทตัวพิมพ์หนาหรือตัวพิมพ์เอนและสำรวจตรวจตราสิ่งที่เป็นรูปและตารางทั้งหมดในแต่ละบทของหนังสือ
2. ตั้งคำถาม (Question) ครูร่วมกับนักเรียนสร้างคำถามเพื่อที่นักเรียนจะได้หาคำตอบโดยการอ่านตำราเรียนนั้น ครูต้องฝึกให้นักเรียนสร้างคำถามจนเกิดความชำนาญและกลายเป็นนักถามคำถามที่ดียิ่ง
3. อ่านตำรา (Read) ครูสั่งให้นักเรียนอ่านตำราเรียน เพื่อที่จะได้ค้นหาคำตอบของคำถามที่นักเรียนได้ตั้งคำถามไว้ในตอนต้น การที่นักเรียนได้ตั้งคำถามด้วยตนเองแล้วค้นหาคำตอบจากการอ่านตำราเรียน จะทำให้นักเรียนเต็มใจที่จะอ่านมิได้คิดว่า

อ่านเพราะถูกบังคับ ครูต้องกระตุ้นให้เด็กได้จับบันทึกคำตอบหรือสิ่งสำคัญที่ได้จากการอ่านไว้ด้วย ในขณะที่นักเรียนกำลังอ่านตำรานั้นครูควรเดินไปรอบ ๆ แล้วสังเกตการอ่านของแต่ละคนว่าเป็นอย่างไร ถ้าพบคนไหนมีปัญหาครูต้องรีบเข้าช่วยเพื่อให้หายข้องใจทันที

4. ตอบปากเปล่า (Recite) ครูสั่งให้นักเรียนลองตอบคำถามนั้นโดยไม่ต้องดูที่จับบันทึกหรือตำรานั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่านักเรียนเก็บข้อมูลที่ถูกต้องจากตำราและนักเรียนสามารถจำเอาไปใช้ได้โดยไม่ต้องดูตำราหรือที่จับบันทึกไว้

5. ทบทวนตำรา (Review) ครูสั่งให้นักเรียนตรวจสอบตำราเรียนและการจับบันทึกอีกครั้งหนึ่งเพื่อแสดงว่าเป็นคำตอบที่ถูกต้องชัดเจนกับคำถามที่ถามมาแล้วในตอนต้น

ประกาศรี สืออำไพ (2524: 46) ได้กล่าวถึงการใช้นั่งหนังสือเรียนว่าสามารถใช้ได้หลายวิธีด้วยกันคือ

1. เป็นตำราพื้นฐาน (Basal Texts) หรือเป็นแหล่งวิทยาการหลักที่ผู้เรียนจะได้สาระตามรายวิชาที่เรียน
2. เป็นตำราพื้นฐานร่วม (Co-Basal Texts) ซึ่งให้รายละเอียดของแต่ละหัวข้อเรื่องแยกเล่มกัน ผู้เรียนต้องใช้หลายเล่มอ่านร่วมกันในการศึกษาค้นคว้า
3. เป็นหนังสืออ่านประกอบ (Supplementing Source) ให้ความรู้ประกอบให้สมบูรณ์แต่ไม่ใช่เนื้อหาหลักตรงตามหลักสูตรรายวิชาทั้งหมด

การใช้นั่งหนังสือเรียนในการเรียนการสอนนั้นใช้กันอยู่โดยทั่วไป แต่การจะใช้ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุดนั้น ครูควรจะได้รู้จักวิธีการใช้นั่งหนังสือเรียนที่ถูกต้องด้วย

บำรุง กลัดเจริญ และฉวีวรรณ กินาวงศ์ (2527: 201-202) ได้เสนอวิธีที่จะใช้นั่งหนังสือหรือตำราให้เกิดคุณค่าอย่างยิ่ง ดังต่อไปนี้

1. จัดทำคู่มือของแต่ละบทเรียน เพื่อแจกแก่นักเรียน นักเรียนสามารถจะศึกษาด้วยตนเองโดยอาศัยคู่มือเป็นเครื่องช่วย นอกจากนั้นคู่มือจะช่วยชี้ให้นักเรียนมองเห็นปัญหาข้อเสนอนะในการทำกิจกรรมและกระตุ้นให้นักเรียนให้ค้นคว้าเพิ่มเติมจากวัสดุและหนังสืออื่น ๆ ต่อไป เด็กจะได้ความรู้กว้างขวางกว่าที่ยึดตำราเล่มเดียวเป็นหลัก
2. จัดหาวัสดุและอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้พร้อม ตำราที่ดีจะกล่าวถึงหนังสืออ้างอิง บรรณานุกรม ตลอดจนแหล่งที่จะหาความรู้เพิ่มเติมไว้ด้วย สิ่งเหล่านี้ครูจะต้องเตรียมหาไว้ในห้องเรียนให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะจะได้เป็นแหล่งค้นคว้าหาความรู้ของเด็กได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

3. ประเมินคุณค่าของตำราเรียนที่ใช้ว่าตรงกับความมุ่งหมายของผู้สอนหรือหลักสูตร หรือไม่มีจุดอ่อนตรงไหน คอนเทนต์ล้าสมัยแล้ว คอนเทนต์ควรจะคัดทิ้งได้แล้ว คอนเทนต์หาข้อมูล ข้อสนเทศเพิ่มเติม คอนเทนต์ที่เนื้อหาค่อนข้างเป็นประโยชน์และเป็นความรู้อย่างแท้จริงแก่นักเรียน

4. จัดทำหนังสืออ่านประกอบ เพื่อขยายความรู้และประสบการณ์ของนักเรียนให้กว้างขวางขึ้น อาจเป็นครูเขียนขึ้นเองหรือครูรวบรวมบทความ เรื่องราวที่ตรงกับตำราเรียน จากหนังสืออื่น ๆ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร มาพิมพ์เป็นเล่มสำหรับให้นักเรียนได้อ่านค้นคว้าหาความรู้ก็จะเกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนเป็นอย่างยิ่ง

จอห์น จาโรลิเม็ค (John Jarolimek 1971: 82-85) ได้เสนอแนะว่าหนังสือเรียนสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์ในวิชาสังคมศึกษาในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้คือ

1. ให้เพื่อการอ่านเชิงสำรวจ (Exploratory Reading)

หนังสือเรียนสามารถใช้ในการสร้างพื้นฐานทางการศึกษาขั้นต้น เกี่ยวกับเรื่องที่เรียนใหม่ให้แก่นักเรียนเพื่อช่วยให้นักเรียนทราบว่า "เรื่องทั้งหมดนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไร" การใช้หนังสือเรียนในลักษณะนี้เป็นการช่วยแนะนำนักเรียนให้ทราบถึงแนวความคิดสำคัญของหน่วยการเรียนนั้น ๆ ช่วยให้เกิดความคุ้นเคยกับคำศัพท์ ช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับหัวข้อนั้น ๆ มากพอที่จะเข้าใจและดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอ่านในลักษณะต่าง ๆ ต่อไปนี้ การใช้หนังสือเรียนในลักษณะนี้ควรเริ่มจาก

1.1 สร้างความพร้อมเกี่ยวกับวัสดุที่ให้อ่าน โดยการแนะนำเนื้อหาโดยใช้รูปภาพ แผนที่ การอ้างอิงถึงเหตุการณ์ในปัจจุบัน ปัญหาของท้องถิ่น การอธิบายสั้น ๆ ในการยกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์หรือสถานการณ์อื่น ๆ ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหาในหน่วย

1.2 ครูควรบอกให้นักเรียนทราบถึงจุดมุ่งหมายในการอ่านให้นักเรียนได้เข้าใจชัดเจนก่อนเริ่มต้นการอ่านโดยอาจเขียนไว้บนกระดานว่า "อ่านเพื่อค้นหา..." ซึ่งจะช่วยให้การอ่านมีประสิทธิภาพมากกว่าการบอกนักเรียนว่า "อ่านหนังสือหน้า 55-60" ในส่วนของการอ่านเชิงสำรวจนี้ จุดมุ่งหมายควรเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไปมากกว่ารายละเอียดหรือมีลักษณะ เฉพาะเจาะจง

1.3 ควรพิจารณาดูว่าหัวข้อใหม่ที่จะเรียนมีศัพท์อะไรใหม่บ้าง ควรมีการอธิบายความหมายของคำศัพท์เหล่านั้นก่อนที่จะอ่าน เพราะว่าโดยทั่วไปแล้วหัวข้อใหม่มักจะเสนอคำศัพท์ใหม่ไว้ด้วย

1.4 พยายามให้นักเรียนเกิดความสนใจในภาพ แผนที่ แผนภูมิที่สำคัญ ๆ ในหนังสือ นั้น ๆ เพราะสาระของสิ่งที่แสดงนั้นอาจมีลักษณะที่ต้องใช้ความพินิจพิจารณาอย่างสูงในการทำความเข้าใจและนักเรียนอาจจะมองข้ามไปจึงเป็นหน้าที่ของครูที่ต้องช่วยเหลือ

1.5 ควรมีวิธีการในการติดตามผลการอ่านของนักเรียนเป็นรายบุคคลโดยอาจรวมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเข้ากับจุดประสงค์ที่สร้างขึ้นสำหรับการอ่าน

1.6 ควรแยกนักเรียนที่มีความสามารถในการอ่านคำออกโดยใช้วัสดุต่าง ๆ มาประกอบ คัดเลือกข้อความสั้น ๆ เพื่อนำมาพิจารณาควบคู่กันไปกับทัศนวัสดุที่เสนอในหนังสือ ครูไม่ควรใช้วิธีการอ่านปากเปล่าดัง ๆ แต่ควรพยายามให้นักเรียนเกิดความสนใจในข้อความ คำอธิบายภาพ รูปภาพ แผนที่ หรือไดอะแกรมและทำการอภิปรายร่วมกับนักเรียน ชักถามนักเรียนว่าพบข้อเท็จจริงหรือนัยสำคัญ ๆ อะไรบ้างจากหนังสือเรียน ครูควรทำหน้าที่ช่วยเหลือคนทั่วไปที่มีความสามารถในการอ่านคำโดยช่วยเหลือนักเรียนที่อ่านช้าในการอ่านและตีความ

1.7 ครูควรตระเตรียมหนังสือเสริมหรือหนังสืออ่านเพิ่มเติมที่มีระดับความยากมากขึ้นสำหรับนักเรียนที่มีความสามารถและมีทักษะในการอ่านสูง เพื่อนักเรียนเหล่านี้จะได้มีการสำรวจที่กว้างขวางขึ้นหลังจากที่เรียนหนังสือเรียนจบแล้ว หนังสือเหล่านี้ อาจจะเป็นหนังสือเรียนเล่มอื่น ๆ สารานุกรม นิตยสารหรือหนังสืออ่านเพิ่มเติมใด ๆ ก็ได้

2. ใช้เพื่อความมั่นใจในข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา (Securing Facts Related to the Study)

เมื่อนักเรียนกำลังศึกษาในหน่วยหนึ่งหน่วยใดครูต้องให้นักเรียนได้รับข้อมูลที่สัมพันธ์กับหัวข้อที่กำลังศึกษาอยู่ ซึ่งหนังสือเรียนสามารถสนองจุดประสงค์นี้ได้ โดยเป็นแหล่งที่ดีเยี่ยมในการให้ข้อมูล เมื่อหนังสือเรียนถูกนำมาใช้ในลักษณะนี้ ครูควรใช้วิธีการดังต่อไปนี้

2.1 ช่วยนักเรียนในการกระชับหรือสรุปว่าข้อมูล ข้อเท็จจริงอะไรที่เป็นที่ต้องการในการนี้อาจจะอยู่ในรูปของการตอบคำถามที่ตั้งไว้

2.2 สอนให้นักเรียนรู้จักการใช้สารบัญ ครอบคลุม อภิธานศัพท์และรายชื่อประกอบภาพ เพื่อช่วยให้นักเรียนได้พัฒนาความสามารถในการระบุแหล่งข้อมูลในหนังสือเรียน

2.3 ให้นักเรียนพิจารณาแหล่งความรู้อื่น ๆ เพื่อยืนยันข้อมูลเกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่เสนอไว้ในหนังสือเรียน วิธีการนี้ช่วยให้นักเรียนเกิดความรู้สึกว่าลำพังหนังสือเรียนแหล่งเดียวไม่พอเพียงที่จะใช้ในการศึกษาเรื่องต่าง ๆ

3. ใช้เพื่อศึกษารูปภาพ แผนที่ แผนภูมิ กราฟ (Map, Chart, Graph or Picture Study)

หนังสือเรียนสมัยใหม่ได้จัดเตรียมทัศนวัสดุไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งครูสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ตรงตามสถานการณ์ที่กำลังศึกษาอยู่ เช่น ในการศึกษาแผนที่ นักเรียนแต่ละคนจะมีแผนที่ที่นักเรียนสามารถใช้ในบทเรียนที่เกี่ยวกับการอ่านแผนที่หรือการแปลแผนที่ในการศึกษาแผนภูมิ นักเรียนสามารถติดตามการอธิบายของครูที่เกี่ยวกับวิธีการสร้างและความหมายของแผนภูมิโดยดูจากในหนังสือของตนได้ นอกจากนี้ทำให้นักเรียนสามารถศึกษาจากภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการใช้ภาพ ๆ เดียว

4. ใช้เพื่อสรุปการเรียนรู้ (Summarization of Learning)

หนังสือเรียนสามารถใช้ในการสรุปหัวข้อใหญ่ ในการศึกษาและใช้ในการสรุปการเรียนรู้จากการใช้กิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งนักเรียนจะใช้หนังสือเรียนโดยที่นักเรียนอยู่ในสภาพที่พร้อม

แล้วคือ มีข้อมูลพื้นฐานในหัวข้อนั้น ๆ มีความคุ้นเคยกับคำศัพท์ มโนทัศน์และพร้อมที่จะรับประโยชน์อย่างเต็มที่จากการเสนอข้อเท็จจริงของหนังสือซึ่งครูควรเตรียมความพร้อมของนักเรียนให้เฉพาะเจาะจงลงไป อธิบายคำศัพท์ที่ยากให้นักเรียนได้รู้จักการประยุกต์ใช้ข้อมูลที่อ่านมาแล้วและอภิปรายแนวความคิดสำคัญและสรุปเป็นข้อเขียนได้

โทมัส เอ็น เทอร์เนอร์ (Thomas N. Turner 1976: 38) กล่าวว่าหนังสือเรียนเป็นเครื่องมือที่ครูใช้มากที่สุดในการสอนวิชาสังคมศึกษา และเนื่องจากหนังสือเรียนแต่ละประเภทแต่ละเล่มก็มักจะมีควมจำเป็นสำหรับหน้าที่แต่ละด้านที่แตกต่างกันไปและความแตกต่างนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของวิธีการของครูในการเลือกหนังสือเรียนด้วย ดังนั้นครูส่วนมากจึงมักจะใช้หนังสือเรียนไม่ทางใดก็ทางหนึ่งหรือสองทางขึ้นไป ในกรณีต่อไปนี้คือ

1. ครูอาจใช้หนังสือเรียนเล่มใดเล่มหนึ่งเป็นหลักในการเรียนการสอนโดยจะให้นักเรียนอ่านหนังสือเรียนนั้นตั้งแต่บทแรกจนบทสุดท้ายและปฏิบัติตามกิจกรรมที่ได้แนะนำไว้บางส่วนหรือทั้งหมดก็ได้
2. ครูอาจเลือกใช้สื่อการสอนบางอย่างที่แนะนำไว้ในหนังสือเรียนให้เป็นประโยชน์ในการเลือกบทเรียน ครูและนักเรียนจะเลือกบทเรียนบางบทจากหนังสือเรียนแต่ละเล่มมาใช้
3. ครูอาจใช้หนังสือเรียนหลาย ๆ เล่มประกอบกันโดยมีความมุ่งหมายที่จะใช้หนังสือเรียนเหล่านั้นเป็นเครื่องมือในการเรียนการสอนและนำไปสู่วิธีการสอนแบบสืบสอบ (Inquiry) และการเปรียบเทียบอย่างวิพากษ์ (Critical Comparison) ได้
4. ครูอาจจะใช้หนังสือเรียนต่าง ๆ ที่หามาได้เป็นแหล่งข้อมูลอย่างหนึ่งพร้อมไปกับแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่มีอยู่มากมาย นอกจากนี้ในการเรียนการสอน ครูและนักเรียนจะเป็นผู้เลือกหัวข้อหรือปัญหาของเรื่องที่จะเรียนด้วย
5. ครูบางคนอาจจะถือว่าหนังสือเล่มนั้นเป็นเครื่องประดับอย่างหนึ่งเท่านั้นที่มีไว้สำหรับสาธารณชนหรือศึกษานิเทศก์ แต่สำหรับครูแล้วจะมีเวลาให้กับหนังสือเรียนน้อยมาก

จากข้อเสนอแนะของนักการศึกษาที่เสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หนังสือเรียนนั้นพบว่า การใช้หนังสือเรียนของครูนั้นสามารถทำได้หลายแบบหลายวิธีการแต่การที่จะใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดนั้นเป็นสิ่งที่ครูควรใช้วิจารณญาณในการตัดสินใจเลือกมาใช้ ประการสำคัญก่อนที่จะนำหนังสือเรียนมาใช้ ครูควรมีความรู้ความเข้าใจในการเลือกหนังสือเรียนและวิธีการใช้ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ในการเรียนการสอนครูควรใช้หนังสือเรียนหลาย ๆ เล่ม เพราะจะทำให้ได้รับความรู้และข้อคิดเห็นที่กว้างขวางและเป็นประโยชน์ในการสำรวจหาข้อเท็จจริงของเนื้อหาวิชา เนื่องจากหนังสือเรียนมีหลายสำนักพิมพ์ซึ่งจัดทำโดยมีผู้เขียนที่มีคุณวุฒิและประสบการณ์ที่ต่างกันไป

2. ใช้ให้ตรงกับวัตถุประสงค์ในการเรียนการสอนเหมาะสมกับวัยและระดับความสามารถของผู้เรียนและใช้ให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนการสอนที่แตกต่างกันไปในแต่ละครั้งได้เช่น ใช้พร้อมกันได้ในการดูแผนที่ ภาพ ให้นักเรียนสังเกตแล้วนำมาอภิปรายร่วมกัน

3. ครูผู้สอนควรมีความรู้ ประสบการณ์และทักษะในการใช้หนังสือเรียนแล้วแนะนำวิธีการใช้หนังสือเรียนที่ถูกต้องให้กับนักเรียน เช่น การใช้คำนำ สารบัญ แผนที่ แผนภูมิ ภาพประกอบต่าง ๆ ดังนี้ และอภิธานศัพท์ เป็นต้น

4. ครูใช้หนังสือเรียนเป็นสื่อในการทำความเข้าใจความหมายซึ่งกันและกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียน เพื่อให้ได้มโนทัศน์ที่ตรงกัน

5. ครูอาจใช้หนังสือเรียนเป็นอุปกรณ์ในการฝึกทักษะการอ่านและทักษะในการค้นคว้าได้เพื่อที่นักเรียนจะได้หาคำอ่านเพื่อจับใจความสำคัญในเรื่องที่อ่าน รู้จักแยกแยะสาระสำคัญของเรื่องที่อ่านว่าเป็นเรื่องอะไร

6. ใช้ในการช่วยให้นักเรียนได้สรุปข้อมูลข้อเท็จจริงสิ่งที่ตนเองต้องการและให้นักเรียนรู้จักจัดลำดับความรู้ความเข้าใจอย่างมีระเบียบจากการอ่านหนังสือเรียนใช้กิจกรรมและข้อเสนอแนะท้ายบทเรียนในการเรียนการสอนได้ เพราะจะช่วยให้นักเรียนได้ฝึกหัดทบทวนทำความเข้าใจในเนื้อหาที่ตนเองเรียนไปแล้วด้วยตนเองได้

7. ใช้ในการเรียนด้วยตนเองของนักเรียนในการสรุปแหล่งข้อมูลในหนังสือเรียนเพื่อดูความสามารถในการสรุปของนักเรียนว่ามีความสามารถที่จะสรุปและแสวงหาข้อมูลได้

8. การใช้หนังสือเรียนให้เป็นแหล่งความคิด เป็นอันดับแรกของนักเรียนได้รู้จักคิดที่จะแสวงหาแหล่งความรู้เพิ่มเติมจากที่อื่นและสามารถเปรียบเทียบแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ได้จากหนังสืออ่านประกอบหรือหนังสืออื่น ๆ ที่จะช่วยส่งเสริมความรู้ให้กับตนเองจากแหล่งความรู้แหล่งอื่น ๆ

1.2.2 ปัญหาเกี่ยวกับหนังสือเรียน

วาริ ถิระจิตร (2522: 27-30) ได้กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับหนังสือเรียนสรุปได้ดังนี้

1. ปริมาณของหนังสือแบบเรียนในประเทศไทยยังมีหนังสือแบบเรียนไม่มากและกว้างขวางพอ ทำให้อำนาจในการเลือกใช้อาศัยอยู่ในขอบเขตจำกัด
2. ราคาแบบเรียนเป็นเครื่องกำหนดการจัดหาแบบเรียนให้แก่ักเรียนและความสามารถของผู้ปกครองในการซื้อแบบเรียนและราคาแบบเรียนมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อคุณภาพในการจัดพิมพ์แบบเรียน
3. คุณภาพในการจัดพิมพ์อยู่ในระดับต่ำกว่าเกณฑ์ปกติ เมื่อเปรียบเทียบกับหลักการจัดพิมพ์หนังสือแบบเรียนของต่างประเทศ เนื่องจากอำนาจการซื้อแบบเรียนของคนไทยยังอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างต่ำ ทำให้หนังสือแบบเรียนไทยจะตัดสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องออกเกือบหมดรวมทั้งสิ่งสำคัญและสิ่งจำเป็นในบางกรณี เช่น คณิตศาสตร์ อภิธานศัพท์ บรรณานุกรม เป็นต้น และสิ่งที่ขาดไปโดยสิ้นเชิงคือหนังสือคู่มือและถ้าหนังสือมีคุณภาพดีขึ้นจะมีราคาแพง
4. การใช้หนังสือและการส่งเสริมให้มีนิสัยรักการอ่านหนังสือมีอยู่เฉพาะในสังคมเมืองเท่านั้น ส่วนสังคมชนบทเนื่องจากการขาดแคลนหนังสือทุกชนิดทำให้การรณรงค์ในด้าน การอ่านไม่ได้ผลและสภาพการเรียนการสอนยังไม่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ใช้เพราะยังมีการสอนเพื่อการท่องจำอยู่มาก
5. ระเบียบวิธีของกระทรวงศึกษาธิการในการจัดพิมพ์หนังสือที่อนุญาตให้ใช้เป็นแบบเรียนนั้น เป็นอุปสรรคทำให้การพิมพ์จำหน่ายลำช้าและหนังสือไม่มีอย่างแพร่หลายแต่จะมีผลดีในด้านคุณภาพ
6. อำนาจในการเลือกใช้นหนังสือแบบเรียนของโรงเรียนยังไม่สมบูรณ์อำนาจในการเลือกมีจำกัด เนื่องจากกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้กำหนด
7. หนังสือประเภทอ่านประกอบหรือ เสริมประสบการณ์ที่มีความจำเป็นมากแต่ก็ยังมีน้อยเพราะการลงทุนพิมพ์ไม่คุ้ม เนื่องจากจำนวนจำหน่ายมีน้อย
8. การลงทุนในการจัดพิมพ์ไม่มากพอที่จะเปิดโอกาสให้โรงพิมพ์ได้พิมพ์แบบเรียนได้อย่างเต็มที่

๑. การค้นคว้าหาภาพประกอบที่ถูกต้องตรงกับความเป็นจริงทำได้ยากและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายสูงเป็นผลให้หนังสือแบบเรียนต้องขาดภาพประกอบไปมาก

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2523: 249-250) กล่าวถึงปัญหาอันเกิดขึ้นจากหนังสือเรียนคือข้อบกพร่องของหนังสือเรียน ดังนี้

1. เนื่องจากมีความรู้ผู้มากสร้างนิสัยให้ผู้เรียนอ่านเพื่อจำมากกว่าเพื่อใคร่ครวญ เพราะผู้เขียนมุ่งจะให้เนื้อหามากมาย
2. บางเล่มมีเนื้อหาไม่ถูกต้องหรือรวบรัดเกินไปอาจทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้ผิด ๆ หรือไม่แจ่มแจ้ง
3. ครูยึดแบบเรียนเป็นที่พึ่งมากเกินไป จนตัดโอกาสนักเรียนในการประกอบกิจกรรมการเรียนอื่น ๆ
4. แบบเรียนล้าสมัยในเรื่องเนื้อหาได้เร็วมากหากต้องการปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยก็ต้องใช้เวลาและงบประมาณ
5. เนื้อหาเป็นสื่อทางสายตาหากผู้เขียนใช้ภาษาไม่ชัดเจนก็อาจทำให้นักเรียนตีความหมายผิด

เอนก รัตนปิยะภากรณ์ (2527: 29-30) ได้กล่าวถึงปัญหาของหนังสือเรียนในด้านการเลือกใช้หนังสือเรียน ในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายสรุปได้ดังนี้

1. ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในการพิจารณากำหนดรายชื่อนหนังสือเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นของจังหวัดมีบางจังหวัดคณะกรรมการจังหวัดไม่ได้กำหนดรายชื่อนหนังสือเรียนตามรายชื่อที่แนบท้ายคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งจะมีรายชื่อนหนังสือเรียนให้เลือกหลายวิชา วิชาละหลาย ๆ เล่มและหลายสำนักพิมพ์ทำให้โรงเรียนต่าง ๆ เลือกหนังสือเรียนแตกต่างกันไปไม่เป็นเอกภาพอันเดียวกัน
2. ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายการเลือกใช้หนังสือเรียนนั้น โรงเรียนต้องเลือกหนังสือเรียนโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการกลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย แต่ที่พบอยู่ในปัจจุบัน บางกลุ่มโรงเรียนโดยเฉพาะกลุ่มโรงเรียนในส่วนกลางไม่ได้ทำหน้าที่ในการพิจารณาอย่างจริงจัง บางกลุ่มโรงเรียนไม่เคยมีการประชุมโรงเรียนในกลุ่มกันเลย ทำให้เกิดปัญหาในการเลือกใช้ให้เหมาะสมกับนักเรียน

3. ปัญหาอื่น ๆ คือ การที่โรงเรียนส่วนใหญ่จะเลือกใช้หนังสือฉบับของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งองค์การค้าของคุรุสภาจัดพิมพ์และจำหน่าย แต่ผลก็คือหนังสือเรียนฉบับของกระทรวงศึกษาธิการที่ห้องการค้าของคุรุสภาพิมพ์จำหน่ายหาซื้อได้ยาก เนื่องจากร้านค้าตัวแทนจำหน่ายในต่างจังหวัดมักไม่สั่งมาจำหน่าย เพราะต้องการเอาเงินไปจองหนังสือล่วงหน้าไว้ก่อนจึงจะได้หนังสือมา บางครั้งทางโรงเรียนส่งครูมาซื้อที่ศึกษาภัณฑ์ในกรุงเทพฯ ก็ยังหาซื้อไม่ได้

ปัญหาดังกล่าวสอดคล้องกับขวัญเรือน อาชวีบูลโยบล (2527: 74-77) ที่ได้กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับหนังสือเรียนในด้านการเลือกใช้ว่ามีปัญหาดังนี้

1. การที่กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งให้คณะกรรมการชุดหนึ่งทำหนังสือแบบเรียนขึ้นมาในเวลาอันจำกัดและประกาศให้ใช้หนังสือเรียนเล่มเดียวกันนี้ทั่วประเทศ เนื่องจากคุณภาพและมาตรฐานของการศึกษาของคนไทยแตกต่างกันมากจึงทำให้เกิดปัญหาในการใช้และเนื้อหาวิชาที่เขียนไว้ในหนังสือแบบเรียนนั้นก็เขียนไว้เพื่อประชากรเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นมีผลให้การใช้นี้หนังสือแบบเรียนไม่สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. การเปลี่ยนแปลงการศึกษาชาติบ่อยและกระชั้นชิดจนทำให้แผนการศึกษาชาติแต่ละแผนไม่สามารถดำเนินการไปถึงจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ผลที่มีโดยตรงของการเปลี่ยนแปลงการศึกษาทำให้หลักสูตรเปลี่ยนไปด้วย เนื่องจากสภาพของประเทศไทยซึ่งมีงบประมาณและบุคลากรจำกัด ก็จะทำให้การเขียนหลักสูตรและการผลิตหนังสือแบบเรียนไม่ได้มาตรฐานและไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร

เจน นิวิต (Jane Newitt, 1984: 47-48) ได้เสนอปัญหาเกี่ยวกับหนังสือเรียนในสหรัฐอเมริกาว่ามีปัญหาในเรื่องการเสนอข้อเท็จจริงต่าง ๆ จากหนังสือเรียนที่มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจโลกได้อย่างไร" และปรากฏปัญหาสรุปได้ดังนี้

1. หนังสือเรียนในสหรัฐอเมริกาไม่ได้ให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปัญหาของโลกที่สำคัญ ๆ เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาการเพิ่มประชากรของโลกพร้อมกับตารางสถิติทำให้นักเรียนไม่ตระหนักถึงปัญหาของโลกอย่างแท้จริง
2. สิ่งปรากฏใหม่ในหนังสือเรียนคือ การสอดแทรกคุณธรรมในเนื้อหาของหนังสือเรียน ทำให้เกิดปัญหาคือทำอย่างไรที่จะทำให้การสอนน่าสนใจ เพราะเท่าที่พบนั้นคือครูไม่สามารถนำไปสอนได้จริง

3. หนังสือเรียนบางเล่มมีการเสนอเรื่องราวในลักษณะของการพรรณาโวหารที่ไม่น่าสนใจและวิธีนี้การเสนอเนื้อหาไม่ทันสมัยเปรียบเสมือนคำเทศน์ หนังสือเรียนบางเล่มมีการเสนอการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ประปนกันทำให้อ่านเข้าใจยาก

ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนนั้นเป็นปัญหาที่ควรจะได้รับ การแก้ไขและปรับปรุงให้ดีขึ้น เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้ในการเรียนการสอนของครูและนักเรียนต่อไป ปัญหาที่พบโดยทั่ว ๆ ไป สรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาด้านการผลิตหนังสือเรียนของผู้ผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การค้าของคุรุสภาไม่สามารถผลิตหนังสือให้ทันต่อความต้องการที่จะใช้ของครูและนักเรียน โดยเฉพาะในส่วนภูมิภาคจะพบปัญหาเช่นนี้มาก

2. คุณภาพของหนังสือเรียนทางด้านรูปเล่มการพิมพ์ยังพบว่าคุณภาพค่อนข้างต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับสำนักพิมพ์อื่น ๆ

3. คุณภาพในด้านเนื้อหาของหนังสือเรียน ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึง เพราะถ้าหนังสือเรียนมีเนื้อหาถูกต้องทันสมัยแล้วจะทำให้ผู้เรียนประสบผลสำเร็จในการใช้หนังสือเรียนด้วย แต่ปัญหาที่พบก็คือ การขาดข้อเท็จจริงในเนื้อหา วิธีการเสนอเนื้อหาไม่ทันสมัยและไม่น่าสนใจ เป็นต้น

4. ปัญหาในด้านราคา ซึ่งมีปัญหากระทบถึงคุณภาพของหนังสือเรียนด้วย เนื่องจากหนังสือเรียนที่ดีจะมีราคาแพง ผู้ปกครองไม่สามารถซื้อให้นักเรียนเรียนได้

5. ปัญหาการเลือกและการนำไปใช้ของครู ครูมีโอกาสเลือกด้วยตนเองน้อยมากและการใช้ก็มักจะยึดใช้แต่หนังสือเรียนเพียงเล่มเดียว ซึ่งขัดต่อวิธีการเรียนการสอนในยุคปัจจุบันที่มุ่งจะให้ นักเรียนเรียนรู้ด้วยตนเองมากขึ้น เพื่อให้ นักเรียนรู้จักการคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาได้

2. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์และประเมินหนังสือเรียน

2.1 งานวิจัยภายในประเทศ

2.1.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์หนังสือเรียน

ศักดิ์ศรี ปาณะกุล (2516: 135-136) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การประเมินแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่หนึ่ง" มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อประเมินแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่หนึ่งที่กระทรวงศึกษาธิการอนุมัติให้ใช้โดยพิจารณาจากเกณฑ์สำหรับประเมินคุณค่า 4 ด้าน คือ สารความรู้ สารด้านสติปัญญา ลักษณะการจัดทำรูปเล่มและอุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในแบบเรียน เพื่อนำผลการวิจัยนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ให้มีคุณภาพดีขึ้น

พร้อมกันนี้ครูและนักเรียนที่ทราบข้อดีและข้อบกพร่องของแบบเรียนจะสามารถปรับปรุงการสอนและการเรียนด้วยแบบเรียนให้มีประสิทธิภาพดีขึ้น โดยศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับข้อดีและข้อบกพร่องของแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่หนึ่งที่กระทรวงศึกษาธิการอนุมัติให้ใช้ และใช้แบบสอบถาม ถามความคิดเห็นของครูประวัติศาสตร์จำนวน 58 คน และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่หนึ่งจำนวน 419 คน ในโรงเรียนราษฎร์และโรงเรียนรัฐบาล 21 แห่ง ในกรุงเทพมหานคร วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่ามัธยิม เลขคณิตและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่าความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับคุณภาพของแบบเรียนโดยพิจารณาจากเกณฑ์สำหรับประเมินคุณค่า 4 ด้าน มีผลดังนี้ สารด้านความรู้แบบเรียนเล่มของกรมวิชาการ และ พ.อ.พูนพล อาสนจินดา อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนเล่มของ ดร. ประสาท หลักศิลา อยู่ในระดับควรปรับปรุง สารด้านสติปัญญา แบบเรียนเล่มของกรมวิชาการและ พ.อ.พูนพล อาสนจินดา อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนเล่มของ ดร. ประสาท หลักศิลา อยู่ในระดับควรปรับปรุง ลักษณะการจัดทำรูปเล่ม แบบเรียนทั้งสามเล่มอยู่ในระดับปานกลาง อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในแบบเรียน แบบเรียนเล่มของกรมวิชาการและ ดร. ประสาท หลักศิลา อยู่ในระดับควรปรับปรุง ส่วนเล่มของ พ.อ.พูนพล อาสนจินดา อยู่ในระดับปานกลาง

ความคิดเห็นของนักเรียนเกี่ยวกับคุณภาพของแบบเรียนนักเรียนสนใจเนื้อหาทางวิชาประวัติศาสตร์ไทยมากกว่าประวัติศาสตร์ต่างประเทศ เรื่องที่สนใจมากที่สุดคือการตั้งกรุงศรีอยุธยา แต่นักเรียนส่วนใหญ่มีความเห็นว่าเนื้อหาในแบบเรียนที่ใช้แล้วยังไม่เหมาะสมเพราะ

เนื้อหาบางตอนย่อเกินไปทำให้ยากแก่การเข้าใจและเนื้อหาบางตอนไม่ถูกต้องตามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ สำหรับการเสนอเนื้อหาเรื่องต่าง ๆ ในแบบเรียนนั้นนักเรียนส่วนใหญ่เห็นว่ายังให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาต่าง ๆ ไม่ครบถ้วนและขาดความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาทางการศึกษามากที่สุด รองลงมาคือประวัติความเป็นมาทางเศรษฐกิจ ในด้านลักษณะการจัดทำรูปเล่มของแบบเรียน นักเรียนส่วนใหญ่เห็นว่ายังไม่เหมาะสมเพราะภาพประกอบและแผนที่น้อยเกินไป แบบเรียนไม่ได้แนะนำแหล่งค้นคว้าเพิ่มเติมและไม่มีสรุปท้ายบทเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากแบบเรียน นักเรียนเห็นว่าแบบเรียนมีประโยชน์ในแง่ที่ช่วยให้เข้าใจเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ดีขึ้น ส่วนนักเรียนที่มีความเห็นว่าจะไม่ได้รับประโยชน์จากแบบเรียนได้ให้เหตุผลว่า เพราะเนื้อหาในแบบเรียนไม่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้เนื้อหาความรู้ย่อรวบรวมรัดเกินไป และเนื้อหายังไม่สอดคล้องกับหลักฐานและข้อค้นพบใหม่ ๆ

รจิต ชัยสุข (2516: 134-152) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความสอดคล้องระหว่างความมุ่งหมายกับเนื้อหาวิชาในหมวดสังคมศึกษาของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนมัธยมแบบประสม" มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาความสอดคล้องระหว่างความมุ่งหมายกับเนื้อหาวิชาในหมวดสังคมศึกษา หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนมัธยมแบบประสม ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้สร้างเกณฑ์สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาวิชาสังคมศึกษาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์เนื้อหาสาระจากแบบเรียน หนังสือประกอบการเรียนและหนังสือประกอบการสอนวิชาสังคมศึกษาจำนวน 19 เล่ม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละและค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ผลการวิจัยพบว่าจากหนังสือเรียนสังคมศึกษา 19 เล่ม มีเพียงสามเล่มที่เสนอเนื้อหาตรงตามความมุ่งหมายของหมวดวิชาสังคมศึกษาทั้ง 6 ข้อ จำนวน 4 เล่ม เสนอเนื้อหาตรงตามความมุ่งหมาย 5 ข้อ จำนวน 9 เล่ม ที่เสนอเนื้อหาตรงตามความมุ่งหมาย 4 ข้อ จำนวน 2 เล่ม ที่เสนอเนื้อหาตรงตามความมุ่งหมายเพียง 2 ข้อเท่านั้น สรุปได้ว่าหนังสือเรียนสังคมศึกษาดังกล่าวเสนอเนื้อหาสอดคล้องกับความมุ่งหมายน้อยมากและปรากฏว่าไม่มีหนังสือเล่มใดเลยที่เสนออันดับความสำคัญของเนื้อหาสอดคล้องกับอันดับความสำคัญของความมุ่งหมาย ซึ่งประมาณค่าโดยผู้ทรงคุณวุฒิโดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่น 95 เปอร์เซนต์ แต่ในจำนวนนี้ยังมีอยู่เป็นจำนวน 15 เล่ม ที่เสนออันดับของเนื้อหาสัมพันธ์กับอันดับความมุ่งหมายบางข้อ เนื้อหาที่ได้รับความสำคัญเป็นอันดับที่ 1 คือ เนื้อหาที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์คิดเป็นเนื้อหา ร้อยละ 45.51 แต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาสาระโดยละเอียดตามเกณฑ์ทั้ง 36 ข้อพบว่า หนังสือ

เหล่านี้ได้เน้นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ต่างประเทศเป็นอันดับที่ 1 โดยเสนอเนื้อหาเรื่องนี้ไว้ถึงร้อยละ 16.32 ของเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาทั้งหมด

หอมทวล มีเกิด (2517: 142-155) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย" มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ใช้ได้โรงเรียนในปีการศึกษา 2517 ในด้านคุณภาพการจัดทำรูปเล่ม ความสอดคล้องของแบบเรียนกับหลักการเรียนการสอนและจิตวิทยาการเรียนรู้ ความสอดคล้องของแบบเรียนกับหลักสูตร ความยากง่ายของเนื้อหาปริมาณของเนื้อหา ความสอดคล้องของเนื้อหากับสภาพสังคมปัจจุบัน สาระด้านความรู้ สาระด้านสติปัญญา และสาระด้านทัศนคติเพื่อที่จะได้นำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายให้ดีขึ้น ครูและนักเรียนที่ทราบข้อดีและข้อบกพร่องของแบบเรียนก็จะสามารถปรับปรุงการสอนและการเรียนให้มีประสิทธิภาพดีขึ้นด้วย โดยผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ด้วยตนเองตามเกณฑ์ที่สร้างขึ้นด้วยตนเองในด้านคุณภาพ การจัดทำรูปเล่มของแบบเรียน คุณภาพทางด้านเนื้อหาและอุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนและใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างประชากรที่เป็นครูผู้สอนวิชาหน้าที่พลเมืองในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 32 คน และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 240 คน จากโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนราษฎร์ และโรงเรียนอาชีววะ รวม 20 แห่ง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แล้ววิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า

1. แบบเรียนที่ครูและนักเรียนใช้คือ แบบเรียนของกรมวิชาการ ครูและนักเรียนมีความเห็นว่าแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองมีคุณภาพอยู่ในระดับปานกลาง
2. ลักษณะของแบบเรียนที่ครูและนักเรียนต้องการคือแบบเรียนที่มีภาพประกอบ บทสรุปท้ายบท แบบฝึกหัด กิจกรรมเสนอแนะ ภาคผนวก ปกหนังสือควรมีลักษณะดึงดูดใจ การอธิบายควรใช้ภาษาที่รัดกุมชัดเจนควรเพิ่มเติมรายละเอียดของบางเรื่องให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน
3. สำหรับแบบเรียนจำนวน 2 เล่ม ที่ผู้วิจัยวิเคราะห์เนื้อหาด้วยตนเองพบว่าคุณภาพในการจัดทำรูปเล่มของแบบเรียน คุณภาพด้านเนื้อหาและอุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนมีคุณภาพอยู่ในระดับที่น่าพอใจ

เนาวรัตน์ แดงยิ้ม (2521: 112-125) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์เนื้อหาและประเมินผลแบบเรียนสังคมศึกษาสำหรับนักเรียนชาวเขา" มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และประเมินผลแบบเรียนสำหรับนักเรียนชาวเขา เล่ม 1 ถึง เล่ม 4 ของแผนกวิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในด้านเนื้อหาแนวคิดและคุณลักษณะของแบบเรียนในด้านเนื้อหาวิชา วิธีการเขียนและการจัดทำรูปเล่ม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือตารางวิเคราะห์เนื้อหาแนวคิดแบบเรียนสังคมศึกษาสำหรับนักเรียนชาวเขา ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยประมวลเนื้อหา แนวคิดจากหลักสูตรทั้ง 4 หลักสูตรคือ หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2503 หลักสูตรโรงเรียนชาวเขา พุทธศักราช 2508 หลักสูตรพิเศษสำหรับฝึกอบรมครูช่วยสอนเด็กชาวเขา พุทธศักราช 2516 และหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 และตารางวิเคราะห์คุณลักษณะของแบบเรียนสร้างเป็นตารางคะแนนแสดงหัวข้อรายละเอียดของแบบเรียน แบ่งออกเป็น 3 หัวข้อใหญ่ ๆ มีเกณฑ์การแบ่งและพิจารณาคะแนนจากคะแนนเต็ม 1000 คะแนน คือเนื้อหาวิชา 450 คะแนน วิธีการเขียน 300 คะแนน และการจัดทำรูปเล่ม 250 คะแนน การวิเคราะห์เนื้อหาใช้วิธีการชั่งรอยคะแนนเป็นความถี่ของแต่ละหัวข้อเรื่อง เฉพาะการวิเคราะห์คุณลักษณะของแบบเรียนใช้วิธีให้คะแนนแล้วนำคะแนนมาหาค่าเฉลี่ย ผลการวิจัยพบว่า แบบเรียนสังคมศึกษาสำหรับนักเรียนชาวเขาทั้ง 4 เล่ม มีเนื้อหาแนวคิดครอบคลุมหลักสูตรทั้ง 4 หลักสูตรให้แนวคิดและค่านิยมทางสังคมที่เหมาะสม ด้านคุณลักษณะของแบบเรียนมีลักษณะเหมาะสมตรงตามลักษณะของแบบเรียนที่ดีทั้งในด้านเนื้อหา วิธีการเขียนและการจัดทำรูปเล่ม เหมาะที่จะนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับนักเรียนได้เป็นอย่างดี

2.1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการจัดรูปเล่มหนังสือเรียน

สุนันท์ จุฑะศร (2509: 99-101) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์ความสำคัญของภาพประกอบหนังสือแบบเรียนที่มีต่อนักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนต้นในประเทศไทย" มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญของภาพประกอบหนังสือแบบเรียนที่มีต่อนักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนต้นในประเทศไทย โดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างประชากร ซึ่งเป็นนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 จำนวน 100 คน แบ่งเป็นชาย 50 คน หญิง 50 คน อายุตั้งแต่ 6.3 - 12.4 ปี จากโรงเรียนสาธิต โรงเรียนเทศบาล โรงเรียนโครงการปรับปรุง โรงเรียนส่วนจังหวัดพระนคร และโรงเรียนราษฎร์ แล้ววิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ โค-แอสควร์

และแผนภูมิประกอบ ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะภาพที่นักเรียนสนใจมากที่สุดได้แก่ ภาพเขียนหยาบ
ที่สร้างจินตนาการ สีควรมีหลายสี และเป็นสีที่ใกล้เคียงธรรมชาติและขนาดที่ใช้ในหนังสือแบบเรียน
จะต้องมีขนาดโตเต็มหน้าและจากการเปรียบเทียบภาพประกอบหนังสือแบบเรียนที่ผลิตในประเทศ
ไทย ปรากฏว่าแบบเรียนของไทยวัฒนาพานิชได้รับการเลือกมากที่สุด เพราะภาพประกอบนี้ส่วนมาก
เป็นภาพเขียนหยาบมีหลายสีและมีขนาดใหญ่

พินิจ ภาสุภภัทร (2513: 100-101) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "หลักเกณฑ์ในการสร้าง
ภาพประกอบหนังสือแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักเกณฑ์ใน
การสร้างภาพประกอบหนังสือแบบเรียนสำหรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ผู้วิจัย
มีวิธีดำเนินงานคือ สร้างแบบทดสอบ 2 ประเภท ประเภทที่ 1 เป็นแบบทดสอบที่ใช้หา
คุณลักษณะของภาพที่นักเรียนเลือกโดยสร้างภาพขึ้นตามหลักเกณฑ์ 4 แบบ ได้แก่ ภาพวาดขาวดำ
ภาพวาดสี ภาพถ่ายขาวดำ ภาพถ่ายสีรวมทั้งหมด 12 ชุด ประเภทที่ 2 เป็นแบบทดสอบที่ใช้
ภาพจากหนังสือแบบเรียน 12 ภาพ ให้นักเรียนเลือกเปรียบเทียบกับประเภทที่ 1 แบบทดสอบ
ทั้ง 2 ประเภทนี้ นำมาใช้กับกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นนักเรียนชายและนักเรียนหญิง จำนวน 200 คน
จากโรงเรียนสหศึกษารัฐบาล โรงเรียนสหศึกษาราชบุรี โรงเรียนรัฐบาลชาย-หญิง โรงเรียน
ราชบุรีชาย-หญิง และวิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละและหาค่าไคแอสควร์ ผลการวิจัยพบว่า

1. ความสนใจเกี่ยวกับลักษณะของภาพปรากฏผลจากการเลือกว่านักเรียนชอบภาพ
เหมือนของจริง (True - to - life drawing) มากกว่าภาพถ่าย (Photograph)
เพราะภาพวาดเน้นรายละเอียดชัดเจนได้ดีกว่าภาพถ่าย
2. ความสนใจเกี่ยวกับสีที่ใช้ประกอบภาพปรากฏผลว่านักเรียนชอบภาพหลายสี
ตามธรรมชาติมากกว่าสีขาวดำ เพราะสีช่วยทำให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้น
3. ความสนใจเกี่ยวกับสีที่สัมพันธ์กับลักษณะภาพ ปรากฏว่านักเรียนชอบภาพวาด
เหมือนของจริงที่มีสีตามธรรมชาติมากที่สุด

และในด้านการวิเคราะห์เปรียบเทียบผลจากการเลือกภาพจากหนังสือแบบเรียนกับ
ภาพที่สร้างขึ้นตามหลักเกณฑ์ ปรากฏว่านักเรียนชอบภาพที่สร้างขึ้นตามหลักเกณฑ์มากกว่าภาพ
ที่อยู่ในหนังสือแบบเรียน

ธีรศักดิ์ อัครบวร (2515: 74-79) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ขนาดและแบบตัวพิมพ์ไทยที่เหมาะสมกับแบบเรียนระดับมัธยมศึกษา" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงขนาดและแบบของตัวพิมพ์ไทยที่เหมาะสมสำหรับแบบเรียนระดับมัธยมศึกษาและเปรียบเทียบทัศนสมรรถของตัวพิมพ์ไทยขนาดและแบบต่าง ๆ กัน 11 ชนิด โดยทดลองกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ทั้งชายและหญิงจำนวน 440 คน จากโรงเรียนในส่วกลาง 4 โรงเรียน ด้วยแบบทดสอบความเร็วและความถูกต้องในการอ่านตัวพิมพ์ไทย นำข้อมูลมาหาคะแนนเฉลี่ยแล้วทดสอบความแตกต่างด้วย ผลการวิจัยพบว่าตัวพิมพ์แบบเดียวกันแต่ต่างขนาดและตัวพิมพ์ขนาดเดียวกันแต่ต่างแบบ มีผลต่อความเร็วและความถูกต้องในการอ่านแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับความมีนัยสำคัญ 0.05 คะแนนเฉลี่ยในการทดสอบครั้งนี้พบว่า ตัวฝรั่ง เศสมีคะแนนเฉลี่ยสูงสุดในขนาด 12 พอยท์ ตัวฝรั่ง เศสมีคะแนนเฉลี่ยสูงสุดในขนาด 19 $\frac{1}{2}$ พอยท์ ตัวธรรมดามีคะแนนเฉลี่ยสูงสุดในขนาด 24 พอยท์ ขนาด 24 พอยท์ มีคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุดในกลุ่มตัวพิมพ์แบบธรรมดา ขนาด 24 พอยท์ กับขนาด 12 พอยท์ มีคะแนนเฉลี่ยใกล้เคียงกันมากในกลุ่มตัวพิมพ์แบบตัวฝรั่ง เศส ขนาด 19 $\frac{1}{2}$ พอยท์มีคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุดในกลุ่มตัวพิมพ์แบบตัวดำ

สมทรง สิตลาพันธ์ (2515: 88-92) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาเกี่ยวกับลักษณะหนังสือที่เด็กชอบ" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะอันประกอบด้วยขนาดรูปเล่ม ขนาดตัวอักษร และลักษณะภาพซึ่งนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5, 6 และ 7 ชอบตลอดจนเหตุผลในการเลือกหนังสือของนักเรียน ในด้านที่เกี่ยวข้องกับขนาดรูปเล่ม ขนาดตัวอักษร และลักษณะภาพกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยนักเรียนชายหญิงซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5, 6 และ 7 จำนวน 144 คน และใช้หนังสือเป็นเครื่องมือในการทดลอง 10 เล่ม ซึ่งหนังสือที่คัดเลือกมานี้ได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับหนังสือสำหรับเด็กที่เหมาะสมสำหรับเด็กในระดับประถมศึกษาตอนปลาย นำข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับระดับความชอบมาหาค่าเฉลี่ย และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเหตุผลในการเลือกขนาดรูปเล่ม ขนาดตัวอักษรและลักษณะภาพมาหาค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนชอบขนาดรูปเล่ม 6" x 8.5" ประเภท Upright มากที่สุดทุกระดับชั้น ชอบตัวอักษรประเภทฝรั่ง เศส 20 พอยท์ตัวเรียงห่างมากที่สุดทุกระดับชั้น ชอบภาพ

วาดแบบไทยแท้พิมพ์สอดสี 4 สีมากที่สุด นักเรียนส่วนใหญ่เลือกขนาดรูปเล่มโดยการถือความ
 กระดาษและการเปิดอ่านง่ายเป็นเกณฑ์ เลือกขนาดตัวอักษรโดยถือความชัดเจนของตัวอักษร
 เป็นเกณฑ์ เลือกลักษณะภาพโดยถือสีสวยสะดุดตาเป็น เกณฑ์และนักเรียนมีความเห็นว่าหนังสือ
 ขนาด 5" × 7.25" กระดาษดีที่สุด ขนาด 6" × 8.5" เหมาะในการถือที่สุด ตัวอักษร
 ประเภทฝรั่ง เศษตำรุ่มใหม่ขนาด 19¹/₂ ปอยท์ มีส่วนหนาส่วนดำมากที่สุด ความชัดเจชัดที่สุด ตัวอักษร
 ประเภทฝรั่ง เศษ 20 ปอยท์ ตัวเรียงห่างอ่านง่ายและน่าอ่านที่สุด ภาพถ่ายสีธรรมชาติมีความ
 ชัดเจชัดที่สุด

เขาวนนท์ เขภูธรรัตน์ (2523: 89-96) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาพัฒนาการ
 ของแบบเรียนประกอบภาพของไทย" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ประวัติและพัฒนาการ
 ของแบบเรียนประกอบภาพภาษาไทย โดยศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองจากแหล่งต่าง ๆ สัมภาษณ์
 ผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชานี้ และออกแบบสำรวจความต้องการและความคิดเห็นของครูประถมศึกษา
 100 คน ครูมัธยมศึกษา 100 คน นักเรียนประถมศึกษา 100 คน นักเรียนมัธยมศึกษา 100 คน
 รวมตัวอย่างประชากรทั้งสิ้น 400 คน จากโรงเรียนใน 4 ภาค ภาคละ 1 จังหวัด จังหวัดละ
 2 โรงเรียน ได้ตัวอย่างโรงเรียนที่ใช้ในการสำรวจ 8 โรงเรียนเป็นโรงเรียนชั้นประถมศึกษา
 4 แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา 4 แห่ง วิเคราะห์ข้อมูลโดยคิดค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า

1. จากการศึกษาและสัมภาษณ์ได้พบว่าพัฒนาการของแบบเรียนประกอบภาพของไทย
 สามารถแบ่งออกตามระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ได้เป็น 4 สมัย คือ

1.1 สมัยก่อนมีการพิมพ์ถึงเริ่มมีการพิมพ์ในรัชกาลที่ 3 เริ่มตั้งแต่สมัยอยุธยา
 ถึงต้นรัตนโกสินทร์ แบบเรียนประกอบภาพของไทยคือ ตำราที่จัดขึ้นเป็นสมุดข่อยมีภาพประกอบ
 ภาพประกอบแบบเรียนสมัยนี้เป็นภาพสองมิติ คือมีเส้นและสีไม่มีแสงเงา การจัดภาพเป็นแบบ
 ดั้งเดิมคือ ให้ภาพต่าง ๆ ซ้อนกันอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยม

1.2 สมัยเริ่มระบอบโรงเรียนในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชถึงสมัยก่อนเปลี่ยนแปลง
 การปกครอง พุทธศักราช 2475 สมัยนี้มีการพิมพ์แล้วส่วนใหญ่เป็นภาพเขียนลายเส้นขาวดำ
 มีขนาดเล็ก ส่วนใหญ่เป็นภาพตกแต่งมากกว่าที่จะใช้อธิบายเนื้อหาหรือใช้ประกอบเนื้อหา เมื่อ
 มีประกาศตั้งกระทรวงธรรมการแล้ว ภาพประกอบหนังสือแบบเรียนจึงได้พัฒนาการขึ้นเป็น
 ประเภทภาพอธิบายเนื้อเรื่องแทบทั้งสิ้นที่เป็นภาพตกแต่งยังคงมีบ้าง ลักษณะภาพประกอบสมัยนี้

ยังคงเป็นภาพเขียนลายเส้นขาวดำ ส่วนใหญ่มีขนาดตั้งแต่ $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{2}$ หน้า และเริ่มใช้ภาพเขียนสามมิติตามแบบอย่างภาพของตะวันตก ปลายสมัยนี้ภาพประกอบแบบเรียนที่เป็นภาพถ่ายเริ่มมีปรากฏในหนังสือบางเล่มแต่มักเป็นหนังสือแบบเรียนระดับมัธยม

1.3 สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศักราช 2475 จนถึงหลักสูตรการศึกษา พุทธศักราช 2503 ภาพประกอบในระยะต้นของสมัยนี้ส่วนใหญ่ยังคงเป็นภาพเขียนขาวดำใช้อธิบายเนื้อหาโดยเฉพาะบ้างและใช้เป็นภาพประกอบเรื่องโดยทั่วไปบ้าง ตั้งแต่ปี 2480 เป็นต้นมา มีการพิมพ์ภาพสีประกอบแบบเรียนอย่างสวยงาม ขนาดของภาพประกอบก็ใหญ่ขึ้น โดยเฉพาะแบบเรียนระดับประถมมักมีการประกอบตั้งแต่ $\frac{3}{4}$ หน้า จนถึงเต็มหน้า ในปี พ.ศ. 2486 มีการเปลี่ยนแปลงรูปเล่มใหม่ในการพิมพ์แบบเรียนใหม่ชุดบันไดก้าวหน้าโดยรูปเล่มเปลี่ยนจากลักษณะแนวตั้งมาเป็นแนวนอน ตัวหนังสือมีขนาดใหญ่กว่าเดิม ภาพประกอบมีอยู่ทุกหน้าและมีหลายสีเป็นภาพประกอบเรื่องและอธิบายเนื้อหาสำหรับแบบเรียนตามหลักสูตรการศึกษา พุทธศักราช 2503 ปรากฏว่าสำนักพิมพ์เอกชนได้นำเอาวิธีการจัดหน้าและภาพประกอบของหนังสือเรียนชุดบันไดก้าวหน้ามาใช้ ทางกรมวิชาการพยายามใช้เทคนิคใหม่คือถ่ายภาพชุดประกอบแบบเรียนทั้งเล่ม แต่คุณภาพการพิมพ์ไม่คมชัด หลังจากปี พ.ศ. 2509 เป็นต้นมาการพิมพ์แบบเรียนทั้งของรัฐและเอกชนได้พัฒนาขึ้น โดยเปลี่ยนมาใช้เครื่องพิมพ์ระบบออฟเซต และเทคนิคถ่ายสกรีนซ้อนกันลงบนภาพลายเส้นทำให้ได้ภาพที่ชัดเจน

1.4 สมัยเริ่มใช้หลักสูตรการศึกษาใหม่ พุทธศักราช 2521 แบบเรียนมีการเปลี่ยนแปลงเฉพาะเนื้อหาส่วนรูปเล่มยังคงเดิม

1.5 จากแบบสำรวจความคิดเห็นและความต้องการของครูและนักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าแบบเรียนของกรมวิชาการจำเป็นต้องปรับปรุงด้านรูปเล่ม โดยเพิ่มจำนวนภาพประกอบสร้างความน่าสนใจของภาพประกอบและเลือกใช้ภาพประกอบที่ทันสมัย นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอแนะว่ากรมวิชาการควรจัดเย็บเล่มหนังสือแบบเรียนให้แข็งแรงกว่าที่เป็นอยู่และบริษัทเอกชนควรลดราคาหนังสือให้ต่ำลง

ชัยรัตน์ ชลวิธิ (2524: 204-210) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาเปรียบเทียบการออกแบบกราฟิก หนังสือแบบเรียนไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้นระหว่างสำนักพิมพ์รัฐบาลและ

เอกชน" เพื่อการศึกษาถึง เหตุผลของความชอบและความต้องการของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่มีต่อการออกแบบกราฟฟิคสำหรับสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือแบบเรียนไทย และศึกษาถึงความแตกต่างทางด้านคุณภาพ การออกแบบกราฟฟิคสำหรับสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือแบบเรียนไทยในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นระหว่างสำนักพิมพ์รัฐบาลและเอกชน โดยใช้แบบสอบถามมีลักษณะ เป็นมาตราส่วนประเมินค่าและแบบปลายเปิดส่งแบบสอบถามไปยังนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในกรุงเทพมหานคร จำนวน 540 คน แล้ววิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าร้อยละ มีชดเชยเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบความแตกต่างโดยใช้ค่าที (t - test) ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมีความเห็นว่างานด้านการออกแบบกราฟฟิคมีความจำเป็นมากในการพิมพ์หนังสือแบบเรียนและเห็นว่าหนังสือแบบเรียนที่ใช้ย่อมมีการใช้ศิลปะทางด้านการออกแบบกราฟฟิคอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง ซึ่งควรจะได้รับ การปรับปรุงให้ดีขึ้น ขนาดรูปเล่มแบบเรียนที่นักเรียนชอบคือ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า แบบขนาด 8 หน้ายก และควรมีภาพประกอบเท่าที่จำเป็น ภาพประกอบเป็นภาพวาดและภาพถ่าย โดยมีขนาดครึ่งหน้ากระดาษ การเข้าเล่มของหนังสือแบบเรียนในปัจจุบันพบว่า มีคุณภาพคงทนน้อยควรได้รับการปรับปรุง สำหรับปกหนังสือเรียน นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมีความเห็นว่า ควรออกแบบให้สวยงามและคงทนด้วย เกี่ยวกับคุณภาพการพิมพ์ นักเรียนส่วนใหญ่ เห็นว่ามีคุณภาพอยู่ในเกณฑ์พอใช้ การใช้สีพิมพ์ควรพิมพ์เฉพาะภาพที่เป็นส่วนสำคัญ สีของตัวอักษรควรใช้สีดำ คุณภาพของกระดาษอยู่ในเกณฑ์พอใช้ เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างความคิด เห็นเกี่ยวกับคุณภาพการออกแบบกราฟฟิค สำหรับสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือแบบเรียนไทยของสำนักพิมพ์เอกชนมีคุณภาพดีกว่าของรัฐบาลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ถึง 22 ประการ

2.1.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้หนังสือเรียนและคุณภาพของหนังสือเรียน

น้ำอ้อย ลุมะวิชนี (2521: 135-145) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ไทยในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่ใช้ในปีการศึกษา 2519 ของกระทรวงศึกษาธิการ ในเรื่องคุณภาพในการจัดทำรูปเล่มความถูกต้องของเนื้อหาและความสอดคล้องของแบบเรียนกับหลักการเรียนการสอนและจิตวิทยาการเรียนรู้ เพื่อเสนอแนวทางในการปรับปรุงแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ไทยในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยใช้แบบสอบถามกับ

กลุ่มตัวอย่างประชากร เป็นครู 19 คน และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย 300 คน จากโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ รวม 15 แห่ง ในกรุงเทพมหานคร วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละ มีชดเชยเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าคุณภาพในการจัดทำรูปเล่มของหนังสือแบบเรียนอยู่ในระดับใช้ได้ เนื้อหาวิชาและการเรียงลำดับหัวข้อตรงตามหลักสูตรและสอดคล้องกับความมุ่งหมายในการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยดี แต่ไม่มีลักษณะดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน เนื้อหาที่บรรจุไว้ในหลักสูตรมากและกว้างเกินไป เวลาเรียนมีน้อย ไม่ได้สัดส่วนกันและขาดส่วนประกอบที่สำคัญคือ ไม่มีบทสรุป กิจกรรมเสนอแนะ แบบฝึกหัด เชิงอรรถ ดัชนี อภิธานศัพท์ หนังสืออุเทศและบรรณานุกรม ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญยิ่งเกี่ยวกับความยาก-ง่าย สาระทางด้านความรู้ สาระทางด้านพหุปัญญา และความถูกต้องของเนื้อหาที่มีคุณภาพอยู่ในระดับพอใช้ และนักเรียนแสดงความคิดเห็นว่าบางเรื่องในแบบเรียนย่อเกินไปและไม่ทันสมัย สิ่งที่นักเรียนต้องการให้มีในแบบเรียนมากคือ ภาพประกอบที่เป็นจริง และมีสีสวยงามดึงดูดความสนใจ

บรรเจิด ภิมย์ (2522: 77-82) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การสำรวจสภาพที่นำไปสู่ปัญหาการใช้แบบเรียนสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม.1) เขตการศึกษา 4" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพที่นำไปสู่ปัญหาของครูและนักเรียนในการใช้แบบเรียนสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม.1) เขตการศึกษา 4 เพื่อนำผลการวิจัยมาเป็นแนวทางในการเสนอแนะการปรับปรุงแบบเรียนสังคมศึกษา การใช้แบบเรียนสังคมศึกษาของครูและนักเรียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสำรวจสภาพที่นำไปสู่ปัญหาการใช้แบบเรียนของครูผู้สอนสังคมศึกษา จำนวน 90 สภาพใน 13 ปัญหาและของนักเรียน จำนวน 67 สภาพใน 12 ปัญหา กลุ่มตัวอย่าง เป็นครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 58 คน และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2521 จำนวน 630 คน ในโรงเรียนรัฐบาล 38 โรงเรียนของเขตการศึกษา 4 วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละของความถี่ของคำตอบในแต่ละสภาพของปัญหา ผลการวิจัยพบว่า สภาพที่จัดว่าทำให้เกิดปัญหาในการใช้แบบเรียนมากที่สุดสำหรับครูผู้สอน ได้แก่ สภาพที่เกี่ยวกับการได้รับเอกสารประกอบหลักสูตรซ้ำ แบบเรียนพิมพ์ออกช้า จึงไม่มีแบบเรียนให้ศึกษาล่วงหน้า มีเวลาจัดทำโครงการสอนน้อย เพราะแบบเรียนสังคมศึกษาพิมพ์ออกช้า ไม่สามารถจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับเนื้อหาบางตอนในแบบเรียนสังคมศึกษา

เล่ม 1 เนื้อหาบางตอนในแบบเรียนสังคมศึกษา เล่ม 1 ยากเกินไปสำหรับนักเรียน แหล่งค้นคว้าและแหล่งความรู้ที่ไม่เพียงพอกับความต้องการ ขาดแหล่งข้อมูลและอุปกรณ์มาใช้ในการเรียนการสอนแบบแก้ปัญหา เนื้อหาในแบบเรียนสังคมศึกษา เล่ม 1 ใช้ภาษาวิชาการที่เข้าใจยากและไม่มีคำอธิบายความหมายของศัพท์วิชาการที่ยาก เนื้อหาบางตอนไม่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของนักเรียนและเนื้อหาบางบทยากเกินไปทำให้การเรียนการสอนไม่บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ส่วนสภาพที่ทำให้เกิดปัญหาในการใช้แบบเรียนที่ระดับมากที่สุดสำหรับนักเรียน ได้แก่ เนื้อหาบางตอนในแบบเรียนสังคมศึกษา เล่ม 1 อ่านแล้วทำความเข้าใจด้วยตนเองได้ยาก และการอ่านหนังสืออ้างอิงที่ระบุในแบบเรียนสังคมศึกษา เล่ม 1 ผู้แต่งให้ความคิดเห็นต่างกัน ไม่สามารถสรุปให้สอดคล้องกับเนื้อหาในแบบเรียนได้

ในปีเดียวกัน วิเชียร ทัพประเสริฐ (2522: 70-78) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่หนึ่ง" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาที่ใช้ในปีการศึกษา 2522 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ โดยพิจารณาคุณสมบัติของหนังสือเรียน 3 ด้าน คือ สารคดีความรู้ สารคดีสติปัญญา และอุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในหนังสือเรียน ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามครู 39 คนและนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 400 คน ในโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์รวม 20 แห่ง ในกรุงเทพมหานคร นำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์โดยหาค่าร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนโดยใช้ค่า t - test ผลการวิจัยพบว่า เกี่ยวกับการใช้หนังสือเรียนนั้นครูประมาณร้อยละ 66.66 ใช้หนังสือเรียนเป็นหลักในการสอนบางชั่วโมง โดยค้นคว้าเรื่องราวจากหนังสืออ่านประกอบเล่มอื่นเพิ่มเติม เนื้อเรื่องตามหัวข้อในหนังสือเรียน วิธีใช้หนังสือเรียนครูประมาณร้อยละ 61.53 ใช้อธิบายประกอบการซักถามเนื้อเรื่องตามหนังสือเรียน เกี่ยวกับเนื้อหาของหนังสือเรียน ครูประมาณร้อยละ 56.41 เห็นว่าเนื้อหาเหล่านั้นสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนในระดับปานกลาง แต่มีเนื้อหาไม่ครบถ้วนตามหลักสูตร บางเรื่องขาดรายละเอียดที่จำเป็น ขาดกิจกรรมเสนอแนะท้ายบท บทสรุป การพิมพ์ไม่ชัดเจน ภาพประกอบมีสี ภาควณวก หนังสืออ้างอิง และดัชนี นักเรียนส่วนใหญ่พอใจหนังสือเรียนที่ใช้อยู่พอสมควร เรื่องที่นักเรียนสนใจมากคือ เรื่องศาสนา และการดำเนินชีวิต นักเรียนต้องการให้ครูใช้หนังสือเรียนเป็นหลักและค้นคว้าเพิ่มเติมจาก

หนังสืออื่นประกอบและนักเรียนมีความคิดเห็นว่า เนื้อหาในหนังสือเรียนบางส่วนย่อเกินไปทำให้เข้าใจยากและต้องการให้หนังสือเรียนเพิ่มเติมส่วนประกอบที่สำคัญคือ มีตัวพิมพ์ชัดเจน บทสรุปแบบฝึกหัด หนังสืออ้างอิง และมีภาพประกอบที่มีสีเพิ่มมากขึ้น

ยุวดี เนียมสกุล (2523: 78-81) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การใช้หนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ของครูสังคมศึกษา เขตการศึกษา 1" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปฏิบัติกิจกรรมและการใช้หนังสือแบบเรียน "ประเทศของเรา" ในด้านกิจกรรมการเรียนการสอนของครูสังคมศึกษาและศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประสพการณ์ในการสอนและการอบรมการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 กับการใช้หนังสือแบบเรียนของครูสังคมศึกษา โดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นครูสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2522 จำนวน 92 คน จาก 52 โรงเรียนในเขตการศึกษา 1 และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละและโคสแควร์ ผลการวิจัยพบว่า แหล่งความรู้ที่ครูใช้ในการเตรียมการเรียนการสอนมากที่สุดคือหนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาของกรมวิชาการ รองลงมาได้แก่หนังสือคู่มือวิชาสังคมศึกษาของกรมวิชาการ วิธีการสอนที่ครูใช้ในการดำเนินการเรียนการสอนมากที่สุดคือ การบรรยายประกอบการซักถาม รองลงมาได้แก่การตั้งปัญหาแล้วให้นักเรียนหาทางแก้ไขปัญหานั้น ๆ การปฏิบัติกิจกรรมในการเรียนการสอน ครูสังคมศึกษาส่วนมากปฏิบัติกิจกรรมทั้ง 3 ขั้นตอนคือ ขั้นเตรียมการเรียนการสอนและขั้นดำเนินการสอน ครูใช้หนังสือเรียนสังคมศึกษาเกือบทั้งหมดและปานกลางชั้นวัดผลการเรียนการสอนครูใช้ปานกลาง การทดสอบความสัมพันธ์พบว่า ไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างครูสังคมศึกษาที่มีประสพการณ์ในการสอนต่างกับกับการใช้หนังสือแบบเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนครูที่ได้รับการอบรมและครูที่ไม่ได้รับการอบรมกับการใช้หนังสือแบบเรียนมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในขั้นเตรียมการเรียนการสอน ในขั้นดำเนินการเรียนการสอนและขั้นการวัดผลการเรียนการสอนกับการใช้หนังสือเรียนไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ในปีต่อมา อุไรวรรณ เอี่ยมประภัสสร (2523: 90-107) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่สอง" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา เปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียนสังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่สองที่ใช้ในปีการศึกษา 2522 ของกรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ โดยพิจารณาคุณสมบัติของหนังสือเรียน 3 ด้าน คือ สาระด้านความรู้ สาระด้านสติปัญญา และอุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในหนังสือเรียน ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามความคิดเห็นแก่ครู 76 คน นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 400 คน ในโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ รวม 20 โรงเรียนในกรุงเทพมหานคร แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยการหาค่าร้อยละ มีชัณมิเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนโดยใช้ค่า t ผลการวิจัยพบว่า เกี่ยวกับการใช้หนังสือเรียนนั้นครูใช้หนังสือเรียนเป็นหลักในการสอนเพียงบางชั่วโมงและค้นคว้าเรื่องราวจากหนังสืออ่านประกอบเพิ่มเติม เนื้อเรื่องตามหัวข้อในหนังสือเรียน วิธีใช้หนังสือเรียนครูสั่งให้นักเรียนอ่านหนังสือมาก่อนและครูอธิบายในชั้นเรียน นักเรียนส่วนใหญ่เห็นว่าเนื้อหาของหนังสือเรียนไม่สัมพันธ์กัน แต่มีเนื้อหาเกินกว่าที่หลักสูตรกำหนดและบางเรื่องขาดรายละเอียดที่จำเป็นไป ส่วนประกอบที่ครูต้องการให้มีในหนังสือเรียนที่สำคัญคือ กิจกรรมเสนอแนะทำยบ บทสรุป การพิมพ์ที่ชัดเจน ภาพประกอบที่มีสี ภาคผนวก หนังสืออ้างอิง ดัชนีและอภิธานศัพท์ นักเรียนส่วนใหญ่เห็นว่าหนังสือเรียนมีคุณภาพดี แต่เมื่อนักเรียนอ่านหนังสือเรียนแล้ว ต้องให้ครูอธิบายเพิ่มเติมทีหลัง จึงจะเข้าใจอย่างชัดเจนและต้องการให้ครูใช้หนังสือเรียนเป็นหลักในการสอนและเห็นว่าควรค้นคว้าเพิ่มเติมจากหนังสืออ่านประกอบ ซึ่งจะทำให้นักเรียนเรียนวิชาสังคมศึกษา เข้าใจดียิ่งขึ้น และมีความคิดเห็นว่าเนื้อหาในหนังสือเรียนบางส่วนย่อเกินไป ทำให้เข้าใจยาก ส่วนประกอบของหนังสือเรียนที่ต้องการให้มีเพิ่มขึ้นที่สำคัญคือ มีตัวพิมพ์ที่ชัดเจน บทสรุป แบบฝึกหัด หนังสืออ้างอิง และภาพประกอบที่มีสีธรรมชาติ

ในปีเดียวกันนี้ สุวิชา พูลเกษ (2523: 144-163) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่สาม ที่ใช้ในปีการศึกษา 2523 ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ โดยพิจารณาคุณภาพของหนังสือเรียน 5 ด้าน คือ คุณภาพในการจัดทำรูปเล่ม อุปกรณ์ช่วยในการเรียนการสอนในหนังสือเรียน ความสอดคล้องของหนังสือเรียนกับหลักสูตร สาระด้านความรู้และด้านสติปัญญา ผู้วิจัยมีวิธีดำเนินงาน 2 วิธีคือ วิเคราะห์คุณภาพของหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาโดยใช้เกณฑ์ที่ผู้วิจัยดัดแปลงจากแนวคิดที่นักการศึกษาได้เสนอไว้ ศึกษาความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับการใช้หนังสือเรียนและคุณภาพของหนังสือเรียนนั้น โดยใช้แบบสอบถามกับ

กลุ่มตัวอย่างที่เป็นครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่สาม 60 คน และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 400 คน จากโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนเอกชน 20 โรงเรียน ในกรุงเทพมหานคร วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละ มีชดเชยเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ t - test ผลการวิจัยพบว่า เกี่ยวกับการใช้หนังสือเรียน ครูใช้หนังสือเรียนเป็นหลักในการสอนทุกชั่วโมง และค้นคว้าจากหนังสืออ่านประกอบเล่มอื่นเพิ่มเติม เนื้อเรื่องตามหัวข้อในหนังสือเรียน และวิธีใช้หนังสือเรียนนั้นครูส่วนมากใช้วิธีอธิบายประกอบการซักถามเนื้อหาในหนังสือเรียน ปัญหาที่พบคือ เนื้อหาในหนังสือเรียนมีมากและกว้างเกินไป เวลาเรียนมีน้อยไม่ได้สัดส่วนกัน และขาดส่วนประกอบที่สำคัญคือ ไม่มีบทสรุป กิจกรรมเสนอแนะ แบบฝึกหัด ด้ชนี อภิธานศัพท์ และหนังสืออ้างอิง นักเรียนส่วนมากมีความพอใจในหนังสือเรียนที่ใช้พอสมควร เมื่ออ่านหนังสือเรียนแล้วนักเรียนต้องให้ครูช่วยอธิบายเพิ่มเติมเสมอ นักเรียนจึงต้องการให้ครูใช้หนังสือเรียนเป็นหลักและค้นคว้าจากหนังสืออื่นประกอบและนักเรียนมีความคิดเห็นว่า เนื้อหาในหนังสือเรียนบางส่วนการอธิบายไม่ชัดเจนพอ และบางส่วนย่อเกินไปทำให้เข้าใจยากและต้องการให้หนังสือเรียนเพิ่มเติม ส่วนประกอบที่สำคัญคือ มีบทสรุป ตัวพิมพ์ชัดเจนและภาพประกอบที่มีสีสันสวยงาม ความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียนในด้านคุณภาพในการจัดทำรูปเล่ม อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในหนังสือเรียน ความสอดคล้องของหนังสือเรียนกับหลักสูตรและสาระด้านความรู้ พบว่าครูและนักเรียนมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่ามีคุณภาพอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนใหญ่สาระด้านสติปัญญาครูเห็นว่าอยู่ในระดับปานกลาง แต่ นักเรียนเห็นว่าอยู่ในระดับดี การเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียน ในด้านคุณภาพในการจัดทำรูปเล่ม ความสอดคล้องของหนังสือเรียนกับหลักสูตร สาระด้านความรู้และสาระด้านสติปัญญา ปรากฏว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนความคิดเห็นในด้านอุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนในหนังสือเรียนไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2.1.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการสอนศีลธรรมและการสอนสังคมศึกษาในสถานศึกษา

อารยา เกษมณี (2518: 66-85) ได้นำการวิจัยเรื่อง "ปัญหาการสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาทั่วไปเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญในกรุงเทพมหานคร เพื่อหาแนวทาง

ในการปรับปรุงการเรียนการสอนวิชาศิลปะธรรมในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยใช้แบบสอบถามกับผู้บริหารโรงเรียน 20 คน ครูผู้สอนวิชาศิลปะธรรม ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย 34 คน และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย 400 คน ในโรงเรียนรัฐบาล 10 แห่ง โรงเรียนราษฎร์ 10 แห่ง รวม 20 โรงเรียน และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้มัลติเมตริกและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า ในเรื่องแบบเรียนครูและนักเรียนเห็นพ้องกันว่าแบบเรียนมีเนื้อหาแคบ ภาพประกอบในแบบเรียน คำถาม แบบฝึกหัดและข้อเสนอแนะเป็นปัญหามากเกี่ยวกับวิธีสอน ครูมีความคิดเห็นว่าการจัดเนื้อหาและอุปกรณ์ให้สัมพันธ์กัน การกระตุ้นให้นักเรียนสนใจและแสดงความคิดเห็นเป็นปัญหามาก

วันดี วัฒนภพประสิทธิ์ (2518: 64-69) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ปัญหาการสอนศิลปะธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาทั่วไปเกี่ยวกับการสอนศิลปะธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการเรียนการสอนวิชาศิลปะธรรมในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามไปยังผู้บริหาร 18 คน ครูผู้สอนศิลปะธรรม 40 คน และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น 368 คน ในโรงเรียนรัฐบาล 10 แห่ง และโรงเรียนราษฎร์ 10 แห่งในเขตการศึกษา 1 และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ มัลติเมตริกและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า ครูและนักเรียนเห็นพ้องต้องกันว่าเอกสารประกอบการเรียนการสอนศิลปะธรรม เป็นปัญหามาก สำหรับผู้บริหารมีความเห็นว่าแบบเรียนมีปัญหาพอประมาณ

พรเสชา ศุลาภิรักษ์ (2518: 117-126) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การสอนวิชาศิลปะธรรมในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษา" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคของการเรียนการสอนวิชาศิลปะธรรมที่อาจารย์และนักศึกษาในวิทยาลัยครู ประสบอยู่ตลอดจนความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของอาจารย์และนักศึกษาเกี่ยวกับการปรับปรุงการเรียนการสอนวิชาศิลปะธรรมในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษา เพื่อให้ผลการวิจัยเป็นแนวทางในการปรับปรุงการเรียนการสอนตำราเรียนและหลักสูตรวิชาศิลปะธรรมให้เหมาะสมกับความต้องการของอาจารย์และนักศึกษาต่อไป โดยใช้แบบสอบถามกับอาจารย์ผู้สอนวิชาศิลปะธรรมทุกคนในวิทยาลัยครู 10 แห่ง รวม 23 คน และนักศึกษาครูระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษาปีที่ 2 ในวิทยาลัยครูทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวม 10 แห่ง จำนวน 400 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ มัลติเมตริกและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษายังมี

ตำราเรียนที่ไม่แน่นอน ส่วนใหญ่ใช้ตำราเรียนที่แต่ละวิทยาลัยจัดทำขึ้นและหนังสือประกอบการเรียนการสอนเกี่ยวกับศิลปกรรมในท้องสมุคยังมีไม่มากพอที่จะบริการให้อาจารย์และนักศึกษาได้ทั่วถึง

จินดา อาจินสมาจาร (2522: 84-94) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ปัญหาการสอนจริยธรรมชั้นประถมศึกษาปีที่หนึ่งและสองในเขตการศึกษา 2" โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อจะศึกษาปัญหาและรวบรวมความคิดเห็น ข้อเสนอแนะของครูชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2 ในการจัดจริยศึกษาในโรงเรียนเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงการเรียนการสอนจริยธรรมในเขตการศึกษา 2 โดยใช้แบบสอบถามกับครูจริยศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2 ในโรงเรียนประถมศึกษาของเขตการศึกษา 2 ซึ่งเป็นตัวอย่างประชากร จำนวน 106 คน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาค่าร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่าปัญหาด้านหลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตรมีปัญหามากในเรื่องหลักสูตรยังไม่สอดคล้องกับท้องถิ่นและเอกสารประกอบหลักสูตรยังไม่เพียงพอและครูจริยศึกษาได้เสนอแนะการแก้ไขปรับปรุงการจัดจริยศึกษาในโรงเรียน คือการปรับปรุงหลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น เป็นสิ่งจำเป็นมาก

พูนสิน จันทรวงศ์ (2522: 87-92) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูและนักเรียนเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย" โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของครูผู้สอนและนักเรียนเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และเพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายระหว่างครูผู้สอนและนักเรียน โดยใช้แบบสอบถามกับครูผู้สอนวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม 36 คน นักเรียน 160 คน ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย 36 แห่ง ในเขตกรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียง ทั้งโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ และวิเคราะห์ข้อมูลโดยคิดหาค่าร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบค่าซี แล้วแสดงผลของการวิจัยในรูปแบบความถี่ตาราง ผลการวิจัยพบว่า เกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนวิชามนุษย์กับสิ่งแวดล้อม พบว่าปัญหาสำคัญคือ ขาดตำราเรียนและหนังสืออ่านประกอบที่มีคุณภาพ เกี่ยวกับความต้องการ ครูผู้สอนต้องการแบบเรียนที่มีเนื้อหาถูกต้องสมบูรณ์มากที่สุด

ปรารภสุวรรณม อคติโค (2523: 109-118) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของครูสังคัมศึกษา ผู้บริหารการศึกษา และศึกษานิเทศก์เกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาสังคัมศึกษาตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูสังคัมศึกษา ผู้บริหารการศึกษา และศึกษานิเทศก์วิชาสังคัมศึกษาเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาสังคัมศึกษา ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 ในเรื่องหลักสูตรสังคัมศึกษาลดับพุทธศักราช 2521 ในเรื่องจุดมุ่งหมายของวิชาสังคัมศึกษา การวัดและประเมินผล เพื่อหาข้อบกพร่อง และข้อเสนอแนะเป็นแนวทางในการปรับปรุงการเรียนการสอนสังคัมศึกษา ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยใช้แบบสอบถามกับครูสังคัมศึกษาจำนวน 132 คน ในโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ รวม 20 แห่ง ในกรุงเทพมหานคร ผู้บริหารการศึกษา จำนวน 80 คน และศึกษานิเทศก์วิชาสังคัมศึกษาในทุกเขตการศึกษา จำนวน 40 คน ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์หาค่าร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต (\bar{X}) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และค่าที (t - test) แล้วนำเสนอบริการข้อมูลในรูปแบบตารางและอธิบายประกอบ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาในด้านกระบวนการเรียนการสอนวิชาสังคัมศึกษาพบว่า การเรียนการสอนส่วนใหญ่ ครูผู้สอนยึดถือตำราเรียนมากเกินไป เนื้อหาของหนังสือเรียนเป็นแบบนุกรณาการ ซึ่งมีแต่ความสับสนและผิดพลาดบางตอน การเรียงลำดับก่อนหลังยังไม่ดี และครูผู้สอนส่วนมากสอนตามหนังสือ

2.2 งานวิจัยต่างประเทศ

2.2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์หนังสือเรียน

แมรี แอนเดอร์เซน (Mary Andersen 1979: 536-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "An Analysis of the Treatment of Ethics in Selected Speech Communication Textbooks" มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาสถานะของการปฏิบัติด้านจริยธรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียนการใช้คำพูดเพื่อการติดต่อสำหรับหลักสูตรพื้นฐาน กลุ่มตัวอย่าง คือ หนังสือแบบเรียนจำนวน 18 เล่ม การวิจัยได้ดำเนินการวิจัย แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือขั้นที่หนึ่งเป็นการให้อรรถาธิบายเกี่ยวกับ "การปฏิบัติด้านจริยธรรม" ขั้นที่สองเป็นการวิเคราะห์ "การปฏิบัติด้านจริยธรรม" และขั้นที่สามเป็นการประเมินผลข้อเขียนของผู้เขียนหนังสือเรียนเกี่ยวกับการปฏิบัติด้านจริยธรรม หนังสือเรียนที่จำแนกว่ามีเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิบัติด้านจริยธรรมสูงสุด จำนวน

5 เล่ม ประเภทเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิบัติด้านจริยธรรมปานกลาง จำนวน 10 เล่ม และที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิบัติด้านจริยธรรมต่ำสุดมีจำนวน 3 เล่ม ผลของการวิจัยพบว่า มโนทัศน์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติด้านจริยธรรมนั้นมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผู้เขียนหนังสือเรียนที่จัดอยู่ในประเภทสูงสุดได้เสนอแนวทางปฏิบัติด้านจริยธรรม ในลักษณะที่ต่อเนื่องกัน และได้มีการบูรณาการความคิดเกี่ยวกับด้านจริยธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ ให้เข้ากับทฤษฎีของการคิดต่อ กรณีนี้สามารถอธิบายได้ถึงพื้นฐานของปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมที่สามารถสังเกตและรู้สึกได้ ตลอดจนได้แสดงว่าอยู่ร่วมกับขบวนการคิดต่อกับ หนังสือเรียน

ทั้ง 18 เล่ม วางแนวพื้นฐานด้านจริยธรรมที่อยู่บนคุณค่าและวัฒนธรรมประชาธิปไตย ในด้านการนำเอาแนวคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการพูดนั้นมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ โดยทั่วไป หนังสือเรียนที่ได้รับการจัดให้อยู่ในประเภทสูงสุด ได้อธิบายความคิดเห็นเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่ผู้เขียนได้พยายามสอดแทรกไปในเนื้อหาว่ามีความสำคัญต่อการปฏิบัติด้านจริยธรรมอย่างไร สิ่งที่เห็นได้ชัดว่ามีผลต่อเนื้อหาคือสิ่งที่ผู้อ่านสามารถตีความได้ในแง่ของจริยธรรมที่เป็นประชาธิปไตยนั้นคือความคิดของปัจเจกบุคคลที่กลั่นกรองดีแล้ว หรือคุณค่าที่รู้จักอยู่ทั่วไปหรือหลักการที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม หนังสือเรียนแตกต่างกันในด้านความเข้าใจและขอบเขตของเนื้อหาด้านจริยธรรมที่ปรากฏในหนังสือ สิ่งที่กล่าวมาแล้วได้ปรากฏให้เห็นจากการใช้มาตรฐานในการคัดเลือกทั้ง เป้าหมายและวิธีการได้แก่ ตัวเลือกทั้งหลายที่เกี่ยวกับการติดต่อ (Communication Act) หนังสือเรียนจำนวน 12 เล่ม ที่ได้รับการคัดเลือกว่ามีมาตรฐานของการเสนอเนื้อหาจริยธรรมที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งตรงกันกับตัวเลือกของทั้ง เป้าหมายและวิธีการ (End and Means) ความจริงหนังสือเรียนทั้งหมดได้รวบรวมเรื่องความซื่อสัตย์ (Honesty) หรือ จริยธรรมที่เป็นสัจย์จริง ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในตัวข้อวิธีการ (Means) ได้แต่สิ่งที่กล่าวมาแล้วเป็นเพียงแรงเสริมข้อเท็จจริงที่ว่า ประชาธิปไตยถูกมองในแง่ขบวนการหนึ่งที่ใช้ในการแก้ปัญหาโดยการใช้ขบวนการ (Procedures) หรือวิธีการ (Means) ที่ช่วยหมั่นข้อเท็จจริงง่ายขึ้นในการติดต่อ หนังสือเรียนหลายเล่มประสบความสำเร็จล้มเหลวในการวางเป้าหมายที่ต้องการมีหนังสือเรียนจำนวน 5 เล่ม ที่วิเคราะห์แล้วพบว่าล้มเหลวในการเสนอเนื้อหาที่เป็นมาตรฐานในการส่งเสริมจริยธรรมด้านประชาธิปไตย และหนังสือเรียนทั้งหลายแตกต่างกันอย่างมากในเรื่องของความลึกของการพัฒนาการ (Depth of Development) ความถูกต้อง (Soundness) หรือคุณสมบัติที่เพียงพอจะจัดเข้ามาตรฐาน

ได้ (Adequacy of standards) มาตรฐานในเรื่องความซื่อสัตย์หรือการพูดความจริงที่สอดคล้องกับวิธีการ (Means) อย่างยิ่งกับการสร้างเสริมในระดับที่ต่างกันของหนังสือเรียนจำนวน 18 เล่ม หนังสือเรียนจำนวน 13 เล่ม ที่เกี่ยวกับมาตรฐานของสวัสดิภาพที่ดีที่สุด (Best Welfare) สำหรับทุกคนและสามารถนำไปใช้กับเป้าหมาย (Ends) ได้พบว่าหนังสือเรียนทั้งหลายแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างยิ่งในเรื่องของควมลึกด้านพัฒนาการ ซึ่งก็จะเป็นจริงสำหรับหนังสือเรียนดังกล่าวที่ยึดติดกับความละเอียดลึกซึ้ง และสถานการณ์ที่ยากกับการตัดสินใจด้านจริยธรรมได้แก่ ปัญหาที่ว่า จะตัดสิน "ความดี" อย่างไร ขอบเขตแค่นี้

สตีเฟน มาร์ค พูซี (Stephen Mark Pusey 1981: 4391-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "The Urban Reinterpretation of American History : A Content Analysis of Senior High School American History Textbooks" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบรรยายลักษณะสังคมเมืองของนักประวัติศาสตร์สังคมเมืองชาวอเมริกันที่ปรากฏในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์อเมริกันที่พิมพ์ขึ้นในรอบ 10 ปี ที่ผ่านมา เกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินสร้างขึ้นโดยการนำข้อมูลจากการวิเคราะห์งานสำรวจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เชิงสังคมเมือง 8 เรื่อง ที่พิมพ์ตั้งแต่ปี 1963 ผู้วิจัยได้นำมาปรับปรุงแล้วสร้างแนวทางในการวิเคราะห์ (Categories of Analysis) มีทั้งหมด 4 ชั้นคือ การนำเสนอเรื่องราวที่เขียนขึ้น (Organizational Presentation) ขบวนการในการสร้างสังคมเมือง (The urbanization Process) สภาวะการเป็นผู้นำของสังคมเมือง (The Urban Leadership) และปัญหาของสังคมเมือง ผลการวิจัยพบว่า ขณะที่ผู้เขียนหนังสือเรียนและนักประวัติศาสตร์เชิงสังคมเมืองต่างบรรยายลักษณะของเมืองใหญ่ (City) ในหัวข้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน เช่น การสร้างสังคมเมือง (Suburbanization) การวางผังเมือง (Urban Planning) การย้ายถิ่นของประชากร (Population Mobility) การปฏิรูปสังคมเมือง (Urban - Led Reform) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Cultural Transformation) และการอุตสาหกรรม (Industrialization) ผู้เขียนหนังสือเรียนประสบความสำเร็จในการที่จะอภิปรายอย่างต่อเนื่องในเรื่องของเมืองที่เปรี๊ยะเสมือนศูนย์กลางการพัฒนาชาติและการสร้างสังคมเมือง เช่นเดียวกับการปฏิบัติ ผู้เขียนหนังสือเรียนสามารถจับเนื้อหาของการสร้างสังคมเมืองได้ตรงประเด็นเมื่อเขาได้บรรยายบทบาทของเมืองใหญ่ (City) ในฐานะที่เป็น

ตัวการการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม ผู้เขียนยังได้เสนอกิจกรรมในแนวทางของการปฏิรูปที่เกี่ยวกับสิทธิพลเมือง (Civil Right) แรงงาน (Labor) และการต่อสู้ของอาณานิคม (Colonial Struggle) เพื่อความเป็นอิสระในการกระทำดังกล่าวนี้เป็นการต่อต้านการมีสังคมเมืองเป็นศูนย์กลาง (Urban Centered Protests) อย่างไรก็ตามสภาวะการเป็นผู้นำของสังคมเมืองในการพัฒนาดินแดนชายฝั่งแม่น้ำ (Hinterland Development) การปรับปรุงภายใน (Internal Improvements) และการปฏิรูปเพื่อความก้าวหน้า (Progressive Reform) ต่างเป็นหัวข้อที่ผู้เขียนมิได้หยิบยกนำมากล่าวเน้นเลยโดยทั่วไป ในหนังสือเรียนผู้เขียนบรรยายลักษณะของเมือง (City) เพียงว่ากำลังเผชิญกับปัญหาที่แก้ไขไม่ได้

กามาร์ วาฮิด บาลอช (Qamar Wahid Baloch 1981: 5079-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "An Analysis of the Portrayal of American Indians in United States History Textbooks 1960 - 1980" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการบรรยายลักษณะของอเมริกันอินเดียนในหนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์อเมริกัน ซึ่งพิมพ์และใช้เรียนระหว่างปี ค.ศ. 1960 - 1980 ของโรงเรียนในเมืองฟิตสเบิร์กและโรงเรียนประจำอำเภอแอลสัน (เพนซิลวาเนีย) กลุ่มตัวอย่าง เป็นหนังสือเรียนจำนวน 23 เล่ม หนังสือเรียนจำนวน 10 เล่ม พิมพ์ขึ้นระหว่างปี ค.ศ. 1960 - 1969 อีก 13 เล่ม พิมพ์ขึ้นภายหลังปี ค.ศ. 1969 ซึ่งเขียนขึ้นจากผู้เขียนคนเดียวกัน วิธีดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์อย่างละเอียดในด้านความเปลี่ยนแปลงของเนื้อหา (Content Changes) เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์คือ เกณฑ์ในการวิเคราะห์ซึ่งพัฒนามาจากเกณฑ์ของสมาคมการศึกษาแห่งชาติ (The Nation Education Association) และเกณฑ์ในการจำแนกหัวข้อเรื่องของสภาการศึกษาของมลรัฐอิลลินอยส์ (The Illinois State Board of Education) ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาในหนังสือเรียนที่บรรยายลักษณะของชาวอเมริกันอินเดียนนั้นมีรายละเอียดที่เชื่อถือได้มากกว่า (More Reliable) และให้ข้อเท็จจริงมากกว่า (More Factual) และมีความสมดุล กับเนื้อหาในหนังสือเรียนที่พิมพ์ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1969 มากกว่าเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับหนังสือที่พิมพ์ขึ้นก่อนหน้านั้น ถึงแม้ว่าภาพจน์ของอินเดียนแดง และหัวข้อเรื่อง (Topics) จะไม่เปลี่ยนไปมากนักในระหว่างปี ค.ศ. 1960 - 1980 ผู้เขียนบางคนได้เพิ่มเนื้อหาที่ครอบคลุมเกี่ยวกับหัวข้อเดิม เช่นเดียวกับรวมหัวข้อใหม่ที่กล่าวถึงสถานภาพด้านสังคมและเศรษฐกิจของ

อเมริกันอินเดียในระยะปลายปี ค.ศ. 1960 นอกจากนี้ผู้เขียนได้เพิ่มความคาดหวังของชาวอเมริกันอินเดียในเรื่องของสิทธิของพลเมืองในยุคสมัยนั้นของอเมริกา นอกจากนี้การวิเคราะห์พบว่า ผู้เขียนหนังสือเรียนได้ตอบสนองความสนใจและเกณฑ์ของสมาคมทางการศึกษาและตระหนักถึงปัญหาที่กล่าวในเรื่องกลุ่มเชื้อชาติที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งได้สะท้อนออกมาเป็นกฎหมายที่เรียกว่า "The Federal Ethics Heritage Studies Act of 1969" และการบรรยายลักษณะของชาวอเมริกันอินเดียระหว่างปี ค.ศ. 1960 - 1980 ยังมีข้อบกพร่องหลายจุดด้วยกัน ข้อผิดพลาดมากที่สุดคือการบรรยายเรื่องเกี่ยวกับชาวอเมริกันอินเดียอย่างขาดความต่อเนื่องและไม่สมบูรณ์ซึ่งเป็นข้อด้อยในการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อความเข้าใจ ข้อบกพร่องอีกประการหนึ่งคือ วิธีการ (Approach) ที่ผู้เขียนใช้ในการบรรยายการบรรยายพื้น สงครามและข้อขัดแย้งระหว่างอินเดียเผ่าต่าง ๆ และสภาวะภูมิศาสตร์การเมืองของคนผิวขาวนั้น เป็นไปในแนววัฒนธรรมเชิงภูมิศาสตร์ (Geocultural) มากกว่า

2.2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการจัดรูปเล่มของหนังสือเรียน

ดาเฮีย อับเดล-ฮามิด ดาวันด์ (Tahia Abdel-Hameed Dawound 1982: 2953-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "How Egypt and the United States Portray Each Other : Changes in World History Textbooks 1960 - 1980" มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือเรียนประวัติศาสตร์โลกของประเทศทั้งสองได้สะท้อนให้เห็นภาพทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของกันและกันอย่างไร กลุ่มตัวอย่างเป็นหนังสือเรียนประวัติศาสตร์โลกระดับ 10 ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในประเทศอียิปต์และประเทศสหรัฐอเมริกา การวิเคราะห์เน้นประเด็นต่อไปนี้ ประเทศอียิปต์และประเทศสหรัฐอเมริกาสะท้อนภาพของกันและกันอย่างไร ลักษณะของภาพที่บรรยายได้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาอย่างไร ทัศนคติในเรื่องที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแต่ละประเทศซึ่งนำเสนอในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์โลกอย่างไรบ้าง มีวิธีดำเนินการวิจัยคือ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาในด้านปริมาณและคุณภาพ (Quantitative and Qualitative Content Analysis) เพื่อศึกษาหัวข้อเรื่อง (Topics) และหัวข้อย่อย (Subtopics) ที่ผู้เขียนเสนอไว้และลักษณะการดำเนินเรื่อง (Nature of Treatment) ประโยคในการอธิบาย (Context) ไม่ว่าจะเป็นประโยคบอกเล่าหรือประโยคคำถาม เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาในด้านที่

เกี่ยวข้องกับการอธิบายทางการเมือง (Political Context) และความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศในหนังสือเรียนที่พิมพ์ก่อนและหลังปี ค.ศ. 1970 - 1971 และหาจำนวนของอคติที่มีอยู่ในหนังสือประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแต่ละชาติได้มีการวิเคราะห์ตามพื้นฐานของสิ่งต่อไปนี้ คือ สัดส่วนของประโยคที่ทำให้ผู้อ่านหรือผู้เรียนเข้าใจผิดและไม่ถูกต้อง สัดส่วนของการตัดสินเกี่ยวกับคุณค่าด้านลบ การเว้นหัวข้อเรื่องและหัวข้อย่อยบางหัวข้อ การคัดเลือกจำนวนและการนำเสนอด้านกราฟิก (Graphic) โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปถ่าย (Photos) ผลการวิจัยพบว่า การให้ข้อมูลของหนังสือเรียนบางเล่มที่พิมพ์ใช้ในโรงเรียนของสหรัฐอเมริกา มีรายละเอียดบางตอนถูกต้องแต่ทำให้ผู้อ่านหรือนักเรียนเข้าใจผิดได้ มีประโยคที่เป็นการตัดสิน ซึ่งให้คุณค่าทางด้านลบ (Negative Value Judgment Statement) มีหลายประโยคที่ไม่ถูกต้องเกี่ยวกับหัวข้อเรื่องและหัวข้อย่อยบางข้อ นอกจากนี้ผู้เขียนหนังสือเรียนได้เว้นที่จะเสนอหัวข้อย่อยและมีข้อบกพร่องในการนำเสนอด้านกราฟิก โดยเฉพาะรูปถ่ายเหมาะสมกับเนื้อหาในหนังสือเรียนของสหรัฐอเมริกา ประเทศอียิปต์ถูกวาดภาพว่าเป็นประเทศในแถบทะเลทรายที่ค่อยพัฒนาช้าหลังและยากจนที่มีชาวนาและประชากรที่ไม่ได้รับการศึกษาจำนวนมาก สำหรับหนังสือเรียนที่ใช้ในประเทศอียิปต์ก็มิได้รวบรวมภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมหรือประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของสหรัฐอเมริกา ประวัติศาสตร์ของสหรัฐอเมริกาตามหัวข้อเรื่องที่มีในหนังสือเรียนของนักเรียนระดับ 10 นั้นนักเรียนอียิปต์ไม่สามารถเข้าใจได้เลย เพราะมีหัวข้อย่อยที่มีได้มีความต่อเนื่องกันอย่างสมบูรณ์ (Fragmentation) และยังเป็นเพราะว่าหนังสือเรียนดังกล่าวครอบคลุมเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์เพียงแคปี ค.ศ. 1800 เท่านั้น เนื้อหาในหนังสือเรียนที่พิมพ์ในประเทศอียิปต์วิชาประวัติศาสตร์โลกได้มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมากจากปี ค.ศ. 1965 ถึงปี ค.ศ. 1980

มาร์ค สตีเวน ฮิลเจนดอร์ฟ (Mark Steven Hilgendrof 1982: 2624-A)

ได้ทำการวิจัยเรื่อง "Revisionist Interpretation of Slavery in Senior High School American History Textbooks" มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ เพื่อวิเคราะห์เกี่ยวกับการบรรยายเรื่องราวคนผิวดำในหนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษา เพื่อพัฒนารูปแบบทางประวัติศาสตร์ (Historiographical Model) สำหรับประเมินการบรรยายสภาพการเป็นทาสในหลาย ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้เกิดความมั่นใจ

อย่างแจ่มแจ้ง และสะท้อนอารมณ์เกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตของคนผิวดำในประวัติศาสตร์อเมริกัน มีวิธีดำเนินการวิจัยคือ บทที่หนึ่ง ผู้วิจัยได้เสนอทยอยต่าง ๆ ของงานวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนที่ได้กระทำมาแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปัญหามากมายของผู้เขียนในการบรรยายของผู้เขียนในการบรรยายสภาพของคนผิวดำในประวัติศาสตร์อเมริกัน บทที่สอง เป็นบทที่เสนอการบรรยายนำทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องทาสและสรุปว่านักประวัติศาสตร์ทั้ง 3 ท่าน ได้แก่ อุลริช บี พิลลิป (Ulrich B. Phillip) เคนเนท สแตมป์ (Keneth Stamp) และยูจีน เจโนวีส์ (Eugen Genovese) ได้เสนอข้อมูลที่ละเอียดเกี่ยวกับเรื่องทาส บทที่สาม และบทที่สี่ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์หนังสือเรียนเก่าและหนังสือเรียนที่พิมพ์ขึ้นเพื่อวิเคราะห์รายละเอียดในเนื้อหาที่ผู้เขียนเสนอตรงกับประเด็น 3 ข้อ ที่ผู้วิจัยต้องการประเมินหรือไม่ ในท้ายบทแต่ละบท ผู้วิจัยได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับหนังสือเรียนแต่ละกลุ่มโดยเน้นหนักในด้าน เปรียบเทียบ (Comparison) และเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่าง (Contrast) ของหนังสือเรียนแต่ละเล่มที่บรรยายชีวิตของคนผิวดำขณะที่เป็นทาส ผู้วิจัยได้เขียนโครงร่าง (Outlined) ปัญหาที่ทำทนายนักประวัติศาสตร์ ตลอดจนผู้เขียนหนังสือเรียนในการปรับปรุงรายละเอียดเกี่ยวกับการเป็นทาสของคนผิวดำให้ละเอียดขึ้น ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ให้ความสนใจเฉพาะที่ความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งผู้เขียนหนังสือเรียนจะต้องใช้เกี่ยวโยงในการเล่าถึงประสบการณ์ชีวิตของคนผิวดำและตระหนักว่ารายละเอียดต่าง ๆ ของการบรรยายเกี่ยวกับเรื่องทาสในหนังสือเรียนปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ผลการวิจัยพบว่า จากปี ค.ศ. 1900 ถึง 1950 ประวัติศาสตร์ทางการเมืองและการทหารได้รับการเน้นเด่นชัดมากในหนังสือเรียนประวัติศาสตร์ของชั้นมัธยมศึกษาและเป็นเช่นนี้มาตลอดจนกระทั่งประวัติศาสตร์เชิงสังคมและวัฒนธรรมได้เข้ามามีบทบาทในหนังสือเรียนด้วยประเด็นสำคัญที่เพิ่งเล็งถึงประสบการณ์ชีวิตของคนผิวดำ ความล้มเหลวของนักวิชาการ และนักประวัติศาสตร์ตลอดจนลักษณะที่ใช้ซึ่งปรากฏในการบรรยายเกี่ยวกับทาสผิวดำในหนังสือเรียนและความล้มเหลวที่กล่าวมานี้เป็นระยะเวลา 10 - 20 ปี ผู้เขียนหนังสือเรียนซึ่งวางโครงเรื่องเพื่อการโต้แย้งเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเป็นทาสมักจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตในไร่ แต่เพิ่งเล็งตรงประเด็นของทัศนคติของคนผิวดำที่มีต่อนาย ผู้คุมทาส เพื่อนทาสด้วยกันหรือสภาพของทาสมีน้อยมาก

กิตา ซูชิลลา วูซิง (Gita Sushila Wuesinghe 1979: 4881-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "The Treatment of Population Concepts in Social Studies and Biology Secondary School Textbooks in Florida : A Content Analysis

and Survey of Teachers." มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาถึงปริมาณและคุณภาพของเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องประชากรในหนังสือเรียนระดับมัธยมศึกษาในมลรัฐฟลอริดาและเพื่อค้นหาถึงขอบเขตของเนื้อหาที่ครูนำไปใช้สอนในห้องเรียน หนังสือเรียนที่นำมาวิเคราะห์เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของประเทศสหรัฐอเมริกา ชีววิทยา สังคมศึกษาทั่วไป ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์โลกในระดับ 7 - 12 การคัดเลือกหนังสือเรียน เพื่อนำมาวิเคราะห์นี้กระทำโดยคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชานั้น ๆ โดยมีเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกว่า หนังสือเรียนเหล่านั้นจะต้องใช้กันอย่างกว้างขวางที่สุดและมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องประชากรมากที่สุด กลุ่มตัวอย่างประชากร เป็นครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ของสหรัฐอเมริกา ชีววิทยา สังคมศึกษาทั่วไป ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์โลกในโรงเรียนรัฐบาลในมลรัฐฟลอริดา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแบบสอบถามและการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือเรียนแบบจำแนกประเภท (Checklist of Categories) ซึ่งสร้างขึ้นโดยอาศัยมาตรฐานกลุ่มหนึ่งที่ได้คัดเลือกมา มาตรฐานนี้ประกอบด้วย การรวบรวมข้อมูล (Inclusion of Materials) ความกว้างขวางเนื้อหา (Comprehensiveness) ความเป็นจริง (Realism) ความเป็นเอกภาพ (Unity) ความถูกต้องเที่ยงตรง (Accuracy) ความสมดุลของเนื้อหา (Balance) แนวโน้มที่มีต่อการเรียนแบบสืบสอบ (Inquiry) เนื้อหาที่สอดคล้องกับชีวิตจริงของนักเรียน (Relevance to Student) ผลของการวิเคราะห์เนื้อหาพบว่า แม้ว่าเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องประชากรจะมีอยู่ในหนังสือเรียนทั้งหมดที่ทำการศึกษาก็ตาม แต่โดยทั่วไปแล้วไม่ได้มีการจัดเนื้อหาไว้อย่างเป็นระบบในลักษณะที่จะช่วยส่งเสริมความเข้าใจในเรื่องความเคลื่อนไหวด้านประชากร (Population Dynamics) ข้อมูลพื้นฐานทางด้านประชากรของโลกและในภูมิภาคบางแห่งของโลก แต่จะมีลักษณะที่กระจัดกระจายกันตามหนังสือเรียนส่วนมาก มโนทัศน์ทางด้านประชากรศึกษาที่สำคัญ ๆ มีการใช้หรืออธิบายกันน้อย หนังสือเรียนต่าง ๆ ให้นื่อนหาน้อยหรือเกือบจะไม่มีเลยเกี่ยวกับมโนทัศน์ด้านประชากร เช่น เรื่องของประชากรที่อยู่ในชนบท โครงสร้างเรื่องอายุและเพศ นโยบายทางด้านสาธารณสุขและประชากร วิธีการแก้ไขปัญหาด้านประชากรทั้งที่เป็นอยู่และที่เสนอมา ระบบนิเวศวิทยาและทฤษฎีทางด้านประชากร เนื้อหาทางด้านประชากรมีพบอยู่ภายใต้หัวข้อเรื่องต่าง ๆ และตามปกติแล้วจะพบ อยู่ในแบบที่เป็นการพรรณนาความและแสดงข้อเท็จจริงมากกว่าข้อสรุป กฎเกณฑ์และสมมติฐานที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวด้านประชากรมักไม่ค่อยชัดเจนแจ่มแจ้ง การโยงเนื้อหาทางด้านประชากรให้เข้ากับชีวิตของนักเรียนมักจะปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนกันน้อย นอกจากนี้นักเรียนยังไม่ได้รับกา

ส่งเสริมให้มีบทบาทในการแสดงออกและการค้นหาวิธีแก้ปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับประชากร

2.2.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการใช้หนังสือเรียนและคุณภาพของหนังสือเรียน

แซมมวล โรเบิร์ต เมลล์ (Samuel Robert Bell 1977: 3460-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "Social Studies Texts Materials as a Resource for Reflective Inquiry : A Content Analysis." มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาว่าวัสดุสารวิชาสังคมศึกษาประเภทหนังสือเรียนสำหรับครูได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะพิเศษ (Characteristics) ที่จำเป็นในการถามแบบสะท้อนกลับหรือไม่ โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และสุ่มตัวอย่างแบบแยกชั้น (Stratified Random Sample) หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาจำนวน 185 เล่ม และผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือคือระบบการวิเคราะห์การถามแบบสะท้อนกลับ (The Reflective Inquiry Analysis System) ประกอบด้วยแนวทางการตัดสินใจ 5 ข้อ ดังนี้ เนื้อหาที่ได้จากขอบเขตของปัญหา (Problematic Area) เนื้อหาที่แนะนำให้ เป็นปัญหาปัจจุบัน (Current Problem) ข้อมูลและกลวิธีในการแก้ปัญหาที่แนะนำให้ คุณค่าของความหมายที่แสดงให้เห็นซึ่งได้มาจากการสำรวจ การนำไปประยุกต์ใช้ได้ (Application) ผู้วิจัยได้วัดค่าความเชื่อมั่นของระบบวิเคราะห์นี้ก่อนทำการวิเคราะห์จริง ได้ค่าความเชื่อมั่น 90 เปอร์เซ็นต์ ($p < .01$) วิธีการวิเคราะห์ที่มีดังนี้คือ สุ่มตัวอย่างแบบง่าย ข้อย่อยของหนังสือเรียนแต่ละเล่มให้ได้ 10 เปอร์เซ็นต์ของหนังสือเรียน สำหรับหนังสือเล่มเล็ก (Pamphlet) ที่มีเนื้อหาสั้นกว่า สุ่มตัวอย่างให้ได้ข้อย่อยอย่างน้อย 3 ข้อ รวมแล้วให้ได้อย่างน้อย 10 หน้า ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อย่อยต่าง ๆ ด้วยการอ่านแล้วให้คะแนน ผลการวิจัยพบว่า วัสดุสารประเภทหนังสือเรียนมิได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของการถามแบบสะท้อนกลับ โดยที่ไม่ได้คำนึงถึงข้อย่อย (Subsection) ของวัสดุสารต่าง ๆ ที่ศึกษามาแล้ว คะแนนไม่เกิน 2.50 และคะแนนของวัสดุสารจำนวนสามในสี่ของวัสดุสารทั้งหมด มีคะแนนเฉลี่ยต่ำกว่า 2.50 มีความแตกต่างระหว่างข้อย่อยเหล่านี้ แต่สิ่งเหล่านี้เป็นระดับของความไม่เพียงพอ (Inadequacies) เท่านั้น

ริคาร์โด จีซัส เปเรซ (Ricardo Jesus Perez 1979: 730-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "A Quantitative Analysis in The Treatment of The Mexican American in State Adopted Texas History Textbooks." มีวัตถุประสงค์เพื่อ

วิเคราะห์เชิงปริมาณในแง่ของการประเมินผล การแบ่งสอที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ ซึ่งแสดงลักษณะชาวเม็กซิกันและชาวอเมริกัน เชื้อสายเม็กซิกัน ระหว่างยุคประวัติศาสตร์ 3 สมัย ได้แก่ กบฏเท็กซัสในปี 1836 (ก่อนและหลังการกบฏ) สงครามเม็กซิกันและสมัยสงคราม ยุคสมัย ค.ศ. 1945 และช่วงปี 1970 กลุ่มตัวอย่างคือ หนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ของรัฐเท็กซัส ระดับเกรด 7 และเกรด 9 ระหว่างปี ค.ศ. 1949 และ 1981 จำนวน 25 เล่ม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การวิเคราะห์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพื่อการประเมินผล (The Evaluation Coefficient (EC)) Analysis) และการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงปริมาณ (Quantitative Content analysis) วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์ความถี่ (Frequency Descriptive Analysis) วิเคราะห์ห้วงองค์ประกอบด้านค่าและทัศนคติ (Attitudinal and Cost Factor Analysis) และวิเคราะห์ความเชื่อมั่นที่มีสหสัมพันธ์กับค่าสหสัมพันธ์ต่าง ๆ (Inter - Analyst Analysis Correlation Coefficients) ผลการวิจัยพบว่า การที่รัฐเท็กซัส ได้ใช้หนังสือประวัติศาสตร์ที่มีเนื้อหาเกิดชนประวัติศาสตร์ของรัฐเท็กซัส เพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งมรดกของชาวอเมริกันเชื้อสายเม็กซิกันนับเป็นสิ่งถูกต้อง ข้อมูลที่เสนอในงานวิจัยนี้สนับสนุนข้อสมมุติฐานที่ว่าคณะกรรมการพัฒนาหนังสือเรียนประจำรัฐเท็กซัสที่ได้รับแต่งตั้งระหว่างที่หนังสือเรียนที่ใช้อยู่ในโรงเรียนขณะนั้นประสบความสำเร็จต่ำ เหลวที่จะขจัดอคติของตนเกี่ยวกับเชื้อชาติเผ่าพันธ์ (Ethnic Bias) ไปได้ และมีข้อจำกัดอย่างเข้มงวดเกี่ยวกับจุดประสงค์ทางประวัติศาสตร์ของผู้เขียนหนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ที่ใช้กันในรัฐเท็กซัสในการเขียนบรรยายอุปนิสัยของชาวเม็กซิกันว่าเป็นอาชญากร ขโมยและขี้ขลาด

เดวิด สโควิลล์ บาร์ฟิลด์ (David Scovill. Barfield 1981: 166-167A)

ได้ทำการวิจัยเรื่อง "A Comparison of the Readability Levels of Secondary Social Studies Texts in Alabama over Two Adoption Periods." มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย เพื่อศึกษาว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเกี่ยวกับระดับความยากง่ายของหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ระดับ 7 - 8 ที่ใช้ในรัฐอลาบามา ในช่วง 2 สมัย ที่เริ่มใช้ในปี ค.ศ. 1963 และ ค.ศ. 1975 หรือไม่ ปัญหาที่ต้องการศึกษา คือ เพื่อศึกษาว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเกี่ยวกับระดับความยากง่ายต่อการอ่านระหว่างหนังสือเรียนระดับ 7 ถึงระดับ 12 ที่ใช้ในรัฐอลาบามาในช่วง 2 สมัย ซึ่งเริ่มใช้ในปี ค.ศ. 1963 และ

ค.ศ. 1975 หรือไม่ และเพื่อศึกษาการมีปฏิสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญระหว่างผลของการใช้หนังสือเรียนช่วงสมัยดังกล่าวกับระดับการศึกษา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือหนังสือเรียนจำนวน 74 เล่ม ได้มาจากการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย ในจำนวนนี้มี 34 เล่มที่เป็นหนังสือเรียนในปี ค.ศ. 1963 และอีก 40 เล่มเป็นรายชื่อหนังสือเรียนในปี ค.ศ. 1975 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ ตารางวัดระดับความยากง่ายของการอ่าน (Readability Level จากแนวการปฏิบัติของฟราย (Fry Readability Graph) และสูตรความง่ายของการอ่านของเฟรช (Flesh Reading ease Formula) การวิเคราะห์หองศ์ประกอบของตัวแปร 2×6 (A \times 6 Factorial Analysis of Variance) ที่ระดับ 0.5 เป็นเกณฑ์ที่ยอมรับว่าเป็นระดับของความเป็นไปได้ (Level of Probability) สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ ผลจากการวิจัยพบว่า ไม่ได้มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติสำหรับผลการใช้หนังสือเรียนช่วง 2 สมัยหรือมิได้มีปฏิสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญระหว่างผลการใช้หนังสือช่วง 2 สมัย กับระดับการศึกษาและมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเกี่ยวกับระดับการศึกษาที่ใช้หนังสือเรียนปรากฏผลดังนี้ เท่าที่ปรากฏระดับความยากง่ายของหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาทั้งหมดมิได้ลดลงในช่วง 2 สมัย ระยะห่างกันของหนังสือเรียนเหล่านี้มีช่วงกว้างมาก ดังนั้นเป็นเรื่องธรรมดาที่จะพบความแตกต่างของหนังสือที่มีช่วงห่างกัน 3 ถึง 4 ปี การที่ไม่ได้เพิ่ม (Progressive Rise) ระดับความยากง่ายต่อการอ่าน แต่ระดับการศึกษาได้ทำความลำบากแก่ผู้อ่านที่มีความสามารถต่ำกว่าระดับ ช่วงระดับความยากง่ายของหนังสือเรียนต่าง ๆ ในระดับการศึกษาเดียวกันกว้างมากจึงยากที่จะประกันความเป็นแบบอย่างเดียวกันของหนังสือได้ (Uniformity) การเร่งรัดในการเสนอความรู้ช่วง 12 ปี ที่ผ่านมาได้ทำให้เกิดมโนทัศน์และความคิดที่เขียนเป็นภาษาที่ยากต่อการอ่านให้เข้าใจได้ และความพยายามที่มีต่อระดับการศึกษาระดับ 12 ที่จะเสนอหลักสูตรที่เกี่ยวกับการฝึกทักษะในชีวิตให้มากขึ้น (Life Skills Courses) อาจจะช่วยในการลดระดับความง่ายต่อการอ่านของหนังสือเรียนในระยะ 12 ปีที่ผ่านมา

ลูท แบเทิน (Lut Baten 1981: 3937-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "Text Comprehension : The Parameters of Difficulty in Narrative and Expository Prose Texts : A Redefinition of Readability." มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำพารามิเตอร์ของหนังสือเรียนและตัวแปรเกี่ยวกับผู้อ่าน ซึ่งมีอิทธิพลต่อความเข้าใจเนื้อหาเพื่อ

ที่จะให้คำจำกัดความใหม่ของความยากง่ายของหนังสือ กลุ่มตัวอย่าง เป็นหนังสือเรียนที่ได้ใจความดีและสั้นรัดกุม จำนวน 8 เล่ม เป็นหนังสือที่ใช้ในโครงการประเมินการอ่านของนักเรียนนานาชาติซึ่งบริหารงานโดยสมาคมระหว่างประเทศที่ตั้งขึ้นเพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา (The International - Association for the Evaluation of Educational Achievement หรือ IEA) สำหรับนักเรียนอายุ 14 ปี จากประเทศสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักร เกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินค่าองค์ประกอบต่าง ๆ ในหนังสือเรียนและขบวนการของการอ่านที่แสดงไว้ที่สามารถทำนายหรือคาดคะเนความยากง่ายต่อการอ่านหนังสือเรียนคือ คะแนนความเข้าใจ (Comprehension Scores) และคะแนนความเข้าใจของผู้อ่าน (Readers' Comprehension) ซึ่งใช้ประเมินผลตามข้ออ้างอิงของครู มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้คือ ใช้ระบบจัดระเบียบและหน้าที่ของภาษา (The Organizational and Functional System of Language) ในหนังสือเรียนทั้ง 8 เล่ม และแยกความแตกต่างของหนังสือเรียนออกเป็น 4 ส่วนใหญ่ ๆ ได้แก่ ด้านคำศัพท์ (Lexicon) รวมทั้งข้อมูลของโครงสร้างเกี่ยวกับมโนทัศน์ใหม่ทั้งที่อธิบายไว้แล้ว และยังไม่ได้อธิบาย ด้านวากยสัมพันธ์ (Syntax) รวมทั้งระยะความถี่ห่างของการจบประโยค (Speed of Closure) โครงสร้างของหนังสือเรียน (Text Structure) รวมทั้งความต่อเนื่อง การจัดลำดับคำศัพท์และการจัดระเบียบใจความเรื่องและการวิเคราะห์ข้อเสนอในหนังสือเรียนทั้งระดับโครงสร้างรวมและโครงสร้างย่อย ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะพิเศษ (Characteristics) ของหนังสือได้รับการจัดตามทฤษฎี (Theoretical Model) ที่ได้รับการสนับสนุนจากข้อมูลที่สังเกตได้ (Empirical Data) ผลที่ได้แสดงว่าค่าพหาวามีเตอร์ที่แสดงถึงความยากง่ายแก่การเข้าใจได้แก่ความเคยชินกับคำศัพท์และคำศัพท์ทั่ว ๆ ไป ระยะความถี่ห่างของการจบประโยค จำนวนมโนทัศน์ที่เขียนไว้รวมทั้งมโนทัศน์ใหม่ที่เสนอไว้ด้วย การย่อความ (Summary) เป็นเครื่องชี้ให้เห็นระยะเวลาที่ใช้ในการอ่านวิธีการบรรยายเรื่อง (Narrative Condition) ความสม่ำเสมอในการดำเนินเรื่อง (Theme Rhyme Consistency) ความกลมกลืนของการดำเนินเรื่อง (Cohesive Harmony) การลำดับศัพท์ (Lexicon Chains) และการเรียงลำดับเนื้อหาเป็นไปตามลำดับขั้นตอน (Sequential and Linear Organization) ค่าพหาวามีเตอร์ชี้ให้เห็นถึงความเข้าใจยากได้แก่จำนวนข้อความที่ซับซ้อน จำนวนของอนุประโยคที่อยู่หน้ากริยาของนุษย์ ประโยค จำนวนประโยคที่กลับเป็นอย่างเดิมหรือกล่าวซ้ำ (Reinstatements)

การเรียงเรียงใหม่ (Reorganization) และการเรียงลำดับตามหลักตรรกวิทยา (Logical Reorderings) การหยุดอ่าน (Pause) และการโต้แย้งต่าง ๆ ที่ผู้เขียนใช้ในการวางเรื่อง คำของพารามิเตอร์เหล่านี้ปรากฏทั้งในระดับโครงสร้างใหญ่และโครงสร้างย่อย และคำพารามิเตอร์เพียงคำเดียวไม่สามารถตัดสินความยากของหนังสือแบบเรียนได้ และทุกของคำพารามิเตอร์สามารถตัดสินปัญหาได้ในระดับต่าง ๆ กัน คำพารามิเตอร์จะสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน จึงไม่เป็นความจริงที่ว่าประเภทของหนังสือเรียน (Text Genre) อย่างเดียวสามารถตัดสินความเข้าใจต่อการอ่านได้อย่างแน่นอน แต่คำของพารามิเตอร์ที่สัมพันธ์กับหนังสือเรียนประเภทนั้น ๆ ต่างหากที่จะเป็นเครื่องตัดสิน

สรุปผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียน ซึ่งมีผู้ทำงานวิจัยไว้ทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาอันเป็นประโยชน์และเกี่ยวข้องกับการวิจัยที่กำลังศึกษาคั้งนี้ สรุปได้ดังนี้

ในด้านการวิเคราะห์หนังสือเรียน งานส่วนใหญ่ใช้วิธีการนำแบบสอบถามไปถามความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือเรียน ประกอบกับการสร้างเกณฑ์การวิเคราะห์หนังสือเรียนมาใช้ในการวิเคราะห์ พบว่าหนังสือเรียนของกรมวิชาการทางด้านการนำเสนอสาระด้านความรู้และสติปัญญาควรปรับปรุง หนังสือเรียนส่วนใหญ่มีการเสนอเนื้อหาที่ตรงกับความมุ่งหมายของหลักสูตรยังไม่ครบทุกข้อ ในด้านการจัดทำรูปเล่มอยู่ในระดับปานกลาง สิ่งที่ขาดมากในหนังสือเรียนคือ อุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอนซึ่งควรได้รับการปรับปรุง เช่น ภาพประกอบ บทสรุปท้ายบท กิจกรรมเสนอแนะ บรรณานุกรม เป็นต้น งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียน งานวิจัยส่วนใหญ่จะใช้วิธีการสร้างแบบทดสอบขึ้น แล้วนำไปทดลองใช้กับเด็กและมีการถามความคิดเห็นบ้างบางส่วน เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับการใช้ภาพประกอบในหนังสือเรียน ขนาดของตัวพิมพ์ การพิมพ์ ขนาดรูปเล่ม การเข้าเล่ม และคุณภาพของกระดาษพิมพ์ สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้หนังสือเรียนและคุณภาพของหนังสือเรียน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการถามความคิดเห็นของครูและนักเรียน โดยการใช้แบบสอบถามได้พบว่า ครูส่วนใหญ่ใช้หนังสือเรียนเป็นหลักในการเรียนการสอนและค้นคว้าจากหนังสืออ่านประกอบอื่น ๆ เพิ่มเติม ในด้านคุณภาพของเนื้อหาในหนังสือเรียนครูและ

นักเรียนมีความคิดเห็นว่าสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรและครูมีความคิดเห็นอีกว่า เนื้อหาบางตอนในหนังสือเรียนยากเกินไปสำหรับนักเรียน นักเรียนต้องการให้ครูใช้หนังสือเรียนเป็นหลักและค้นคว้าจากหนังสืออื่นประกอบ ในด้านคุณภาพของหนังสือเรียน พบว่ามีคุณภาพมาก จักรูปเล่มอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนประกอบในหนังสือเรียนที่ขาดไปคือ บทสรุป กิจกรรมท้ายบท แบบฝึกหัด การพิมพ์ที่ชัดเจน ภาพประกอบที่มีสีเหมือนจริง อภิธานศัพท์ หนังสืออ้างอิง และดัชนี การพบนี้สอดคล้องกับข้อค้นพบในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียน นอกจากนี้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาซึ่งส่วนใหญ่ใช้วิธีการสร้างแบบสอบถาม พบว่า มีปัญหาที่เกี่ยวกับหนังสือเรียนคือ ปัญหาในเรื่องเนื้อหาในหนังสือเรียนไม่กว้างพอ ไม่กระตุ้นให้นักเรียนสนใจ ไม่สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น และปัญหาการขาดแคลนหนังสือเรียน จากงานวิจัยดังกล่าวนี้จึงเป็นประโยชน์ในการนำผลงานวิจัยไปใช้ในการพิจารณาประกอบการเลือกใช้หนังสือเรียนของครูและนักเรียนและเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดทำหนังสือเรียน ในการปรับปรุงคุณภาพของหนังสือเรียนให้ดียิ่งขึ้น

งานวิจัยในต่างประเทศส่วนใหญ่เป็นการวิเคราะห์หนังสือเรียนในด้านเนื้อหา โดยการวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือเรียนในด้านปริมาณและคุณภาพ การวิเคราะห์ส่วนใหญ่จะมีการกำหนดเกณฑ์ในการวิเคราะห์ แล้วทำการวิเคราะห์อย่างละเอียดจากหนังสือเรียนหลาย ๆ เล่มที่พิมพ์ขึ้นใช้ในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง พบว่าผู้เขียนหนังสือเรียนที่ดีจะมีการเสนอเนื้อหาในลักษณะที่ต่อเนื่องกัน มีการบูรณาการความคิด มีวิธีการเสนอแนวความคิดสอดแทรกไปในเนื้อหาและพบว่าหนังสือเรียนทั้งหลายมีความแตกต่างกันมากในเรื่องของความลึกและความถูกต้อง ในด้านการเขียนเนื้อหาเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้นบางครั้งผู้เขียนไม่สามารถเสนอเนื้อหาได้ถูกต้องเท่าที่ควร ในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการจัดทำรูปเล่มหนังสือเรียนส่วนใหญ่จะใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาและมีการใช้แบบสอบถามบ้าง พบว่า ลักษณะของการใช้ข้อความหรือประโยชน์ในการอธิบายบางครั้งไม่ถูกต้องและมีการเน้นบางเรื่องมากเกินไป การใช้ภาพประกอบ การพิมพ์ยังมีข้อบกพร่อง และพบว่าหนังสือเรียนบางเล่มมีวิธีการเขียนไม่ทันสมัย ในงานวิจัยดังกล่าวนี้มีประโยชน์ในการเลือกเนื้อหาหนังสือเรียนมาใช้ในการเรียนการสอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพิจารณาว่าเนื้อหามีความสอดคล้องกับหลักสูตรหรือจุดมุ่งหมายหรือไม่ ความถูกต้องของเนื้อหาและวิธีการเสนอเนื้อหา ระดับความยากง่ายของการอ่าน เพื่อประโยชน์ในการเรียนการสอนของครูและนักเรียน

จากที่ได้ศึกษางานวิจัยดังกล่าวนี้ว่าเกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ในการใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องที่จะทำการวิจัยครั้งนี้มาก เพราะส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการวิเคราะห์หนังสือเรียนโดยตรง ซึ่งการวิจัยเกี่ยวกับหนังสือเรียนได้มีผู้ศึกษาไว้บ้างแล้วแต่เป็นการถกความคิดเห็นของครูและนักเรียนมากกว่าการวิเคราะห์หนังสือเรียนตามเกณฑ์ที่สร้างขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือเรียนเรื่องพระพุทธศาสนาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นนี้ ยังไม่มีผู้ใดทำการศึกษาระดมก่อน ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับครูและนักเรียนในการเลือกใช้หนังสือเรียนพระพุทธศาสนาและใช้เป็นแนวทางในการเลือกหนังสือเรียนอื่น ๆ เพื่อนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น รวมทั้งจะมีประโยชน์ในการปรับปรุงหนังสือเรียนให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย